

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Druhý život náletů v Pardubicích

(Second life raids in Pardubice)

Andrea Budinská

Vedoucí bakalářské práce: doc. PhDr. Alena Míšková, Ph.D.

Rok: 2014

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Pardubicích dne 11. dubna 2014

.....

podpis

Poděkování

Ráda bych zde poděkovala vedoucí mé bakalářské práce doc. PhDr. Aleně Míškové, Ph.D. za odborné rady, věcné připomínky, ochotu a vstřícný přístup během zpracování této práce. Dále bych chtěla poděkovat i pamětnici Evě Bittnerové, paní Janě, Vlastě Kratochvílové a panu Jaroslavu Papákovi za poskytnutí rozhovoru potřebného ke zpracování většího úseku daného tématu. Velké díky patří i Mgr. Renatě Tetřevové za možnost nahlédnout do prostoru připravovaného výstavního sálu a za bližší informace, jež mi o výstavě poskytla.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá druhým životem náletů v Pardubicích. Obsahem práce je popsat průběh všech tří náletů včetně jejich důsledků. Vedle dostupných literárních pramenů jsou tu uvedeny i výpovědi pamětníků, kteří bombardování Pardubic osobně zažili. Není opomenuto ani současné nebezpečí nevybuchlých pum, nacházejících se pod městem.

Cílem práce je ukázat aktuálnost a zajímavost tématu i v dnešní době a vytvořit čtenáři komplexní přehled o jednotlivých náletech a jejich důsledcích.

Ke zpracování bakalářské práce byla použita zejména odborná literatura a dobový tisk. Pro ověření či případné dokreslení informací posloužila i ústně tradovaná historie.

Annotation

Bachelor thesis deals with the second life raids in Pardubice. The subject of this thesis is to describe the course of all three raids, and their consequences, too. Here is presented not only the criticism of literature, but testimonies of witnesses who personally experienced the bombing of Pardubice, too. The matter of unexploded bombs, located beneath the city, is also omitted.

The aim is to show the relevance and interest in topics nowadays and make a comprehensive overview of the various raids for the reader.

For the bachelor thesis was mainly used professional literature and period newspapers. Oral history has served to verify or to add information.

Klíčová slova

Pardubice, útok, bombardování, bojová letadla, rafinérie Fanto Werke, smrt, strach

Keywords

Pardubice, attack, bombing, fighter planes, refinery Fanto Werke, death, fear

Obsah

1	Úvod.....	6
2	O pramenech, literatuře a metodologii.....	9
3	Situace v Pardubicích a na protektorátním nebi.....	11
4	První nálet na Pardubice – 22. července 1944	13
4.1	Účastníci náletu	13
4.2	Průběh náletu	14
4.3	Letadla ztracená při prvním náletu	16
4.4	Důsledky náletu	19
5	Druhý nálet na Pardubice - 24. srpna 1944.....	23
5.1	Účastníci náletu	23
5.2	Průběh náletu na rafinérii	24
5.3	Průběh náletu na letiště.....	26
5.4	Německá protiakce při srpnovém náletu	28
5.5	Důsledky náletu	29
6	Třetí nálet na Pardubice - 28. prosince 1944	34
6.1	Účastníci náletu.	34
6.2	Německá protiakce při prosincovém náletu	37
6.3	Průběh náletu a důsledky	39
7	Autoři píšící o Pardubických náletech	41
7.1	Zdeněk Bičík a jeho články o bombardování Pardubic	41
7.2	Jiří Rajlich a jeho dvě publikace.....	42
7.3	Michal Plavec – Smrtonosná oblaka	43
8	Vzpomínky pamětníků.....	43
8.1.1	Jaroslav Papák	43
8.1.2	Paní Jana.....	46
8.1.3	Eva Bittnerová	48
8.2	Publikované vzpomínky pamětníků	49
8.2.1	Červencový nálet	49
8.2.2	Srpnový nálet.....	50
8.3	Vzpomínky Zdeňka Bičíka	52
8.3.1	Červencový nálet	52
8.3.2	Srpnový nálet.....	53
8.3.3	Prosincový nálet	54

9	Jak se chovat při náletu	55
10	Život po náletech	59
11	Bomby v současnosti	59
11.1	Výkopové práce v okolí Parama	60
11.1.1	Zahájení, průběh a výsledek sanačních prací	62
11.1.2	Evakuační plán	63
11.1.3	Průběh evakuace	64
11.1.4	Likvidace bomby	67
11.2	Bomby v roce 2014	69
11.2.1	Falešný poplach	69
11.2.2	Výstava - Bomby nad Pardubicemi	69
12	Závěr	72
13	Zdroje	74
14	Přílohy	78

1 Úvod

Druhá světová válka, která byla započata 1. září roku 1939 a skončila 2. září 1945, byla nejhroznější válkou, jež lidstvo v jeho historii postihla. Byla střetnutím fašistických sil s blokem Spojenců - Sovětským svazem, Velkou Británií a Spojenými státy americkými (dále jen Spojenci), skončila naprostou porážkou hitlerovského Německa a jeho spojenců. Válka svými důsledky samozřejmě zasáhla i naši republiku.

V létě roku 1944 se situace na frontách pro Spojence vyvíjela velice příznivě. Kromě pozemních úspěchů ve Francii či Rumunsku se jim podařilo získat i absolutní nadvládu ve vzduchu, protože začali svými těžkými nálety ničit německá území.

Od léta roku 1944 začaly do českomoravského prostoru stále intenzivněji pronikat akce spojeneckého bombardovacího letectva. Hlavními cíli se stala především centra výroby pohonných hmot a strategicky významné průmyslové podniky. Pardubice se v této souvislosti staly bohužel prvním českým městem, které bylo za války bombardováno.

Na Pardubice byly během druhé světové války uskutečněny hned tři významné nálety v jednom roce. První nálet město zasáhl v noci 22. července roku 1944. Provedlo jej britské Královské letectvo. Pardubická rafinérie, jež byla hlavním cílem, však zasažena nebyla. Přibližně o měsíc později, tedy 24. srpna 1944 byl na město uspořádán nálet druhý. To však už na Pardubice nezaútočili Britové, ale nálet uskutečnili američtí letci z italských základen. Stejně jako při prvním náletu byla cílem rafinérie. Přibylo k ní však i vojenské letiště. Spojencům se cíle podařilo zasáhnout, bohužel nezasáhli však jenom je. Poslední nálet byl uskutečněn 28. prosince. Ten dovršil zkázu rafinérie započatou srpnovým útokem.

Ve své bakalářské práci, která se zabývá druhým životem náletů v Pardubicích, se budu nejprve snažit jednotlivě přiblížit průběh každého náletu a důsledky, které městu způsobily. Práce je rozdělena do několika úseků, kde je vždy důkladně zpracované dané téma či problematika.

První kapitola je věnována samotnému městu Pardubice a celkové situaci na protektorátním nebi do léta 1944. Pardubice zde představuji jako válečné město a důležitý dopravní uzel. Informace o Pardubicích v roce 1944 jsem především čerpala z rozhovoru s historikem Janem Tetřevem.

První větší úsek nese název První nálet na Pardubice – 22. července 1944. Tato část práce je rozdělena na menší kapitoly, které se věnují jak průběhu náletu, tak i ztrátám spojeneckých letadel, důsledkům bombardování a klíčovým událostem, které následovaly. Další dvě kapitoly Druhý nálet na Pardubice – 24. srpna 1944 a Třetí nálet na Pardubice - 28. prosince 1944 jsou rozděleny stejným způsobem. Pro zpracování těchto částí jsem především použila odbornou literaturu i archivní prameny. Je velmi zajímavé sledovat, jak se v některých faktech autoři příslušných publikací rozcházejí. Na to se též v této práci zaměřím.

Cílem práce však není pouze zpracovat historii náletů z hlediska průběhu, ale budu se zabývat i všedním životem obyvatel v těchto nelehkých chvílích. Proto jsou celé tři kapitoly věnovány jak výpovědím pamětníkům, jež nálety na Pardubice na vlastní kůži zažili, tak i dobovým radám, jak se měli lidé během náletů i po náletech chovat.

Kapitola nesoucí název Vzpomínky pamětníků je rozdělena na tři části. V první části jsou uvedeny výpovědi třech pamětníků, s nimiž jsem se setkala osobně, a vyslechla jejich nezapomenutelné příběhy. V druhé části jsou zaznamenány vzpomínky lidí, jejichž zážitky jsou již literárně zpracovány, a třetí kapitola je věnována pardubickému rodákovi Zdeňku Bičíkovi, který nejen že bombardování na Pardubice na vlastní kůži zažil, ale následně se jím i zabýval.

Pro zpracování kapitol Jak se chovat při náletech a Život po náletech jsem především použila dobový tisk a publikaci s názvem Svépomoc před bombardováním a po něm.

Druhý větší celek je už zaměřen na „odkaz bomb“ současnosti. Nálety na Pardubice jsou sice již dávnou historií, ale i přesto ovlivňují životy místních obyvatel i v dnešní době. V letošním roce si můžeme připomenout již 70 let, které uplynuly od doby náletů. Pardubice si zajisté na tuto událost vzpomněly už tím, že v roce 2013 bylo v okolí akciové společnosti Paramo, v souvislosti se sanační prací zahájeno hledání nevybuchlým leteckých pum, které zde zůstaly po bombardování města.

Následné kapitoly jsou zaměřeny na průběh současných výkopových prací, na vypracovaný evakuační plán a na případnou likvidaci nalezené nevybuchlé pumy. Pro zpracování tohoto okruhu jsem především použila novinové články z let 2012 a 2013.

I přesto, že při výkopových pracích nebyla nalezena žádná letecká munice, odborníci správně předpověděli, že bomby v budoucnu Pardubicím ještě způsobí problémy. Poslední kapitola je věnovaná problematice s bombami v roce 2014. K získání těchto informací bylo

čerpáno z denního tisku a z rozhovoru s Renátou Tetřevovou, kurátorkou Východočeského muzea v Pardubicích. V letošním roce totiž připravuje Východočeské muzeum Pardubice výstavu při příležitosti 70. výročí náletu na Pardubice. Jelikož nálety nepostihly pouze průmyslové objekty, ale zničily a vážně poškodily i civilní domy, bylo rozhodnuto výstavu zaměřit především na každodenní život obyčejných obyvatel města. Je zde uveden i krátký článek o falešném poplachu ze dne 14. února 2014.

Práce poskytuje čtenáři komplexní přehled o průběhu a důsledku všech tří náletů v roce 1944 a jejich varovný odkaz dnešní době. Za základní zdroje k poskytovaným informacím byly užity archivní fondy, dobový tisk a odborná literatura. Pro dokreslení situace jsou zpracovány rozhovory s pamětníky.

2 O pramenech, literatuře a metodologii

Když jsem si pro svou bakalářskou práci zvolila téma „Druhý život náletů v Pardubicích“, očekávala jsem, že většinu práce napíši z archivních pramenů. To se však později ukázalo jako nemožné, a tak jsem musela svoji práci především opřít o odbornou literaturu, dobový tisk a o vzpomínky pamětníků.

V oblasti primárních pramenů jsem se zaměřila především na Státní okresní archiv Pardubice. Zde jsem čerpala ze zpracovaného fondu Zdeňka Bičíka a nahlédla jsem i do kroniky obce Svítkov, která leží poblíž města Pardubice. Pracovnice v badatelně mi ochotně poskytla články pojednávající o průběhu náletů, které bylo zároveň možné si zapůjčit i v Krajské knihovně v Pardubicích.

Přes knihovnu Východočeského muzea v Pardubicích se mi podařilo zhlédnout zpracovaný fond s názvem Literární pozůstalost Zdeňka Bičíka, v němž jsem našla zpracovanou výpověď Ctirada Beneše, který osobně zažil červencový nálet.

Jelikož jsem se domnívala, že více archivních pramenů bych mohla nalézt ve Státním oblastním archivu v Zámrsku, pod který Státní okresní archiv Pardubice spadá, rozhodla jsem se archiv kontaktovat. Na můj dotaz, zda se v archivu nacházejí prameny týkající se náletu na Pardubice z roku 1944, mě pracovnice badatelný odbyla se slovy, ať raději navštívím Státní okresní archiv Pardubice nebo Vojenský historický ústav (dále jen VHÚ). Z důvodu, že archiv Vojenského historického ústavu je až do června roku 2014 uzavřený a v archivu v Pardubicích se více pramenů k danému tématu nenachází, nezbývalo mi nic jiného, než vyjít především z odborné literatury.

Vzhledem ke skutečnosti, že literatura k tématu je současně i pramenem mého výzkumu, je o ní pojednáváno v jednotlivých kapitolách.

Velká část mé práce čerpá z dobového tisku, který mi poskytla k dispozici Krajská knihovna v Pardubicích. Abych se dozvěděla, jak to před bombardováním i po bombardování v Pardubicích vypadalo, musela jsem prolistovat novinové články z let 1943 – 1945.

Mnohem snadnější bylo sehnat novinové články z let 2012 – 2013, z nichž jsem čerpala v kapitole nazvané Bomby v současnosti. Velkou výhodou bylo i to, že již zmiňovaná knihovna měla všechny novinové články, potřebné pro mé téma, vystříhané a shromážděné v obálce.

Především mě velmi překvapila vstřícnost lidí, které jsem kontaktovala ohledně jejich vzpomínek na všechny tři nálety. S každým pamětníkem jsem se osobně setkala a vyslechla jeho jedinečný příběh. Zpočátku jsem jim pokládala již předem připravené otázky, ale brzo jsem zjistila, že je otázky z vyprávění pouze vyrušují, a tak jsem od nich upustila.

V otázce týkajících se plánované výstavy k 70. výročí náletů jsem vycházela z rozhovoru s Mgr. Renatou Tetřevovou, kurátorkou výstavy a pracovnící Východočeského muzea Pardubice. Díky tomuto rozhovoru se mi podařilo získat bližší informace o průběhu výstavy i o exponátech. Paní Tetřevová byla velice ochotná a pozvala mě do připravovaného výstavního sálu, kde mi ukázala, kam bude co umístěno.

3 Situace v Pardubicích a na protektorátním nebi

Během druhé světové války se téměř 35 tisícové město Pardubice stalo sídlem německých úřadů a silné vojenské posádky.

Pardubice byly během druhé světové války velmi důležitým válečným městem. Nacházely se zde významné průmyslové podniky, jako rafinérie minerálních olejů Fanto Werke (dnes Paramo) nebo semtínská chemická továrna. Město bylo též důležitým dopravním uzlem a význačným centrem pro přecvičování německých jednotek. Dodnes tu jsou rozsáhlé kasárny, jako je areál na Hůrkách či areál kasáren na dnešním Zborovském náměstí (viz příloha 1).

Ve městě se nacházelo i vojenské letiště, kde se formovaly německé letecké útvary. Je tedy možné říci, že Pardubice rozhodně představovaly významné místo pro nálety, neboť při bombardování města by útočník zaručeně zasáhl důležitý cíl. Na druhou stranu se město nikdy nestalo cílem kobercových náletů¹. Pardubice byly českým okupovaným městem, v němž polovina obyvatelstva s okupací nesouhlasila, a tak k němu přistupovali i Spojenci.

V Pardubicích byla protiletecká obrana zorganizovaná již v roce 1942. Leteckých poplachů nebylo v tomto roce vyhlášeno mnoho, avšak jejich počet do roku 1944 značně stoupl. Časté vyhlásování poplachů nemělo příliš dobrý vliv na psychiku obyvatel, ale lidé si brzy zvykli, že letadla nad městem pouze krouží a město nebombardují.

Ve městě fungovala německá protiletecká ochrana Luftschutz. Tato organizace se snažila omezit škody případného bombardování. I přesto, že byla řízena Němci, většina personálu však byla národnosti české, neboť především Češi chtěli ochránit místní civilisty před případným útokem. Šéfem Luftschutzu byl starosta Julius Strumpf, německý SS man, který se dostal k funkci po odvolaném doktoru Karlu Vítkovi.²

Když v létě roku 1944 vstoupila do intenzivní fáze strategická spojenecká ofenzíva proti průmyslu pohonných hmot, bylo nutné město chránit před případným útokem mnohem silněji. V Pardubicích bylo prováděno maskování cílů pomocí krycích nátěrů nebo sítí.

¹ Při kobercovém náletu se kromě průmyslových podniků bombardovalo i civilní obyvatelstvo. Příkladem je kobercový nálet na Drážďany.

² Oficiální web Českého rozhlasu. Rozhovor s historikem Mgr. Janem Tetřevem, pracovníkem Východočeského muzea. [cit. 2014-02-27]. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/pardubice/ohlednuti/zprava/dil-12-nalety-na-pardubice-za-druhe-svetove-valky--761817>

Dokonce někde byly stavěny „klamné“ falešné cíle, které měly za úkol zmást útočící letecké svazy a odchýlit je od cíle skutečného. Například za Svítkovem byla postavena maketa pardubické rafinérie, která se však bohužel neosvědčila.³

Již v roce 1935 před druhou světovou válkou byla v Československu zřízena civilní protiletecká ochrana (dále jen CPO). Když pak Německo přepadlo Polsko a druhá světová válka započala, byla v CPO provedena řada organizačních opatření.⁴

V prvních letech války nebylo území Čech a Moravy vážně ohrožováno. Boje probíhaly především ve vzdálených válčištích v severní Africe a v evropské části Ruska. Díky tomu, že se české země nacházely na samém doletu tehdejších spojeneckých bombardovacích letounů, neměli se zpočátku obyvatelé protektorátu čeho obávat.⁵

Zásadním přelomem v průběhu druhé světové války se stal rok 1943, kdy třetí říše začala na frontových bojištích značně ztrácet. Spojenci nejen že začali výrazně pozemně postupovat, ale podstatně zesílili spojeneckou leteckou ofenzivu proti německému zázemí. Dobyť jižní Itálie umožňovalo letecké napadení Čech a Moravy, neboť z Itálie již mohli Spojenci nad protektorát bez problému doletět.

Jelikož nacistické Německo nemělo dostatek vlastních pohonných hmot, bylo závislé na výrobě syntetického benzínu v okupovaných zemích. Na našem území se benzín vyráběl hned na několika místech. Mezi nejvýznamnější petrochemické závody patřila pardubická rafinérie Fanto Werke, Vacuum Oil Company v Kolíně či Kralupol v Kralupech nad Vltavou. Není se proto čemu divit, že se Spojenci rozhodli zaútočit právě na města, kde se syntetický benzín pro Němce vyráběl.

V letních měsících vrcholila tzv. „bitva o benzín,“ první fáze leteckých útoků zaměřených na průmysl vyrábějící pohonné hmoty. První nálet proběhl 12. května 1944 na město Most. Útok byl zopakován ještě téhož roku 21. července. Útoky na centra výroby pohonných hmot a průmyslu se od té doby stále více stupňovaly. Pardubice se staly bohužel prvním⁶ českým městem, které bylo za války bombardováno.⁷

³ Zdeněk BIČÍK, „Falešná“ Fantovka. In Zprávy klubu přátel Pardubic (dále jen ZKPP), ročník 1974. s. 134.

⁴ Zdeněk BIČÍK, Protiletecká ochrana v Pardubicích 1939 – 1945. In ZKPP, ročník 1979. s. 249 - 251.

⁵ rozhovor s Janem Tetřevem

⁶ Nepočítáme však nezdařené útoky na Plzeňsko a Mostecko.

⁷ Jiří RAJLICH, Mustangy nad protektorátem. 1. vyd. Praha: Publishing House MBI, 1991. s. 5 - 9.

4 První nálet na Pardubice – 22. července 1944

Dne 22. července roku 1944 se takřka čtyřicetitisícové město Pardubice s rozvinutým průmyslem stalo terčem leteckých náletů. Pardubice v té době byly průmyslovým centrem celých východních Čech, nacházel se zde důležitý komunikační uzel a sídlilo zde mnoho úřadů. Silná německá vojenská posádka a letiště zvyšovaly vojenský význam města. Důležitým podnikem byla rafinérie minerálních olejů firmy Fanto Werke. Ta se také stala hlavním cílem britského letectva.

Rafinérie s kapacitou 2700 tun pohonných hmot se řadila mezi nejstarší chemické podniky na území protektorátu. Svoji výrobu zahájila už roku 1889, ale modernizována byla až v roce 1932. Před druhou světovou válkou byla v Československu dokonce jednou z největších. Pokud si odmyslíme neúspěšné britské pokusy o bombardování plzeňské „Škodovky“, byl tento nálet na pardubickou rafinérii prvním bombardovacím úderem přímo na území protektorátu. Jednalo se o první pokus, jak zastavit v Pardubicích syntetickou výrobu benzínu a olejů pro potřebu německé armády.⁸

Poté, co si na konci června nechali Spojenci vypracovat zprávu o výrobě syntetických olejů v Německu a v zemích jejich spojenců a na jimi obsazeném území, zjistili, že pokud chtějí zasadit drtivou ránu německému průmyslu, bude nutné zlikvidovat rafinérie v Rumunsku, kde se vyrábělo až 50 % nacistické produkce, dále i rafinérie nacházející se v Německu, Rakousku, protektorátu, Slovensku, Maďarsku a Holandsku (viz příloha 2). Podle všeho se na území bývalého Československa v roce 1943 vyrobilo až deset tisíc tun kerosínu, šedesát tisíc tun nafty a až padesát tisíc tun motorového paliva. Nejprve se vedení MAAF⁹ rozmyšlelo, zda by mělo bombardovat pardubickou rafinérii Fanto Werke, nebo raději zaútočit na rafinérii Ploiesti v dnešním Rumunsku. Teprve až 21. července 1944, tedy několik hodin před náletem, bylo rozhodnuto, že hlavním cílem se stane pardubická rafinérie. Bombardování rafinérií v Rumunsku bylo přesunuto až na 23. červenec.¹⁰

4.1 Účastníci náletu

Náletem na východočeské město Pardubice byly pověřeny letouny náležící k britské No. 205 Group. Tato jednotka vznikla 23. října 1941 v severní Africe z No. 257 Wing. V červenci byla No. 205 Group součástí Mediterranean Allied Force (MAAF), jejím velitelem

⁸ Jiří RAJLICH, *Jindřichův Hradec*, 1. vyd. Praha, Litomyšl: Paseka, 1998. s. 16.

⁹ MAAF = Mediterranean Allied Force

¹⁰ Jiří RAJLICH, *Jindřichův Hradec*. s. 17.

byl John Herbert Thomas Simpson. Skupina podnikala nálety především proti cílům v Maďarsku a severní Itálii. Poté, co bylo rozhodnuto o útoku na pardubickou rafinérii, byl nálet svěřen právě do jejích rukou. Náletu se měla zúčastnit letadla ze všech křídel. No. 205 Group – No 231, 236, 240, 330 Wings Royal Air Force a No. 2 Wing South Africa Air Force (viz příloha 3).¹¹

Podle plánu mělo původně odstartovat 26 bombardérů typu Liberator, 66 bombardérů Wellington a 9 značkovacích bombardérů Halifax. Halifaxy byly rozděleny do dvou skupin, a to podle typu bomb, které nesly. První část bombardérů dostala na starost značkovací pumy značky Flares Mk III a druhá část bombardérů nesla bomby značky Targer Marker Bomb, které byly buď červené, nebo zelené barvy. Plánovaný čas náletu byl stanoven na 00.30 hodin (dále jen h.).¹²

Oproti americkým jednotkám nelétaly britské noční bombardéry v obranných boxech, ale létaly jednotlivě. Piloti po vzletu nasadili daný kurs a navigátoři je dle situace opravovali. Velení skupiny se tedy především muselo spoléhat na dobrou práci navigátorů.

Z italských základen nakonec k útoku odstartovalo celkem 64 Welingtonů, 26 Liberatorů a 8 značkovacích Halifaxů. Ne všechna letadla však k cíli doletěla.¹³ Počet vyslaných Halifaxů se shoduje i s počtem uvedeným v člancích archiváře Zdeňka Bičíka. Počet Welingtonů a Liberatorů¹⁴ se však u něho liší.

4.2 Průběh náletu

Z Itálie letěla letadla směrem na chorvatský Novigrad. V Záhřebu pak piloti změnili kurs a vydali se směrem na Vídeň. Jako první se mezi 20.00 h. a 00.19 h. z letiště Amendola od země odlepily značkovací letouny typu Halifax No. 614 Squadron a vydaly se přibližně na 1200 km dlouho cestu směrem k Pardubicím. Letouny ostatních perutí vzlétly z italských základen mezi půl devátou až devátou hodinou večer. Jako první se do operace zapojilo devět

¹¹ Michal PLAVEC, *Smrtonosná oblaka (Letecká válka mezi Labem a Orlickými horami 1938 – 1945)*. 1. vyd. Cheb: Svět křídel, 2012. s. 150.

¹² Tamtéž. s. 150, 151.

¹³ Jiří RAJLICH, *Mustangy nad protektorátem*. s. 37.

¹⁴ „První nálet na Pardubice provedlo v noci 22. července 1944 mezi 00,25 – 00,48 hod. královské britské letectvo v síle 49 dvoumotorových bombardérů Vickers Wellington a 16 čtyřmotorových strojů typu Consolidated B – 24 Liberator.“ Zdeněk BIČÍK, *Letecké nálety na Pardubice v roce 1944*. In *Východočeský sborník historický*. Pardubice: Východočeské muzeum Pardubice, Historický klub, Muzejní spolek v Pardubicích, 1991. s. 188.

letounů No. 142 Squadron, které z letiště Regina odstartovaly ve 20.20 h. Jeden z devíti letounů byl pověřen klamným shozem staniolových pásků a letáků. Shození proužků mělo oklamat německé radary v trojúhelníku Debrecen – Szolnok – Szentes. Jako další se do operace zapojily Liberatory z No. 2 Wings South African Air Force, jež tvořily dvě perutě No. 34 Squadron a No 31 Squadron. Pro 34. perut' to byla dokonce první bojová akce. Obě perutě odstartovaly již v odpoledních hodinách z letecké základny v Celoně a přeletěly na letiště Bari. Odtud pak vzlétly mezi 20.15 h. a 20.30 h. Při přeletu Alp měly některé z letounů problémy a musely se vrátit zpět na základnu. Začaly se totiž vyplňovat chmurné předpovědi meteorologů, které varovaly před zhoršením počasí a před silnými bouřkami. V tu chvíli měli i ti nejzkušenější navigátoři plné ruce práce. Jeden Liberator z No. 34 Squadron se na základnu nevrátil vůbec, protože cestou nad Štýrskem havaroval. Dalším letištěm, z něhož se též startovalo, bylo letiště Foggia. Zde mělo svoji základnu No. 104 Squadron. Z osmi vyslaných letounů bombardovalo Pardubice pouze pět. Dva letouny se kvůli technickým závadám musely vrátit předčasně a jeden letoun, který pilotoval Sgt. Petrie, nad Pardubice sice doletěl, ale kvůli značnému zpoždění již letci nebyli schopni identifikovat cíl. Z letiště Foggia také mezi 20.30 h a 20.58 h. vzlétlo do akce 12 bombardérů typu Wellington z No. 40 Squadron. Do Pardubic jich však dorazilo jen devět. Přibližně ve stejnou dobu opouštěly letiště Tortorella také bombardéry No. 70 Squadron. Ze třinácti letounů se též dva musely vrátit a jeden havaroval. Jako poslední nad Pardubice vzlétala letadla z No. 150, 37 a 178 Squadron.¹⁵

Četníci pozorovali přilet britského bombardovacího svazu nad protektorátem již ve 23.07 h. Letadla byla viděna jižně od Brna a v prostorách Blanska, Velkého Meziříčí, Jihlavy a Německého Brodu. V 00.12 h. se v Pardubicích rozezvučely sirény, které vyhlášovaly letecký poplach a naháněly obyvatele Pardubic do krytů. Jako první se nad Pardubicemi v 00.20 h. objevil značkovací Halifax JP186, který zamířil směrem k pardubické rafinérii. Předtím, než rafinérii našel, třikrát zakroužil nad Pardubicemi. V 00.24 h. pak shodil z výšky 2000 metrů první sérii zelených osvětlovacích pum. Vypuštění druhé vlny světlic dostal na starost Halifax JP275, který měl též zelenými světlicemi označit cíl pro bombardéry. Problémem však bylo, že osvětlovací pumy, svržené prvním Halifaxem zhasly dříve, než druhý Halifax stihl přiletět a cíl označit. Dalším negativním jevem byl i vítr, který osvětlovací pumy od rafinérie snášel směrem na východ. Následně dva Halifaxy shodily

¹⁵ Michal PLAVEC, *Smrtonosná oblaka*. s. 151 - 161.

červené pumy, jež byly pro bombardovací svaz nejdůležitější, nad město mimo prostor rafinérie. Pátý Halifax, jenž přiletěl déle, se sice snažil svými zelenými světlicemi označit oblast blíže cíli, ale zelené markery byly pouze orientační a bombardovací svaz se řídil výhradně markery červenými. Nad město z 8 vyslaných Halifaxů dorazilo pouze pět. V 00.30 h. přilétly první bombardovací letouny a začaly město bombardovat. Za necelou půl hodinu se proměnila východní část města v doutnající trosky. Zasažen byl roh Jindřišské a Karlovy ulice a ulice na Vinici. Částečně byla postižena i vilová čtvrť U Kostelíčka a Židov.¹⁶

Určený cíl, pardubická rafinérie, nebyl téměř zasažen. Kolem 1.30 h. se letadla vydala zpět do Itálie. Dlouhou dobu byli obyvatelé Pardubic přesvědčeni, že se jednalo o teroristický útok. Tento názor se podařilo vyvrátit až po otevření britského Královského archivu v Londýně, kde byly pro historické bádání uvolněny dva dokumenty obsahující podrobnosti o nočním útoku na Pardubice ze dne 22. července 1944. Na papírech jasně stálo, že cílem náletu byla pouze rafinérie Fanto Werke, nikoliv zasažená východní část města.¹⁷

4.3 Letadla ztracená při prvním náletu

Již při cestě k cíli byl britsko – jihoafrický svaz zachycen radiolokátory Freya na ostrově Hvar. Hned, jak radiolokátory zachytily nepřátelské letouny ve vzduchu, bylo aktivizováno protiletadlové dělostřelectvo, které se vydalo vstříc britskému svazu.

Postupně proti britským letounům odstartovalo 51 nočních stíhaček Messerschmitt Bf 110G a Junkers Ju 88G od nočních stíhacích skupin I. a III./NJG 6 a od II./NJG 101. „*Flak*“¹⁸ *nárokoval sestřelení dvou a stíhači čtyř Wellingtonů a jednoho „Douglasu DC - 3“.* *Ve skutečnosti stál útočníky nezdařený nálet pět Wellingtonů a jeden Liberator.*“¹⁹

Známý je i osud třech britských osádek, jejichž letouny se zřítily nad bývalým protektorátem. O zřícených letounech napsal Zdeněk Bičík velké množství článků, v nichž popisuje důvod a čas zřícení a velmi stručně uvádí následný osud posádky. Stejně jako

¹⁶ Jiří RAJLICH, *Jindřichův Hradec*. s. 18, 19. TÝŽ Michal PLAVEC, *Smrtonosná oblaka*. s. 154 - 158.

¹⁷ Zdeněk BIČÍK, *Noční nálet na Pardubice objasněn*. In ZKP, ročník 1974. s. 6 - 8.

¹⁸ Flak = 88mm kanón Flak se stal významnou zbraní nacistického Německa v druhé světové válce. Původně protiletadlový kanón našel v době války široké uplatnění.

¹⁹ Jiří RAJLICH, *Mustangy nad protektorátem*. s. 37.

Michal Plavec a Jiří Rajlich zmiňuje jména jednotlivých členů osádky a konkrétní typ letounu. Všichni autoři se shodují na průběhu a času zřícení strojů.

Jedním ze zřícených letounů byl Welington LN 699 od 70. squadrony, který pilotoval Jihoafričan LT. Kinkead – Weeks. Ten nouzově přistál okolo 1.30 h. za Přeloučí u obce Semín. Nad cílem byl letoun zasažen noční německou stíhačkou Bf 110G – 2 od III./NJG 6, kterou pilotoval Oblt Helmut Schult. Zbytek osádky britského letounu tvořili příslušníci RAF²⁰: Harry Hoyle, Leslie Hedborough, William R. Cotgrove a William P. Rudland. Tři z nich vyskočili z letadla na padácích a dopadli v blízkosti města Přelouč, ležícího přibližně 16 km přímkou vzdáleností od Pardubic. Dva z nich byli okamžitě zadrženi německými četníky, třetímu se však podařilo před nimi skrýt. O několik hodin později byl nakonec zadržen. Pilot Kinkead – Weekes se zadním střelcem v zasaženém letounu zůstali a nouzově přistáli u již uvedené obce Semín. Zde se pak oba muži značnou chvíli pokoušeli o opravu motoru. Když však zjistili, že motor se jim nahodit nepodaří, letadlo zapálili a hledali úkryt v blízkých lesích. Brzo ráno byli objeveni německými četníky u Kladrub nad Labem. Němci je pak všechny údajně odvezli zpět do Pardubic, aby se podívali, jakou spoušť svými bombami ve městě napáchali. O dalším osudu kapitána Kinkead – Weekese víme, že byl odvezen do zajateckého tábora Stalag Luft I v Barthu na pobřeží Baltského moře. Zde bylo kromě něho drženo v zajetí i několik československých letců.²¹

Další dva letouny se zřítily na Moravě, a to u obce Němčice a Stoškovice. V 00.15 h. se Wellington Mk X, LP204, JN – L, z No. 150 Squadron zřítíl a rozbil se u Němčiček. V tomto případě však neměla osádka letounu takové štěstí jako osádka Welingtonu zříceného u Semína. O život přišli kromě kapitána Fredericka Ellise Palmera i Kennet Brogden, Lyon Neilan David Rhys Jones a Edwin Lloyd Owen. Jednoduše řečeno, pád letadla nepřežil ani jeden z jeho členů. Těžko říci, zdali se příčinou zřícení letounu stala palba flaku či nočního stíhače pilotovaného Oblt. Hansem Krausem od II./NJG 101. Jak pilot, tak i flak si nárokovali sestřelení Wellingtonu zhruba ve stejném čase i prostoru. Svědek havárie Ladislav Viklický z téže obce přišel na místo havárie brzo ráno. U letadla, dle jeho svědectví, byla vidět jedna

²⁰ RAF = Royal Air Force

²¹ Zdeněk BIČÍK, *Nové poznatky k nočnímu náletu na Pardubice*. In ZKPP, ročník 1987. s. 136, 137. TÝŽ Zdeněk BIČÍK, *Záhada semínského letadla*. In Pochodeň 1973. č. 100. s. 3. TÝŽ Jiří RAJLICH, *Jindřichův Hradec*. s. 24, 25.

přeražená vrtule a v přední kabině se nacházel uhořelý pilot. Okolo letadla leželo mnoho trosek a za ním byl vidět veliký kráter po nočním výbuchu. Odklizení trosek dostali na starost němečtí četníci. Každý den pomalu letadlo rozebírali a odváželi do nedalekého Znojma. Tři muži uhořeli přímo v troskách letadla a roztrhané pozůstatky zbylých dvou byly nalezeny až 100 metrů od místa havárie. O tom svědčí skutečnost, že asi za dva až tři týdny při žních objevil Ladislav Viklický kus od svého pole silně zapáchající lidské tělo. Jednalo se o pozůstatky páteho letce, který tam dopadl nejspíše po výbuchu. Tělo bylo bez rukou, nohou a z hlavy byla poznat pouze brada. Oděv byl sice ohořelý, ale dalo se z něho ještě rozpoznat, že se jedná o uniformu příslušníka letectva Royal Air Force. Den po objevu bylo tělo pochováno v místě nálezů. Zbylí čtyři letci byli následně pohřbeni na pražských Olšanech. U Stoškovic havaroval Welington Mk. X, JA521, LF – U z 37. Squadron pilotovaný Francisem B. Newmarchem. I v tomto případě o život přišla celá osádka složená kromě pilota Newmarcha z Johna Donalda Vaizeya, Bena Naylora, Normana Ernesta Nelsona Greena a Jamese Thomase Williama Goodwina. Zřícení letadla u Stoškovic bylo blíže objasněno až v roce 1965, kdy došlo při melioračních pracích k nálezům kosterních pozůstatků zemřelých letců. Dále byly nalezeny i plechy z trupu letadla, zlomek válce z motoru, čtyři kulomety, revolver, mapa tištěná na hedvábí a kapesní hodinky. Všechny nalezené předměty byly převezeny do hlavního města a uloženy do Vojenského muzea v Praze. Podle vzpomínek obyvatelky obce Stoškovice Marie Kunrátové spadlo letadlo do močálovitého terénu přibližně 200 metrů severozápadně od obce. Té noci však přišla bouřka a spustil se silný liják, který způsobil zvednutí vodní hladiny v močálu. Ráno tedy byly na hladině vidět pouze velké olejové skvrny, celý letoun zmizel pod vodou. V roce 1946 se českoslovenští vojáci snažili trosky z močálu vyzvednout. Tento pokus však skončil nezdarem. Teprve roku 1965 došlo k objevení výše uvedených nálezů. Vrak letadla i s posádkou dodnes zůstal v močálech pohřben, neboť hrozí nebezpečí od nevybuchlých bomb a munice.²²

V prostoru cíle k žádným ztrátám britských letadel nedošlo. O zbylé letouny většinou Britové přišli kvůli technickým poruchám. Známý je nešťastný osud jednadvacetiletého zadního střelce Sgt. Keitha K. Jenveyho z hrabství Surrey. Tento mladý muž byl členem osádky v letounu Vickers Wellington Mk. X, LP200, EP – L, který pilotoval Sgt. Petrie. Tomu se sice podařilo se zpožděním doletět až nad město, ale pro kouř již letci nebyli schopni

²² Zdeněk BIČÍK, *Letadla ztracená při prvním náletu na Pardubice*. In ZKPP, ročník 1978, s. 41 – 43. TÝŽ Michal PLAVEC, *Smrtonosná oblaka*, s. 156 – 161. TÝŽ Jiří RAJLICH, *Jindřichův Hradec*, s. 21 - 24. TÝŽ Zdeněk BIČÍK, *Nové poznatky k nočnímu náletu na Pardubice*, s. 137.

identifikovat cíl a svůj náklad shodili na semtínskou Explosii. Při zpáteční cestě, přibližně v okolí Bosny, začal stroji vynechávat motor. Kapitán tedy vydal osádce rozkaz, aby si urychleně nasadila padáky. Již zmiňovaný K. K. Jenvey však rozkaz špatně pochopil a místo toho, aby si jen padák nasadil a zůstal sedět na místě, s padákem z letadla vyskočil. Jestli přežil nebo ne, to už se nikomu nepodařilo zjistit. Nešťastný osud postihl i Wellington Mk. X, LP301, BL – A, který měl podobný osud jako Welington Mk. X, LP200, EP – L. Ten se však již po vzletu z italské základny musel kvůli poruše motorů nad Jaderským mořem stočit zpět k základně. Tam už se mu však nepodařilo doletět, neboť se zřítil v blízkosti italského přístavního města Porto San Giorgio. Osádce se naštěstí podařilo z porouchaného letounu včas vyskočit, a tak tato nehoda nestála nakonec nikoho život. Ostatní letadla doletěla zpět na své domovské základny přibližně mezi čtvrtou a pátou hodinnou ranní.²³

4.4 Důsledky náletu

Nálet obyvatele Pardubic opravdu zaskočil. Zpočátku nedovedli ani odhadnout, kam bomby dopadají. Někteří si dokonce mysleli, že cílem náletů se stalo město Kolín. Když však bomby začaly dopadat na jejich zahrady, bylo jim už zcela jasné, že cílem náletů se staly Pardubice.

Ani obyvatelé přilehlé obce Nemošice²⁴ nebyli schopni s přesností určit, kam bomby dopadají. V prvních chvílích dokonce usuzovali, že cílem leteckého útoku se staly Platiště u Hradce Králové. Noční bombardování města měli možnost sledovat i lidé z okolních vesnic – Svítkov, Nové Jesenčany, Zaječice atd., kteří se jen tiše modlili, aby bomby nedopadly i na jejich domovy. Celé město bylo před shobením bomb ponořeno do hluboké tmy, neboť platilo nařízení o všeobecném zatemnění. Za jeho porušení byly přísné tresty, považovalo se to za úmyslnou sabotáž. Světlice dokázaly proměnit temnou noc v den. Světlo bylo dokonce až tak intenzivní, že nálet bylo možno sledovat dokonce až z Miletína u Hořic.²⁵

Ve výtahu z kroniky starých Jesenčan je na první nálet vzpomenu takto: „21. července za jasné noci byli lidé probuzeni houkáním sirén. Vybíhali napolo oblečení z domů, slyšeli hukot motorů, kterému předcházely osvětlovací rakety podobající se vánočním stromečkům. V úleku hledali úkryt. Někteří se schovali do sklepů, jiní odbíhali do polí a lehali

²³ Michal PLAVEC, *Smrtonosná oblaka*. s. 154, 155.

²⁴ Obec Nemošice je od města vzdálená necelých 3,7 km.

²⁵ Karla JARÁ a kol., *Všední život na Pardubicku v období nacistické okupace a druhé světové války (15. 3. 1939 - květen 1945)*. 1. vyd. Pardubice: Krajská knihovna v Pardubicích, 2012. s. 108.

*do příkopů a k mezím. Někteří zůstali v bytech. Bomby byly spuštěny na východní část Pardubic za Chrudimkou. Bylo zničeno několik domů a celé se to neobešlo bez ztrát na lidských životech. Podle všeobecného mínění tento nálet měl zasáhnout rafinérii petroleje, z neznámých důvodů se však nezdařil.*²⁶

V Pardubicích se rozezvučely sirény v 00.12 h. Zpočátku však zvuk sirén nikdo nebral příliš vážně, jelikož v posledních dvou válečných letech se jejich tón stal pro obyvatele Pardubic neodmyslitelnou součástí života. Když však obyvatelstvo zjistilo, že tentokráte je poplach oprávněný a že na město dopadají bomby, běželi se všichni urychleně schovat do svých nebo sousedových sklepů. Zde čekali, dokud bombardování zcela neutichne, a jen tiše se modlili. Některé obyvatele probudily ze spánku až výbuchy bomb. V blízkosti dopadu bomb se chvěla země a v krytech padala omítka. Ten, kdo zůstal venku, mohl na sobě poznat účinky tlakové vlny. Byl jí buď na několik metrů odmrštěn, nebo povalen na zem. Nejen lidé, ale i ptáci a drobná zvířata byli tlakovou vlnou postiženi.²⁷

Po ukončení náletu, když vyšli obyvatelé ze svých úkrytů, museli si zakrývat ústa a nos kapesníky, neboť ve vzduchu bylo velké množství prachu. Poté, co byl v Pardubicích vyhlášen poplach, začala po městě chodit tři až čtyřčlenná pořádková služba, která měla na starost zabránit panice. Dalším jejím úkolem bylo najít pro všechny bezpečný úkryt. V každé z těchto hlídek musel být přítomen někdo, kdo byl schopen poskytnout první pomoc.²⁸

Pardubická rafinérie Fanto Werke nebyla téměř vůbec zasažena. Funkci velitele závodní stráže, velitele protiletecké ochrany, zástupce pověřence pro obranu a politického pověřence pro obranu v té době zastával kolaborant Josef Batka, bývalý major československé armády. Své české zaměstnance často zastrásoval a vyhrožoval jim. Jako nacistu se choval až do konce války. Ať už byl však Josef Batka jakýkoliv, při náletech se vždy staral o to, aby bylo všem dělníkům umožněno co nejrychleji opustit továrnu. Tudíž ztráty na životech jak při červencovém, tak později i srpnovém náletu byly minimální.²⁹

Nejhůře dopadla vilová čtvrť za řekou Chrudimkou, Familie (dnešní Slovany) a čtvrť Židov. I přesto, že se nejednalo o hustě zastavené oblasti, bylo celkem zasaženo 137 budov.

²⁶ Oficiální web obce Staré Jesenčany. Výtah z kroniky Staré Jesenčany. [cit. 2014-01-27]. Dostupné z: <http://www.starejesencany.cz/index.php?nid=479&lid=cs&oid=1563016>.

²⁷ rozhovor s Vlastou Kratochvílovou

²⁸ Karla JARÁ a kol., *Všední život na Pardubicku v období nacistické okupace a druhé světové války*. s. 108 - 110.

²⁹ Michal PLAVEC, *Smrtonosná oblaka*. s. 186.

Všichni tři autoři uvádějí stejný počet zničených domů. Dokonce Jiří Rajlich a Michal Plavec škody popisují stejnou větou. „*Plných 23 budovy zničily bomby úplně, dalších 19 poškodily těžce, 37 středně těžce a 58 lehce.*“³⁰ Drobné poškození dalších budov, jako bylo například vysklení oken či opadaná omítka, se do výčtu poškozených budov nezapočítávaly.

O život přišlo 43 českých civilistů, včetně 11 dětí a mladistvých. Dalších dvacet lidí bylo zraněno těžce, dvanáct lehce a 6 zasypano. Jedním ze zasypaných byl i řezník Žáček. Jeho dům, nacházející se na rohu Jindřišské ulice naproti elektrárně, byl zasažen bombou a řezník v troskách uvízl. Podle statistik byla nejmladším zemřelým dítětem Helena Kadidlová, dcera dělníka Františka Kadidla. V době náletu jí nebyl ještě ani jeden rok. Naopak, nejstaršímu zemřelému člověku, Josefu Sitařovi, bylo 70 let. V mnoha případech se jednalo o plný zásah domů, při němž zahynuli všichni členové rodiny. Tak přišla o život například rodina zemědělce Františka Petrušky nebo rodina Fröhlichova.³¹

Záchranné akce byly zahájeny okamžitě po bombardování a trvaly do 29. července. Podílela se na nich řada složek protiletectvé ochrany a na výpomoc přijelo i 39 četníků z Hradce Králové. Trestanci z pardubické donucovací pracovny odklízeli nevybuchlé bomby a vozili je směrem k Labi. Mnoho obyvatel chtělo opustit město a žít, než se dá všechno do pořádku, u příbuzných na venkově. Protože však ve městě trvala pracovní povinnost, na venkov byly posílány pouze děti.³²

Byly vydány tiskopisy na hlášení škod. Řada domů se po náletu zřítíla, některé bylo nutné strhnout. Neustále hrozily další úrazy a sesuvy. Lidé si navzájem pomáhali, co jim síly stačily. V Pardubicích byla zřízena takzvaná Bezplatná doprava spěšných zpráv. Jednalo se o rychlé podání zprávy z místa, které bylo poškozeno náletem. Odesilatelé bylo povoleno v dopise napsat pouze deset slov.³³

Jinak samozřejmě vnímali nálet lidé, kteří jím byli bezprostředně zasaženi, a jinak lidé z okruhu inteligence. Inteligence se snažila postiženým lidem vysvětlit, že cílem Britů měly být pouze průmyslové budovy, nikoliv budovy civilní. V okolních městech několik dní po náletu dokonce převládalo mezi obyvateli přesvědčení, že hlavními viníky náletu jsou

³⁰ Michal PLAVEC, *Smrtonosná oblaka*. s. 168. TÝŽ Jiří RAJLICH, *Jindřichův Hradec*. s. 20.

³¹ František DOSOUDIL, *Kniha obětí nacistického násilí a druhé světové války z okresu Pardubice (léta 1938 – 1946)*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 2005.

³² Večerní české slovo, 29. 7. 1944.

³³ Karla JARÁ a kol., *Všední život na Pardubicku v období nacistické okupace a druhé světové války*. s. 112.

Němci. Mezi lidmi se také šeptalo, že tento útok na Pardubice rozhodně není útokem posledním.³⁴

Oficiální smuteční slavnost se konala 25. července 1944 na Pernštýnském náměstí. Celý pietní akt byl zahájen árií ze Smetanovy opery Dalibor (viz příloha 4). Této akce se snažila využít především německá propaganda, která chtěla na obětech náletu ukázat nepřátelství a nemilosrdnost Spojenců. Před budovou dnešní Krajské knihovny Pardubice bylo postaveno pódium potažené černým sukem. Na něm byly vystaveny rakve s těly obětí.³⁵ Nejvíce byli lidé dojatí bílými rakvemi, v nichž byla uložena těla dětí. Smuteční slavnosti se zúčastnilo přes 30 000 lidí. O páté hodině Pardubice navštívil i předseda protektorátní vlády JUDr. Jaroslav Krejčí a přítomen byl i německý starosta Pardubic Julius Strumpf. Mezi kyticemi a věnci nechyběl ani věnec od K. H. Franka, říšského ministra pro Protektorát Čechy a Morava. Po oficiálním rozloučení byly rakve naloženy do ozdobených nákladních aut, která se společně s průvodem vydala na pochod městem.³⁶

První nálet na Pardubice ukázal nedostatečnou obranu města, rafinérie a důležitých továren ze strany protiletadlového dělostřelectva. Mimo to ukázal i neschopnost německého letectva účinně zasáhnout proti nečekaným náletům. Špatné vztahy mezi členy protektorátní správy měly negativní vliv při organizaci úklidových prací po náletu. Město se tak přesvědčilo, že na podobné události není dobře připraveno. To však ještě nikdo netušil, že přibližně za měsíc bude muset čelit dalšímu náletu, který způsobí městu mnohem větší škody, než noční nálet provedený britským Královským letectvem 22. července 1944.

³⁴ rozhovor s Vlastou Kratochvílovou a panem Jaroslavem Papákem

³⁵ Národní práce, 27. 7. 1944.

³⁶ Michal PLAVEC, *Smrtonosná oblaka*. s. 169 – 171.

5 Druhý nálet na Pardubice - 24. srpna 1944

Po neúspěšném britském náletu na rafinérii Fanto Werke uskutečněném 22. července 1944 zůstala továrna v seznamu cílů spojeneckých náletů i nadále. Skutečnost, že pardubická továrna nebyla téměř zasažena, vyšla najevo až po návratu amerického fotoprůzkumného letounu F – 5 Lightning na italskou základnu. Bylo tedy rozhodnuto útok opakovat.

Tentokrát měl být úder proveden nikoliv v noci, ale za denního světla svazem amerického letectva. Dne 23. srpna 1944 v italském městě Bari³⁷ bylo po pečlivém vyhodnocení průzkumných snímků rozhodnuto o dalším náletu na Pardubice. Dokument z tohoto dne nazvaný A - 3 Planning Meeting stanovil na příští den, tedy na 24. srpna 1944, za cíl hned dvě města v protektorátu. Jednalo se o město Pardubice, kde k rafinérii Fanto Werke přibýlo i pardubické letiště, a město Kolín, v němž se nacházela rafinérie Vacuum Oil A.G. Záložními cíli byla továrna na výrobu tanků u St. Valentin a letiště Marhersdorf v Rakousku.³⁸

K náletu bylo vyčleněno 243 čtyřmotorových bombardérů B - 24 Liberator a 166 B – 17 Flying Fortress rozdělených do 3 bombardovacích svazů. Ochranný doprovod mělo poskytnout 313 stíhaček typu P – 51 Mustang a P – 38 Lightning.³⁹ V následné kapitole bude poukázáno, jak se počty letounů, vyčleněných k akci, u jednotlivých autorů lišily.

5.1 Účastníci náletu

Bombardování cílů bylo svěřeno do rukou čtyřmotorových bombardérů, jimž zajišťovaly doprovod jednomotorové a dvoumotorové stíhačky (viz příloha 5).

První bombardovací křídlo bylo nazváno 304. a tvořilo jej 118 letounů (+ 4 záložní) B – 24 Liberator a jeho doprovod mělo tvořit 77 stíhacích letadel P - 51 Mustang a P – 38 Lightning. Cílem tohoto svazu byla rafinérie Vacuum Oil A.G. v Kolíně s plánovaným časem útoku v 11.50 h.⁴⁰

Druhé bombardovací křídlo bylo nazváno 55. a bylo složeno ze 117 letounů (+ 4 záložní) B – 24 Liberator, jeho doprovod mělo tvořit 28 stíhacích P – 51 Mustang a 44 P – 38 Lightning. Za cíl mu byla určena rafinérie Fanto Werke v Pardubicích s plánovaným

³⁷ Italské město Bari bylo sídlem 15th USAAF.

³⁸ Petr BŮSERLE, *Američtí letci nad Pardubicemi*. L+K 16/94. s. 47. TÝŽ Jiří RAJLICH, *Jindřichův Hradec*. s. 27, 28.

³⁹ Jiří RAJLICH, *Jindřichův Hradec*. s. 28.

⁴⁰ Petr BŮSERLE, *Američtí letci nad Pardubicemi*. L+K 16/94. s. 47, 48. TÝŽ Jiří RAJLICH, *Jindřichův Hradec*. s. 28.

časem útoku v 12.00 h.⁴¹ V tomto případě se počet vyčleněných letadel na rafinérii uvedený Michalem Plavcem liší.⁴²

Ve třetím svazu nazvaném 5. BW⁴³ bylo 163 letounů (+ 3 záložní) B – 17 Flying Fortress, 68 P – 51 a 43 P – 38. Cílem tohoto svazu bylo letiště Pardubice s plánovaným časem útoku 12.10 h.⁴⁴

Společnou ochranu svazům 55. BW a 5. BW mělo poskytnout 53 stíhacích letadel P – 51 a P – 38. Náletů se též účastnily 2 letouny P – 38 Droop - Snoop, které měly na starost značení, a dvě P- 38 Mesq.

Podobně jako při jiných příležitostech se musela část vyslaných strojů krátce po startu vrátit. Z 5. BW se konkrétně předčasně vrátilo pět bombardérů, které odhodily své pumy nouzově ještě před cílem. Dva letouny dokonce postihla havárie s tragickými následky. Jedním z nich byl letoun Douglas/Long Beach B – 17, který pilotoval Stanley A. Peterson. Ten kolem deváté hodiny ranní pro technickou poruchu explodoval ve vzduchu a zřítíl se do Jaderského moře. Námořní záchranná služba stačila vylovit pět mužů osádky, zbylých pět, včetně kapitána, však v moři utonulo. Ze stíhačů nehavaroval při letu k cíli nikdo, avšak předčasně se na základnu vrátilo šestnáct stíhaček.⁴⁵

5.2 Průběh náletu na rafinérii

24. srpna 1944 okolo šesté hodiny ranní odstartovalo 47. BW a 49. BW k jezeru Balaton. Odtud mělo za cíl napadnout vlakové nádraží v Szegedu a most ve Vinkovci. Hlavním cílem tohoto úkolu bylo především vylákat do vzduchu nepřátelské stíhače z okolí Mnichova a Vídně, a tím tak zajistit svazům letícím na Kolín a Pardubice nerušenou cestu.

O hodinu později, tedy okolo sedmé hodiny ranní, odstartovaly z jihoitalských základen tři silné svazy dohromady s více než 400 bombardovacími letouny a vydaly se

⁴¹ Petr BŮSERLE, *Američtí letci nad Pardubicemi*. L+K 16/94. s. 47, 48. TÝŽ Jiří RAJLICH, *Jindřichův Hradec*. s. 28.

⁴² „K náletu na pardubickou rafinérii původně určilo velení 15th Air Force 117 bombardérů typu Liberator ze sestavy 55th Bombardment Wing, které mělo k cíli doprovázet 48 stíhacích letounů typu Mustang z 5th Fighter Group a 25 dvoumotorových stíhacích letounů P – 38 Lightning z 14th Fighter Group.“ Michal PLAVEC, *Smrtonosná oblaka*. s. 176.

⁴³ BW = zkratka pro bombardovací křídlo (letecká jednotka)

⁴⁴ Petr BŮSERLE, *Američtí letci nad Pardubicemi*. L+K 16/94. s. 47, 48. TÝŽ Jiří RAJLICH, *Jindřichův Hradec*. s. 28.

⁴⁵ Michal PLAVEC, *Smrtonosná oblaka*. s. 232 - 234.

na cestu k cílům dlouhou víc jak 1000 km. Stíhací letouny odstartovaly o dvě hodiny později a k formaci se připojily asi v 10.00 h. nad Jaderským mořem.⁴⁶

Každý bombardovací svaz se formoval zvlášť. Pro 55. BW bylo místem zformování Spinozzola, pro 5. BW město Peschici a na 304. BW připadalo město Foggia. Po zformování se 5. BW, 55. BW a 304. BW spojilo nad městem Brbnij v jeden velký svaz a společně zamířily k otočnému bodu Toplice (dnešní Celje). Postupně se k bombardérům připojil i stíhací doprovod.⁴⁷ Po přiletu v 10.54 h. nad Toplice směřoval svaz k městu Unzmark v Rakousku. Plán vylákat do vzduchu nepřátelské stíhače proti bombardovacímu křídlu 47 a 49 se vydařil a v okamžiku, kdy svaz letounů přelétal nad Rakouskem, dostaly teprve německé stíhací skupiny rozkaz k okamžitému návratu na svoje základny. Nad Unzmarkem se svaz rozdělil. Bombardovací křídlo 304. zamířilo na Jihlavu, kde se k němu cestou přidal jeho stíhací doprovod. Odtud pak zamířil přímo na Kolín.⁴⁸

Druhá část svazu letícího na Pardubice zamířila na Hlinsko. To se stalo výchozím bodem pro zahájení náletu. Letouny sem dorazily v 12.10 h. a odtud už letěly přímo k cíli. Letoun P- 38 od 154 MeSq dvakrát zakroužil nad cílem a rádiem předal veliteli první vlny zprávu o stavu počasí nad cílem a o použití zamlžovacích zařízení. Protože zamlžovací zařízení nebylo vůbec použito nebo selhalo, bylo z tohoto důvodu rozhodnuto, že cíl označí tzv. značkaři, jimiž byly dva letouny P – 38 Droop – snoot. Mezitím navigátoři předali bombometčíkům velitelských letounů údaje potřebné k nastavení výchozích hodnot do zaměřovačů a ostatní bombardéry se přeskupily do útočných vln.⁴⁹

Toho dne panovalo v bývalém Československu tropické vedro. Teploty kolem druhé hodiny vystoupaly až ke 29° Celsia. Vítr dosahoval v průměru rychlosti maximálně dva metry za sekundu. Viditelnost byla též velmi dobrá. Sirény oznamovaly letecký poplach v Pardubicích v 11.50 h. V tu chvíli se bombardéry již blížily od Jihlavy směrem k Chrudimi. Hned po vyhlášení leteckého poplachu začala být z pardubického letiště odtahována letadla do úkrytů nebo odlétala do bezpečí.⁵⁰

⁴⁶ Petr BŮSERLE, *Američtí letci nad Pardubicemi*. L +K 16/94, 17/94.

⁴⁷ Stíhací doprovod pro 304. BW se připojil až při cestě do Jihlavy.

⁴⁸ Jiří RAJLICH, *Jindřichův Hradec*. s. 33 – 35.

⁴⁹ Tamtéž. s. 42.

⁵⁰ Zdeněk BÍČÍK, *Letecké nálety na Pardubice v roce 1944*. s. 189, 190.

V 12.17 h. svrhly dvě P – 38 na jednu z nádrží rafinérie dvě 500 l⁵¹ pumy. Tím označily výchozí bod, na který se budou zaměřovat ostatní letouny. V 12.18 h. shodila takzvaná první vlna bombardérů na rafinérii z výšky 6080 metrů 288 bomb. Potom se skupina začala ihned formovat do bojových boxů. V továrně hned vypukl požár a dle výpovědi pamětníka se díky kouři změnil slunečný den téměř v noc (viz příloha 6). Byly zasaženy olejové nádrže, dílny, kotelna, administrativní a další budovy. V 12.19 h. na rafinérii nalétla druhá vlna letadel, která svrhla z výšky 6384 metrů 270 bomb. První skupinu druhé vlny vedl major Atkinson a druhou skupinu vedl poručík D. Whiteman. Byla zasažena severozápadní část rafinérie, skladiště a tři zásobníky olejů. Zásahy dostala i železnice ležící v blízkosti rafinérie. V 12.20 h. zaútočila třetí vlna bombardérů, která svrhla celkem z výšky 6657 metrů 250 bomb. První skupině třetí vlny velel poručík J. T. Welch, který však pro poruchu autopilota předal své velení kapitánovi M. E. Mershonovi. Na jeho rozkaz byly odhozeny pumy do severovýchodního cípu rafinérie a do přilehlých skladů. Pumy však zasáhly též obec Svítkov sousedící s rafinérií. Druhá skupina třetí vlny, vedená poručíkem J. L. Munawem, zasáhla pardubickou čtvrť Skřivánek. Tyto oblasti byly zasaženy nejspíše pro špatné zaměření, jelikož přes černý kouř nebylo téměř vidět. Druhým důvodem bylo zřejmě i napadení amerických letounů německými stíhačkami těsně před shozením pum. Poslední čtvrtá bombardovací vlna, jež bombardovala pardubickou rafinérii v 12.21 h., svrhla z výšky 700 metrů okolo 259 bomb. První skupinu vedl plukovník J. A. Foster, pod jehož vedením byl cíl poměrně přesně zasažen. Druhá skupina, vedená poručíkem H. F. Lengvenisem, bombardovala železniční trať ze směru Chrudim – Rosice nad Labem a několik pum shodila i na nádraží v Rosicích. Jakmile jednotlivá bombardovací křídla shodila své bomby na cíl, zaujala bojový box a vydala se směrem k bodu shromáždění.⁵²

5.3 Průběh náletu na letiště

Letiště v Pardubicích vzniklo v 30. letech vedle pardubického závodiště z areálu pro sportovní činnost Východočeského aeroklubu Pardubice. V době, kdy byla republika ohrožena nepřátelským hitlerovským Německem, byl areál pod vedením armády předělán na letiště a byla zahájena stavba nových kasáren. Na počátku roku 1938 byl do Pardubic odvelen 4. stíhací pluk z Hradce Králové se 40 stroji značky Avia B 534. V roce 1939 bylo pardubické letiště v dopoledních hodinách obsazeno německou armádou. Letiště se postupně

⁵¹ 1 = liber

⁵² Petr BŮSERLE, *Američtí letci nad Pardubicemi*. L +K 17/94. s. 48, 49.

rozměstalo. Byla rozšířena letištní plocha, vystavěny hangáry a provozní budovy. Když se pak přiblížila východní fronta, bylo letiště důležitým bodem protiletecké obrany a výcvikovým střediskem.⁵³

První útok na pardubické letiště však neproběhl až 24. srpna 1944, ale již o dva roky dříve. K provedení akce došlo 24. října roku 1942. Tento útok byl však pouhým klamným manévrem kryjícím jinou akci z téže noci. Nálet na letiště souvisel s vysazením parašutistické skupiny Antimon, která měla navázat rádiové spojení s československou vládou ve Velké Británii. Výsadek však bylo nutno maskovat, a tak bylo rozhodnuto zaútočit na pardubické letiště. Čtvrt hodiny poté, co byla skupina vysazena asi 41 km vzdušnou čarou od Pardubic, došlo ve 23.23 h. k svržení bomb na cíl. Útočící letoun při dvou náletech shodil celkem 6 pum z malé výšky asi 100 - 150 metrů. Ztráty nebyly příliš velké. Bylo poškozeno jen jedno letadlo a pár domů v Popkovicích. O život našťestí nepřišel nikdo.⁵⁴

Stejně jako rafinérie Fanto Werke, tak ani pardubické letiště nebylo 24. srpna 1944 chráněno protileteckou obranou. Letiště bylo v té době pouze výcvikovým střediskem pro německé stíhačky. Přibližně za sedm minut po dopadu posledních pum shozenými 55. BW v prostoru rafinérie, začal nálet na pardubické letiště pod taktovkou 5. BW.

Letiště bylo bombardováno mezi 12.29 h. a 12.33 h. V šesti vlnách v minutových odstupech nalétávaly na cíl letouny B – 17 Flying Fortress. Celkem bylo shozeno z výšky v rozmezí 6400 - 7500 metrů téměř 346 bomb. Celková hmotnost svržených bomb činila 345,51 tun.⁵⁵

Byly zasaženy 4 hangáry, sklad paliva, dílny v západní části letiště a ubytovací budovy. Předběžné zprávy hovořily o osmnácti zničených a pěti poškozených letadlech typu Focke – Wulf Fw 190. Pumy však nezasáhly pouze letiště, ale i část města a okolní obce. Obrana letiště byla naprosto nedostatečná. V okolí byly sice rozmístěny dvě baterie protiletadlových kanónů, ale ani jeden nebyl použit. Celou obranu tak zajišťovalo pár stíhaček Luftwaffe a velkorážných kulometů, které však byly již v první fázi náletu zničeny.⁵⁶

⁵³ Zdeněk BIČÍK, *Útok na pardubické letiště 24. srpna 1944*. In ZKPP, ročník 1975. s. 8, 9. TÝŽ Jiří RAJLICH, *Jindřichův Hradec*. s. 27.

⁵⁴ Zdeněk BIČÍK, *První útok na Pardubické letiště 1942*. In ZKPP, ročník 1973. s. 7, 8.

⁵⁵ Zdeněk BIČÍK, *Letecké nálety na Pardubice v roce 1944*. s. 189.

⁵⁶ Michal PLAVEC, *Smrtonosná oblaka*. s. 235.

5.4 Německá protiakce při srpnovém náletu

K větší německé protiakci proti americkým svazům došlo až při jejich zpátečním letu. Liberatory, od 55. bombardovací křídla, se snažilo již v 12.20 h. napadnout několik stíhaček Fw 190, které nejspíše patřily k operační výcvikové bitevní skupině, jež sídlila v Pardubicích. Protiútok však nebyl příliš úspěšný. Některým německým pilotům se sice podařilo odpálit raketové střely, ba dokonce se dostat až na dálku efektivní palby z kanonů, avšak Američané je zpozorovali včas a ihned proti stíhačkám zasáhli.⁵⁷

Ostatní Fw 190 do boje ani nezasáhly, naopak se spíše snažily uniknout z okolí náletu. Při tomto útěku pronásledovaly americké stíhačky P – 38 několik letadel Fw 190 až do okolí obce Choltice. „Jeden Fw 190 byl sestřelen poručíkem McGeem od 332. stíhacího křídla při vybírání střemhlavého letu po hloubkovém útoku na německý vojenský vlak v prostoru mezi pardubickým cukrovarem a starým nádražím. Další nepřátelský letoun stejného typu byl sestřelen o chvíli později nad obcí Staré Jesenčany.“⁵⁸ Oba dva piloti, Benito Nagel a W. H. Thomas při pádu zemřeli.

Němci se dostali k hlavnímu slovu až při návratu amerických svazů v blízkosti Jindřichova Hradce. Zde se stíhači chránící 55. BW dopustili největší chyby. Němečtí stíhači zde změnili svoji taktiku, rozhodli se dočasně odlákat americký stíhací doprovod a v tu chvíli napadnout americké bombardéry. Průběh celé naplánované akce byl následující:

Asi dvacet německých stíhačů zaútočilo na dva americké bombardéry, na což okamžitě zareagoval pár amerických ochranných stíhaček, které se nechaly zavléci do boje. Postupně se do bojů zapojilo celé ochranné seskupení, čehož využila druhá německá vlna. Přibližně 40 stíhacích letounů s hákovým křížem napadlo ničím nechráněné a již dost poškozené americké bombardéry.

Pro Američany znamenal německý útok ztrátu asi deseti bombardovacích strojů. Osm Liberatorů ztratilo 55. BW, jež se vracelo od pardubické rafinérie, 304. BW vracející se z Kolína přišlo o jeden Liberator. O jeden Fortress přišlo i 5. BW přilétající z pardubického letiště. Stíhačku však Američané neztratili ani jednu. Odstřelené stroje se zřítily do Rakouska nebo Jaderského moře. Čtyři Liberatory od 55. BW se zřítily přesně v prostoru Jindřichova Hradce, od čehož nese tento boj neoficiální označení „letecká bitva u Jindřichova Hradce“. Jedním ze čtyř zasažených letounů byl Liberator nazvaný „Flak Shak III“. Všem deseti členům posádky se podařilo prostřednictvím padáků bezpečně přistát. Hned po přistání však

⁵⁷ Zdeněk BIČÍK, *Vzdušný boj nad Pardubicemi při náletu 24. srpna 1944*. In ZKPP, ročník 2000. s. 11.

⁵⁸ Petr BÖSERLE, *Američtí letci nad Pardubicemi*. L + K 18/94. s. 45.

byli zajati německou hlídkou. Druhým zasaženým Liberátorem byl „Little Lulu“. Členové této osádky ale měli mnohem menší štěstí než členové předchozího, již zmiňovaného letounu. Z desetičlenné posádky se zachránil pouze postřelený radista. Třetí Liberator „Little Gismo II“, který explodoval nad Čímeří, vzal život dvěma mužům. Zbýlých osm členů se za použití padáků dostalo v bezpečí na zem. Ve čtvrtém stroji, ve kterém se nacházelo 11 mužů, zahynuli dva palubní střelci. I přesto, že se větší části zasažených příslušníků 55. BW podařilo bezpečně dostat na pevnou zem, téměř všichni nakonec skončili v německém zajetí. Mnohem větší štěstí měly letouny z 304. a 5. letecké jednotky. Každá z nich přišla pouze o jeden svůj letoun. V případě 304. BW se jednalo o zasažení letounu B – 24 H 41 – 29581, který se po přímém zásahu doslova roztříštil po obloze. Členové osádky byli nalezeni v okolí místa dopadu, tedy v blízkosti rakouského Utzmarktu. Bohužel tento zásah přežili pouze dva palubní střelci. 5. bombardovací křídlo o svůj letoun Fortress přišlo poblíž Mahrburgu v jižním Rakousku. Kapitán Roy J. Boone a pět jeho mužů sestřel nepřehli. Zbylí čtyři přeživší poznali nelehký život válečných zajatců. Německé ztráty utrpěné v boji však byly mnohem větší, než byly ztráty na straně americké.⁵⁹

5.5 *Důsledky náletu*

Raфинérie

Raфинérie byla náletem velmi těžce poškozena. O život přišli 3 dělníci, velké množství zaměstnanců bylo zraněno. Po shození pum v raфинérii ihned vypukly obrovské požáry, které se podařilo zlikvidovat až za čtyři dny po náletu. Paradoxem je fakt, že dva dny před náletem se ve Fanto Werke konalo hasičské cvičení, při němž velitel hasičů prohlásil, že jeho muži dokáží uhasit jakýkoliv oheň. To se však za dva dny ukázalo jako velký problém. Na hašení se podílelo přes 700 hasičů. Teprve koncem roku 1944 se podařilo uvést „Fantovku“ opět do provozu.

Bomby totálně zničily: provoz na výrobu ethylu, zařízení na odpařování parafínu, původní svíčkárnu, která v tu dobu sloužila pro odklad materiálu, mistrovnu, umývárnu pro dělníky, továrnu na parafín, sklad parafínu, slévárnu parafínu, raфинaci parafínu, příjem zboží a chlazení v oddělení krakování, kotelnu v oddělení krakování, komín nové kotelny, zařízení na foukání asfaltu, redestilaci, raфинaci olejů, expediční budovu pro benzín, petrolej a oleje, sklad materiálu, truhlárnu, provoz na požahování sudů, provoz na vyplachování a čištění sudů, zařízení na výrobu asfaltu, plnírnu asfaltu, chladicí věž, komíny krakovací

⁵⁹ Jiří RAJLICH, *Mustangy nad protektorátem*. s. 44 - 51. TÝŽ Jiří RAJLICH, *Jindřichův Hradec*. s. 47 – 60.

jednotky, dřevník, stáčírnu benzínu, sklad benzínu a nafty, atd. Nepatrně poškozeny byly benzinová rektifikace, kotle, elektrická centrála, laboratoř, centrální čerpací stanice, atd. Před bombardováním se v továrně nacházelo přibližně deset tisíc dřevěných a osm tisíc kovových sudů. Téměř všechny dřevěné sudy však shořely a kovové byly natolik poškozeny, že pouze některé z nich byly v budoucnu použity. Bylo zničeno kolejiště a pět železničních vagónů.⁶⁰

Škody způsobené náletem předčily dokonce i závěry amerických zpravodajských důstojníků. 7. září 1944 vypracovali zástupci protektorátní správy, městských a obecních úřadů, úřadu práce a společnosti Fanto Werke přehled škod, který pokrýval šest stran strojopisu.⁶¹

Zničení pardubické továrny znamenalo pro německou výrobu benzínu a olejů těžkou ránu. Proto bylo v září rozhodnuto o přeložení některých oddělení „Fantovky“ do tunelu v Havlíčkově Brodě. Pardubická rafinérie se po nálezu intenzivně rekonstruovala. Do května roku 1945 společnost Fanto Werke investovala do obnovy závodu až čtrnáct miliónů protektorátních korun⁶².⁶³

Vzpomínky obyvatel hovoří o tom, že poté, co byla rafinérie zasažena, změnil se sluneční den díky kouři téměř na noc. Hasiči se při hašení ohně bořili v roztaveném parafínu, který jim sahal až nad kotníky. Velmi špatně se jim dýchalo a hrozilo nebezpečí, že dojde ke zřícení stropu nebo k dalšímu výbuchu.⁶⁴

Letiště

Druhý cíl – letiště bylo náletem značně poškozeno a na několik dní bylo úplně vyřazeno z provozu. Byly zničeny dva hangáry a dva další byly značně poškozeny. Poškozena byla též štábní budova, celá letištní plocha a 10 ubytovacích domů. Podle záznamů na letištní ploše a v hangárech zůstalo podle Michala Plavce celkem 10 zničených a 26 poškozených letadel. S těmito čísly se neztotožňuje Jiří Rajlich.⁶⁵ O život zde přišlo asi dvacet lidí. Na letišti bylo provedeno několik nezbytných oprav a za pár dnů bylo opět uvedeno

⁶⁰ Jiří RAJLICH, *Jindřichův Hradec*. s. 92, 93. TÝŽ Michal PLAVEC, *Smrtonosná oblaka*. s. 182 - 185.

⁶¹ Pardubický deník, 27. 8. 2012. s. 7, č. 200, r. 21.

⁶² V protektorátu byla zachovaná platnost koruny s nuceným oběhem vůči římské marce, 10 K = 1 Ř. M.

⁶³ Michal PLAVEC, *Smrtonosná oblaka*. s. 187.

⁶⁴ Pardubický deník, 27. 8. 2012. s. 7, č. 200, r. 21.

⁶⁵ „Podle amerických údajů, které vycházely z fotografií pořízených z velké výšky, vzalo za své osmnáct letounů Fw 190 a pět dalších bylo poškozeno. Ve skutečnosti však zde dislokovaná III. /SG 151 přišla při náletu „pouze“ o třináct letounů., z toho 9 Fw 190 a čtyři kurýrní Messerschmitty Bf 108 Taifun, dalších pět Fw 190 bylo střepinovými pumami poškozeno.“ Jiří RAJLICH, *Jindřichův Hradec*. s. 93.

do provozu. Letovou a přistávací plochu se podařilo dát do provozu za šest dní po náletu. Avšak i po její opravě zde docházelo kvůli střepinám ještě na podzim k častým nehodám letadel. Kromě samotného letiště zasáhly bomby amerických letounů i přilehlou železniční trať.⁶⁶

Většina obyvatel Pardubic pro množství prachu a dýmu ve vzduchu ani nepostřehla, že letouny kromě „Fantovky“ bombardují také pardubické letiště. To si však velmi dobře uvědomili obyvatelé Svítkova, Popkovic a Nových Jesnicánek, kteří byli díky útoku na letiště též zasaženi.⁶⁷

Nádraží a cukrovar

Těžce poškozeno bylo i pardubické nádraží a cukrovar (viz příloha 7). Nálet, který postihl pardubické hlavní nádraží, měl dopad na organizaci záchranných prací. Vedoucí protiletecké ochrany na železnici zůstal na nádraží zasypán, přednosta stanice během náletu dostal nervový šok a jeho zástupce se zhroutil, jelikož jeho dům dostal přímý zásah. Všichni ostatní vedoucí pracovníci se pro nedostatek času nemohli věnovat organizování záchranných a vyprošťovacích prací. Pardubickým železničářům nezbývalo nic jiného, než počkat na pomoc z Prahy. Té se však dočkali až pozdě odpoledne, neboť předtím musely vyslané vlakové čety pomoci rozbombardovanému Kolínu.⁶⁸

Přímý zásah dostala nádražní budova, hala s pokladnami byla těžce poškozena.⁶⁹ Jedna bomba proletěla bytem v prvním patře a byla pak objevena nevybuchlá ve sklepe. O život přišlo osm zaměstnanců a dvanáct jich bylo zraněno. Velké škody zůstaly i na železničních tratích. Na vyprošťovacích a záchranných pracích se podílely osádky pomocných a stavebních vlaků z Prahy, Hradce Králové a Brna. Celkem na nádraží pracovalo přibližně osm set lidí.⁷⁰

Cukrovar při náletu dostal hned tři přímé zásahy. Hasiči se však přednostně věnovali hašení rafinérie, a když se pak dostali k cukrovaru, byl už požár tak velký, že se ho nepodařilo

⁶⁶ Pardubický deník, 27. 8. 2012. s. 7, č. 200, r. 21.

⁶⁷ Zdeněk BIČÍK, *Letecké nálety na Pardubice v roce 1944*. s. 189, 190.

⁶⁸ Pardubický deník, 27. 8. 2012. s. 7, č. 200, r. 21.

⁶⁹ Kromě nádražní budovy a haly byly těžce poškozeny i nádražní dílny. Z dvaceti procent bylo poškozeno zauhlovací a vodárenské zařízení. Přímý zásah dostala kolej číslo 6 a 9. Trať Rosice – Pardubice – Medlešice byla kvůli zničení kolejiště na několik dní uzavřena. Mezi Přeloučí a Pardubicemi byl již druhý den, tedy 25. srpna 1944 obnoven jednokolejný provoz. Provoz trati Chrudim – Rosice se podařilo obnovit až 31. srpna. Při bombardování Kolína byla zasažena i trať Pardubice – Kolín. Ta byla obnovena už ve 21.10 h. téhož dne.

⁷⁰ Michal PLAVEC, *Smrtonosná oblaka*. s. 187, 194. TÝŽ Jiří RAJLICH, *Jindřichův Hradec*. s. 92.

zachránit.⁷¹ Po válce byl pak celý objekt určen k demolici a na jeho místě dnes stojí nové nádraží.

Poškozené obce

Pumy nedopadly jen na stanovené cíle, ale byla zasažena i přilehlá města a okolní vesnice. Především bomby určené letišti způsobily velké škody obci Svítkov, Staré Čivice, Popkovice, Dražkovice a Staré a Nové Jesenčany. V dnešní době v jižní části města ve čtvrti Nové Jesenčany najdeme krátkou ulici s názvem Oběti 24. srpna. Další bomby dopadly i na Chrudimsko.

V pamětní knize obce Svítkov je nálet podrobně popsán kronikářem Karlem Líbalem. *„Poté, co se rozezvučely sirény, z letiště odstartovalo několik stíhaček a vydaly se neznámo kam. Najednou se z letiště valí černý dým. Všichni se utíkají schovat do úkrytů. Vše kolem se chvěje a vzduch je téměř nedýchatelný. Když pak rány utichají, pomalu vylézáme z úkrytů. Okna domů jsou vysypána, střechy silně poškozené a stěny domů popraskané. Najednou k nám na kole přijíždí četnický strážmistr a prosí nás o pomoc. Bomby totiž u pomníku zasypaly několik lidí. Bereme lopaty a pospícháme k místu neštěstí. Cestou teprve vidíme, co všechno bomby zničily. Když jsme pak doběhli k památníku, hlouček dobrovolníků se už značnou chvíli snažil pomoci zasypaným lidem. Nakonec pan Křenek z trosek vytáhl malé dítě, které mělo zlomenou ruku a jeho lehce zraněnou matku. Ostatní v tom krytu bohužel bombardování nepřežili.“*⁷² Při tomto náletu přišlo ve Svítkově o život 21 lidí, 9 jich bylo těžce zraněno a s lehkým zraněním vyvázlo 32 osob (viz příloha 8).

Nálet značně poškodil i Nové Jesenčany. Konkrétně pro rodinu Konířových dopadl velmi tragicky. Z výpovědi sester citujeme: *„Přibližně ve 12 hodin přišel nálet. Nejprve jsme slyšeli tatínka: „Pojďte se podívat!“ a vidíme hořící Fantovku. S maminkou a nejmladším bratrem jsme se uchýlili do krytu. Tatínek chtěl jít otevřít okno, ale nakonec to udělal bratr. Tlaková vlna jej sice odmrštila pod okno, ale nebyl prozatím nikterak zraněn. Otec chtěl odvézt dobytek, aby se ve stáji neuškrtil. Tlak z exploze další bomby, která spadla přímo na stodolu, mu patrně roztrhal plíce a odhodil jej do suti. Rodina tři dny hospodáře hledala. Teprve bratranec objevil v troskách peněženku a podle ní určil, kde se tělo nachází.“* Sklep, v němž se matka s dětmi ukryla, nebyl naštěstí zasypán. Starší dcera měla rozbitou hlavu

⁷¹ Petr BÖSERLE, *Američtí letci nad Pardubicemi*. L + K 18/94. s. 47.

⁷² Státní oblastní archiv Pardubice (dále jen SOKA), fond Archiv města Svítkov, Pamětní kniha obce Svítkovské 1851 - 1952. s. 336 – 339.

a mladší rozbité koleno. Naštěstí však všichni byli živi a zdraví. Z postižených lidí téměř nikdo nenaříkal, i když jim nezbylo více, než co měli na sobě.⁷³

Prozatímně se zasklívala okna a opravovaly se střechy. Sousedé si navzájem pomáhali a město se těm, kteří byli náletem nejvíce poškozeni, snažilo pomoci. Poslední obětí srpnového náletu se stal jedenáctiletý Josef Říha z Třebosic. Chlapec si neuváženě hrál s roznětkou bomby a ta naneštěstí vybuchla. Nehoda se udála až 7. září 1944.⁷⁴

Srpnový nálet byl ze všech tří náletů nejničivější a vyžádal si také nejvíce obětí. Všichni autoři se shodují v počtu obětí i v počtu zničených domů. Celkem při náletu přišlo o život 213 osob a 286 jich bylo zraněno. Zničeno bylo 83 domů, 110 těžce a 404 lehce.⁷⁵

„Likvidace požárů v Pardubicích, kam se sjely početné požární sbory ze širokého okolí, trvala 4 dny – skončila až 28. srpna v 8:00 h. Zásahu se celkem zúčastnilo 685 hasičů z pardubického profesionálního hasičského sboru. Na pomoc přispěly dvě jednotky motorizované hasičské policie – z Pardubic a z Prahy.“⁷⁶

Po náletech zůstalo mnoho nevybuchlých bomb. K jejich likvidaci využívali Němci vězňů z věznic. I přesto, že bomby způsobily značné škody, někteří lidé z nich neměli žádný strach. Podle výpovědi pana Daška se u zahradní restaurace na Zavadilce shromažďovaly nevybuchlé pumy z Polabin. Velké zděšení prý u lidu vyvolalo, když kdosi přivezl jen tak na trakaři nevybuchlou bombu.⁷⁷

⁷³ Karla JARÁ a kol., *Všední život na Pardubicku v období nacistické okupace a druhé světové války*. s. 118.

⁷⁴ SOKA Pardubice. kart. č. 66, Lageberichte 1944, Hlášení četnické stanice Dražkovice z 21. září 1944 okresnímu hejtmanovi v Pardubicích.

⁷⁵ Michal Plavec, *Smrtonosná oblaka*. s. 182. TÝŽ Jiří RAJLICH, *Jindřichův Hradec*, s. 94. TÝŽ Zdeněk BIČÍK, *Letecké nálety na Pardubice v roce 1944*. s. 190.

⁷⁶ Jiří RAJLICH, *Jindřichův Hradec*. s. 94.

⁷⁷ Karla JARÁ a kol., *Všední život na Pardubicku v období nacistické okupace a druhé světové války*. s. 120.

6 Třetí nálet na Pardubice - 28. prosince 1944

Na konci roku 1944 se situace na evropských frontách zcela jasně obracela ve prospěch Spojenců. Válka i nadále pokračovala, a to nejen na zemi a na moři, ale také ve vzduchu. O třetím náletu na Pardubice se pamětníci i historikové zmiňují nejméně. Cílem leteckého náletu se opět stala Fantova továrna.

Při červencovém náletu byla rafinérie zasažena pouze zčásti, srpnový nálet ji však zničil natolik, že podnik musel svoji výrobu podstatně omezit. Na odklizení škod bylo nasazeno několik tisíc pracovníků, ale až koncem prosince měl být zahájen její zkušební provoz. Je pochopitelné, že obnovovací práce neunikly pozornosti leteckého fotografického průzkumu. O leteckých fotografických průzkumech nad pardubickou a kolínskou rafinérií se zmiňuje Zdeněk Bičík v článku *Prosincový nálet* objasněn.⁷⁸ Též se o něm zmínil i Jiří Rajlich.⁷⁹ Ten předešlé údaje doplnil o typ letounů, jež snímky pořídily.

Na základě těchto snímků americké letectvo v půlce prosince obnovilo opět svoji ofenzívu proti průmyslu pohonných hmot. Na 28. prosinec 1944 byl naplánován útok proti cílům ležících v Itálii, jižním Německu, Rakousku a v Čechách. Tento útok dostala na starost 15. letecká armáda USA se základnami v jižní Itálii. Cílem se jako při červencovém i srpnovém náletu stal průmysl pohonných hmot a železniční komunikace.⁸⁰

6.1 Účastníci náletu.

Na den útoku vyčlenila 15. letecká armáda podle operačního rozkazu 377 ze dne 27. prosince 1944 prakticky všechny svoje letouny. Konkrétně bylo na operaci vyčleněno bombardovací křídlo číslo 5, 47, 49, 55 a 304 vyzbrojené čtyřmotorovými dálkovými bombardéry typu Consolidated B – 24 Liberator. Jediné 5. bombardovací křídlo mělo ve své výzbroji i Boeing B – 17 Flying Fortress. Připravena byla pro bombardéry, stejně jako při

⁷⁸ „Obnovovací práce neunikly pozornosti leteckého fotografického průzkumu, Dosvědčuje to i fotografie pořízená 16. prosince 1944 průzkumným letounem, tedy pouhé dva dny před náletem. Ve středu snímku je zřetelně zachycena pardubická rafinérie s nejbližším okolím a lze také identifikovat desítky kráterů ze srpnového náletu.“ Zdeněk BIČÍK, *Prosincový nálet na Pardubice*. In Sborník prací východočeských archivů, ročník 7, 1990. s. 156.

⁷⁹ „Tak jako všechny jiné cíle, i postupy rekonstrukčních prací v pardubické a kolínské rafinérii, byly pečlivě monitorovány citlivými kamerami fotoprůzkumných Lightningů a Mosquit.“ Jiří RAJLICH, *Mustangy nad protektorátem*. s. 87.

⁸⁰ Zdeněk BIČÍK, *Prosincový nálet na Pardubice*. s. 155. TÝŽ Jiří RAJLICH, *Mustangy nad protektorátem*. s. 87. TÝŽ Michal PLAVEC, *Smrtonosná oblaka*. s. 263 – 275.

srpnovém náletu, i stíhací ochrana. Tu měl poskytnout 305. a 306. stíhací Wing strojů typu Lockheed P- 38 Lightning a North American P- 51 Mustang.⁸¹ V údajích o počtu vyčleněných letadel pro celou akci však dochází k rozdílu mezi údaji Zdeňka Bičíka a Jiřího Rajlichy. Dle Zdeňka Bičíka se akce mělo zúčastnit celkem 700 letadel,⁸² naproti tomu Jiří Rajlich ve své knize hovoří o počtu 840 letounů.⁸³

V Čechách byly vytipovány hned 4 cíle, kde se vyráběl benzín, na které mělo letectvo zaútočit. Kromě Pardubic a Kolína k nim přibyla ještě rafinérie Kralupol, ležící ve městě Kralupy nad Vltavou a sklady pohonných hmot v Hněvicích u Roudnice nad Labem. Operační rozkaz určil plánované cíle jednotlivým wingům a skupinám, včetně přiděleného stíhacího doprovodu, stanovil srazy bombardérů, jejich letovou trasu, osu, čas i výšku útoku a další pokyny potřebné k provedení akce.

K útoku na Pardubice a Kolín bylo vyčleněno 56 bombardérů typu Consolidated B – 24 Liberator. Stíhací doprovod pro svazy zajišťovalo 305. a 306. stíhací křídlo. Počet P- 38 Lightningů a P - 51 Mustangů se opět u Zdeňka Bičíka a u Jiřího Rajlichy lišil. Zdeněk Bičík⁸⁴ uvádí oproti Jiřímu Rajlichovi⁸⁵ o 16 méně strojů. O celkovém počtu strojů se zmínil i Michal Plavec, který se ztotožnil s údaji Zdeňka Bičíka.

K rafinérii Kralupol a do Hněvic nad Labem zamířilo dalších 91 Liberatorů. Ani dnes není zcela jasné, proč americký svaz vybral za cíl náletu kralupskou rafinérii. Ta v té době byla již téměř dva roky mimo provoz. Výroba byla ukončena na počátku roku 1943 pro neefektivnost. Celý objekt byl následně zamaskován a udržován v provozuschopném stavu. Jednou z možných verzí je, že úkolem náletu bylo znemožnit obnovení výroby, o které Němci vzhledem k nedostatku nafty na konci roku 1944 uvažovali. Druhou možností bylo,

⁸¹ Zdeněk BIČÍK, *Prosincový nálet na Pardubice*. s. 155. TÝŽ Zdeněk BIČÍK, *Letecké nálety na Pardubice v roce 1944*. s. 190.

⁸² „Ohromná síla okolo 700 letadel měla podle zmíněného rozkazu útočit na železniční uzly v Itálii, jižním Německu, Rakousku a na rafinérie v Kolíně, Kralupech nad Vltavou a v Pardubicích.“ Zdeněk BIČÍK, *Prosincový nálet na Pardubice*. s. 159.

⁸³ „Toho dne vyčlenila 15. letecká armáda k akci nad Evropu celkem 359 bombardovacích a 481 stíhacích letounů.“ Jiří RAJLICH, *Mustangy nad protektorátem*. s. 87.

⁸⁴ „Pro svazy útočící na Kolín a Pardubice zajišťovalo stíhací ochranu 143 strojů typu Lightning a Mustang.“ Zdeněk BIČÍK, *Prosincový nálet na Pardubice*. s. 158, 159.

⁸⁵ „K útoku na Pardubice bylo vyčleněno po 56 Liberatoroch krytých 110 Mustangy a 49 Lightningy.“ Jiří RAJLICH, *Mustangy nad protektorátem*. s. 87.

že Spojenci nebyli dostatečně informováni o aktuálním stavu Kralup, a domnívali se, že se v rafinérii i nadále vyrábí palivo pro německé vojsko.⁸⁶

Akce zaměřená proti cílům v Kralupech a v Roudnici však nedopadla podle očekávání amerického svazu. Letouny z jihoitalských letišť odstartovaly krátce po osmé hodině ranní. Ze základny Venosa vzlétlo dvaadvacet B – 24 Liberator, které se vydaly na dlouhou cestu. Nad Spinnazolou se k nim připojilo dalších 15 Liberatorů a společně namířily k rafinérii Kralupol. Původně mělo odstartovat ze základny čtyřicet letounů, ale kvůli technickým poruchám při startu dva raději nevzlétly. Toho dne panovala nad cílovými oblastmi hustá mlha, která letounům znemožňovala přesně určit jejich polohu. V případě Kralup dokonce selhal i radiolokátor, který měl letounům usnadnit identifikaci cíle při špatné viditelnosti. Proto nakonec primární cíle bombardovala jen část určených strojů. Kralupy napadlo v 12.22 h. jen 22 Liberatorů. Ty ve dvou vlnách shodily na cíl 43 tun bomb. Bomby však městu ani rafinérii nezpůsobily významnější škodu, neboť dopadly do polí severně od města.⁸⁷

Do Hněvic u Roudnice nad Labem v 12.24 h. dorazilo 25 Liberatorů z naplánovaných 32. Zbylé stroje, které nad cíle nedorazily, se svého nákladu zbavily nad příležitostnými cíli. Jedním takovým příležitostným cílem bylo nádraží ve Veltrusech, kde zahynuli tři lidé, dále železniční most v Nymburku, rakouský Zwettl a železniční uzel Světlá nad Sázavou. Obě středočeská města zasažena podle plánu nebyla, a tak nadále zůstala na seznamu cílů amerického letectva.⁸⁸

Mnohem lépe si vedly svazy nad zbylými českými cíli. Do Kolína bombardovací křídla dorazila přibližně ve 12.10 h. a za pouhé dvě minuty již začaly na kolínskou „Vacuumku“ dopadat bomby. Vacuum Oil A. G. byla zasažena přibližně 55 bombami, z nichž téměř všechny vybuchly hned po dopadu a zbylé asi o dvacet minut později. Zásah dostaly dvě olejové nádrže, hlavní vjezdová kolej, vlečka závodní kuchyně atd. Oproti srpnovému náletu byl však závod poškozen podstatně méně. O život přišlo 7 lidí a dalších 26 jich bylo zraněno.⁸⁹

⁸⁶ Oficiální web České televize. Na konci války udělali Američané z Kralup trosky. [cit. 2014-02-28]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/84489-na-konci-valky-udelali-amerikane-z-kralup-trosky//>

⁸⁷ Michal PLAVEC, *Smrtonosná oblaka*. s. 269.

⁸⁸ Jiří RAJLICH, *Mustangy nad protektorátem*. s. 87.

⁸⁹ Tamtéž. s. 87, 88.

Nás však pochopitelně více zajímá průběh náletu zaměřeného na město Pardubice. Cestu amerických letadel k cíli se nejlépe podařilo popsat Zdeňku Bičíkovi v již zmiňovaném článku – Prosincový nálet na Pardubice. Jiří Rajlich ani Michal Plavec cestu amerických letadel k cíli ve svých publikacích neuvádějí.

Nálet na pardubickou rafinérii uskutečnily bombardovací skupiny číslo 459 a 454 od 304. bombardovacího wingu 15. letecké armády USA. Ze základen Giulia a San Giovanni se letouny vydaly přibližně na tisíc kilometrů dlouhou cestu k cíli. Asi 30 km jihovýchodně od základny Foggie se v prostoru Cerignoly spojily se skupinami číslo 455 a 456 ze základen San Giovanni a Stornana. Tyto dvě skupiny se od celé skupiny později odpojily a letěly bombardovat již výše uvedenou rafinérii v Kolíně. Než se to však stalo, zaměřily nejprve všechny čtyři skupiny přes Jaderské moře k Zadaru. Odtud pokračovaly severním směrem na Zelltweg, Gmund a Havlíčkův Brod. Výchozím bodem pro bombardování Pardubic se stalo město Hlinsko.⁹⁰

6.2 Německá protiakce při prosincovém náletu

Tentokrát se letecká bitva při cestě na cíl ani při zpáteční cestě do základen nekonala. Luftwaffe byla velmi vyčerpaná a v té době i příliš zaneprázdněná bojem v Ardenách, než aby se zmohla na sebemenší odpor.

Jediným nepřítelem se při zpátečním letu stalo protiletecké dělostřelectvo v rakouských městech. Tomu se však nepodařilo žádný americký letoun sestřelit.

Ze svazu určeného pro Pardubice se kvůli technické poruše předčasně vrátil jeden bombardér. Druhý sice k cíli dolétl, ale bomby nestihl shodit, jelikož se musel okamžitě vrátit zpět na základnu. O jeden Mustang, P – 51 D sériového čísla 44 – 45357 „Stonewall II“, přišla při stíhací akci i 325. stíhací skupina náležející k 306. stíhacímu wingu. Tento Mustang pilotovaný poručíkem Williamem C. Margetsem musel nouzově přistát v městských sadech v Pelhřimově. Těžce zraněný pilot byl ihned dopraven do tamní nemocnice.⁹¹

⁹⁰ Zdeněk BIČÍK, *Prosincový nálet na Pardubice*. s. 157, 158.

⁹¹ Michal PLAVEC, *Smrtonosná oblaka*. s. 275.

Díky klidnému letu se mohl americký stíhací doprovod věnovat hloubkovým útokům⁹² na letiště a železniční dopravu. Útok se nevyhnul ani vlakům osobním a civilním. Následkem toho došlo k poměrně velkým ztrátám na životech mezi civilisty, kteří zrovna 28. prosince 1944 cestovali vlakem. Útok „kotlářů“ si ten den vyžádal více mrtvých než samotné útoky na pardubickou a kolínskou rafinérii. K útokům došlo na vlakové železniční spoje především na Pardubicku, Havlíčkovobrodsku, Jičínsku a Jihlavsku.

Nejznámější z nich je útok na osobní vlak ve Světlé nad Sázavou jedoucí do Jihlavy. Přibližně v 12.35 h. na vlak zaútočily tři Mustangy od 332. bombardovacího křídla. Při útoku přišlo o život 12 lidí a dalších 18 jich bylo těžce zraněno. Jiří Rajlich považuje tento útok toho dne za nejkrvavější. S tím však nesouhlasí Michal Plavec, který tvrdí, že nejvíce cestujících zahynulo při útoku v Libici nad Cidlinou.⁹³

Na území Východočeského kraje si mohou „hloubkaři“ připsat útok na osobní vlaky u Holetína a v Krouné. V prvním i v druhém případě si útok vyžádal 3 mrtvé a několik zraněných. Americké stíhačky dále napadly vlak na trati Havlíčkův Brod – Brno, nádraží v Jihlavě, železniční stanici Malý Beranov, osobní vlak mezi Obrataní a Jindřichovým Hradcem a další vlaky u Helenína a Popelína.⁹⁴

Mustangy tohoto dne zničily při hloubkových útocích 26 lokomotiv, 7 letadel na zemi a dalších 24 letadel značně poškodily. Kromě útoků na železnice zaútočily i na chrudimské letiště. V Chrudimi bylo zapáleno několik šestimotorových letadel typu Messerschmitt Me – 323 Gigant. Počet zničených chrudimských letadel se liší u Michala Plavce⁹⁵ a Jiřího Rajliche.⁹⁶

⁹² „Hloubkaři“, mezi lidmi těž „kotláři“, byla letadla specializující se na ničení vlaků. Nálet kotlářů měl většinou dvě fáze. V první z nich se objevila nízko letící letadla a ta zakroužila nad vlakem. To byl signál pro strojvedoucího, aby zvolnil rychlost a vyskočil s dalším osazenstvem vlaku ven. Pak již následoval samotný útok. Američtí stíhači tentokrát nebrali příliš velké ohledy a stříleli takřka po každém vlaku, na který při cestě narazili.

⁹³ „Nejvíce cestujících zahynulo při útoku na železniční vlak nedaleko stanice Libice nad Cidlinou. Dosud není naprosto přesně vyjádřen počet obětí, ale pravdě zřejmě nejbližší se bude nacházet údaj o 26 mrtvých a 80 zraněných, z nichž 62 muselo být převezeno do nemocnice.“ Michal PLAVEC, *Smrtonosná oblaka*. s. 280, 281.

⁹⁴ Michal PLAVEC, *Smrtonosná oblaka*. s. 284 – 287. TÝŽ Zdeněk BIČÍK, *Prosincový nálet na Pardubice*. s. 159.

⁹⁵ „Čtyři obří Messerschmitty Me 323 Gigant, zničili piloti 325th Fighter Squadron na chrudimském letišti.“ Michal PLAVEC, *Smrtonosná oblaka*. s. 277.

⁹⁶ „Úspěšné byly Mustangy 325. FG, kterým se zdařilo zcela rozstřílet šest Messerschmittů Me 323 Gigant na chrudimském letišti.“ Jiří RAJLICH, *Mustangy nad protektorátem*. s. 88.

Navzdory tomu, že si americký doprovod nenárokoval žádné vítězství, dva německé stroje v tento den havarovaly na českém území. Jedním z nich byl letoun Bf 109G – 14, který pilotoval Heinrich Breinbach. Ten musel nouzově přistát u Kunštátu. Druhým z nich byl stroj neznámého typu, který též v důsledku poškození nouzově přistál po dvanácté hodině u Polné.⁹⁷

6.3 Průběh náletu a důsledky

V noci z 27. na 28. prosinec mírně sněžilo a teplota vzduchu se pohybovala okolo devíti stupňů pod nulou. Země byla zmrzlá, ale nebyla na ní ani stopa po sněhu. Toho dne se objevila série hlášení zaznamenávajících zvýšené letecké nebezpečí.⁹⁸

Sirény 28. prosince v 11.55 h. vyhlásily v Pardubicích letecký poplach. Krátce na to, v 12.06 h., oznámila pozorovatelna na Zelené bráně hukot letadel nad městem a krátce na to došlo k bombardování rafinérie.⁹⁹

Americká letadla přilétla do Pardubic z jihu ve třech vlnách¹⁰⁰ a továrnu začala bombardovat, dle údajů Zdeňka Bičíka, v 12.10 h. S časovým údajem se se Zdeňkem Bičíkem neshoduje Michal Plavec, který uvedl, že nálet se uskutečnil o pár minut déle.¹⁰¹ Celý nálet trval přibližně 4 - 5 minut.¹⁰²

V první vlně zaútočila 459. skupina v počtu 27 Liberatorů a na cíl z výšky 4933 – 6754 metrů celkem svrhla 248 tříštivých bomb ráže 500 liber o celkové tonáži 64,5 tun. Útoky první vlny velel vedoucí pilot kapitán Jolissaint a vedoucím bombometčíkem byl poručík Leany. Této vlně se podařilo cíl bez sebemenších problémů přesně zasáhnout. U cíle nebyla zjištěna protiletecká obrana ani němečtí stíhači. Hned po shození pum vypukly v rafinérii značné exploze a cíl byl částečně zacloněn kouřem. V druhé vlně zaútočila 454. skupina o síle 26 Liberatorů. Z výšky 6140 - 6416 metrů shodila na cíl 240 bomb o tonáži 60 tun. Celé akci velel major C. C.Grimmes. Útok druhé vlny byl rozdělen do dvou boxů. Sestava boxů A pod

⁹⁷ Jiří RAJLICH, *Mustangy nad protektorátem*, s. 88.

⁹⁸ rozhovor s Vlastou Kratochvílovou

⁹⁹ Zdeněk BIČÍK, *Letecké nálety na Pardubice v roce 1944*, s. 191.

¹⁰⁰ Pozorovatelna Zelená brána správně ohlásila tři vlny letadel, ale nakonec cíl bombardovaly jen dvě.

¹⁰¹ „Bombardéry letounů zaútočily na rafinérii Fanto mezi 12.14 – 12.19. hodinami.“ Michal PLAVEC, *Smrtonosná oblaka*, s. 272.

¹⁰² Zdeněk BIČÍK, *Prosincový nálet na Pardubice*, s. 156.

vedením poručíka P. T. Nanose měla sice na cíl zaútočit jako první, ale kvůli poruše pumovnic musel její pořadí převzít box B. Tomu se pod velením poručíka H. R. Meckstrotha i přes částečný dým, pokrývajících celou rafinérii, podařilo bomby shodit přesně na určený cíl. Obě skupiny se po odhozu bomb obrátily na zpáteční let a všechny stroje přistály beze ztrát na svých základnách.¹⁰³

Na objekty rafinérie dopadlo celkem 60 – 80 bomb a ty způsobily požár trvající dva dny. Oheň zachvátil oddělení výroby parafínu a sklady benzínu. Kromě těchto dvou objektů byly z velké části poškozeny i sklady obalů, asfaltové bubny či zásobna železných gum. Administrativní budovy utrpěly též značné škody. Celkem bylo zničeno a poškozeno 34 továrenských zařízení a objektů. Můžeme říci, že nálet učinil škrť přes eventuelní plán obnovení výroby pohonných hmot, neboť rafinérie byla až do konce války prakticky vyřazena z provozu. Přerušena byla železniční doprava do Přelouče a Rosic nad Labem. Ta byla na několik dní nahrazena dopravou autobusovou¹⁰⁴

Co se týče ztrát na životech, ty byly v porovnání se srpnovým náletem velmi nízké. O život přišlo 6 civilistů a 2 němečtí vojáci. Šestnáct osob bylo zraněno, polovina z nich těžce. Ani ztráty na civilních stavbách nebyly nikterak velké. Při náletu bylo zničeno 8 obytných domů, 128 pak částečně nebo silně poškozeno. O těchto informacích se dozvídáme z hlášení policie ze 14. února 1945.¹⁰⁵ Michal Plavec se s počtem zničených domů neztotožňuje. „*Bombardování zcela zničilo pět domů, osm jich poškodilo těžce, deset středně a 128 lehce.*“¹⁰⁶

Na poslední nálet si vzpomíná Vlasta Kratochvílová, která v rozhovoru řekla: „*Poslední nálet si příliš nepamatuju. Byla zasažena rafinérie minerálních olejů, takzvaná „Fantovka.“ Ta hořela velmi dlouho. Pamatuji si, že bratr a tatínek tento požár sledovali z náspu, který byl v blízkosti nynější železniční tratě.*“¹⁰⁷ Stejně tak, jako dva předešlé nálety, byl i tento nálet zaznamenán svítkovským kronikářem Karlem Libalem, ale ani ten se o posledním náletu příliš nerozepsal. „*Okna máme otevřena, jsme všichni doma. Slyšíme zase*

¹⁰³ Zdeněk BIČÍK, *Prosincový nálet na Pardubice*. s. 158. TÝŽ Zdeněk BIČÍK, *Letecké nálety na Pardubice v roce 1944*. s. 191.

¹⁰⁴ Zdeněk BIČÍK, *Prosincový nálet na Pardubice*. s. 157.

¹⁰⁵ SOkA Pardubice, fond Okresní úřad Pardubice, fasc. Situační zprávy 1945. č. kart. 66.

¹⁰⁶ Michal PLAVEC, *Smrtonosná oblaka*. s. 274.

¹⁰⁷ rozhovor s Vlastou Kratochvílovou

silné detonace, omítka ze zdi padá a my čekáme, jak to dopadne.“¹⁰⁸

7 Autoři píší o Pardubických náletech

O náletech na Pardubice byla vydána řada článků a publikací. Nejvíce se však tímto tématem zabýval dnes již zemřelý pardubický archivář Zdeněk Bičík. Dalšími historiky, kteří též své publikace zaměřili na bombardování Pardubic, je PhDr. Jiří Rajlich a Michal Plavec.

7.1 Zdeněk Bičík a jeho články o bombardování Pardubic

Zdeněk Bičík se narodil 26. února 1926 v Pardubicích jako prvorozený syn Zdeňka a Jiřiny Bičíkových. Jeho otec pracoval jako berní asistent v Roudnici nad Labem, kam se celá rodina po narození Zdeňka přestěhovala. Do Pardubic se opět vrátili o tři roky později, kdy se dočkal svého prvního bratra Otakara. Po absolvování obecné školy v Pardubicích začal docházet na Státní reálné gymnázium v Kutné Hoře, kam se Bičíkovi odstěhovali. Zde s přáteli založil Klub mladého hlasatele – Bobři.¹⁰⁹

Od roku 1941 si začal Zdeněk psát deník, do kterého zaznamenával vše, co mu přišlo důležité. Hodně si všímal věcí kolem sebe a velmi ho zajímala historie a kultura. Zajímal ho však také sport, neboť jeho otec ho již od útlého věku ke sportu vedl. Hrál velmi rád tenis a fotbal. Není se proto čemu divit, že mnoho východočeských sportovců ho považuje za průkopníka sportu v Pardubicích. V mládí se stal členem Muzejního spolku, kde se u něho prohloubila láska k historii. V roce 1944 zažil Zdeněk i celá jeho rodina bombardování Pardubic. Zdeněk Bičík se v průběhu svého života stal významným a uznávaným regionálním historikem a archivářem.¹¹⁰

Zdeněk Bičík oproti Jiřímu Rajlichovi a Michalu Plavcovi byl svědkem všech tří náletů na Pardubice. Nálety ho velmi zajímaly, a proto se o nich snažil shromáždit co nejvíce informací. V následných letech o bombardování Pardubic napsal velké množství článků. Zpočátku využíval českých pramenů, ale po otevření britských archivů se zaměřil i na prameny zahraniční. Čím více informací se dozvěděl, o to více články přepisoval a následně je o zjištěné informace obohacoval. Většinou docházelo ke změnám v počtu zemřelých lidí či

¹⁰⁸ SOKA Pardubice, fond Archiv města Svítkov, Pamětní kniha obce svítkovské 1851 - 1952. s. 339.

¹⁰⁹ SOKA Pardubice, Bičík Zdeněk, inv. č. 14, kart. 1, rk 14, Zápisní kniha klubu mladého hlasatele Bobři 1939-09-27/1941-04-27.

¹¹⁰ Srov. Jana SLÁDKOVÁ, *Zdeněk Bičík (1926 – 1990)*. Pardubice, 2008. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice. Fakulta filozofická.

poškozených domů. V článku vydaném v roce 1984 o červencovém náletu uvedl: „*Nálet si vyžádal 43 obětí a 32 zraněných; 37 domů bylo zničeno a 108 poškozeno.*“¹¹¹ O pět let později, v roce 1991, však vyšel článek, kde už se počet zničených domů nepatrně lišil: „*Bomby dopadly do poměrně řídce osídlené části města, ale přesto zničily 23 domy, těžce poškodily 19, středně těžce 37 a lehce 58 domů.*“¹¹² Změny se týkaly i počtu zúčastněných letounů. Zahraniční prameny pomohly též Zdeňkovi jeho články obohatit o jména členů osádek či o čísla letounů, jež byly při náletech zničeny. Nepodařilo se mu však tak dokonale zmapovat typy anglických i amerických letounů, průběhy cest k cíli ani jména zemřelých pilotů jako dvěma zbylým autorům. Nejlépe se ale Zdeňkovi podařilo zpracovat třetí prosincový nálet. Jako jediný uvedl rozdělení bombardovacích vln a uvedl jména letců, kteří dostali jejich řízení na starost. Velkým přínosem byly historikovy vzpomínky z doby náletů, které často do článků zařazoval.

7.2 Jiří Rajlich a jeho dvě publikace

Jiří Rajlich, profesionální vojenský a letecký historik, se narodil roku 1964 v Praze. Po absolvování oboru historie na Filosofické fakultě UK působil jako výzkumný a vývojový pracovník ve VHÚ. V roce 1997 se ve VHÚ stal vedoucím oddělení muzejních expozic a v současné době je ředitelem historicko - dokumentačního odboru. Vydal několik stovek publikací, jejichž středem zájmu jsou dějiny obou světových válek, historie letecké války či dějiny československé armády a letectva. O pardubických náletech se rozepsal ve své knize *Jindřichův Hradec* a stručně je popsal i v knize *Mustangy nad protektorátem*.

Knihy *Jindřichův Hradec* sice svým názvem vzbuzuje u člověka dojem, že bude pojednávat o Jindřichově Hradci, nikoliv o Pardubicích. V knize jsou však popsány hned všechny tři pardubické nálety. Nejvíce se v ní Jiří Rajlich zabývá popisem srpnového náletu a leteckou bitvou nad Jindřichovým Hradcem, k níž došlo při zpáteční cestě mezi americkými a německými letouny. Oproti Zdeňku Bičíkovi se v knize objevují přesné popisy letadel, jména členů osádek a přesné výčty škod, jež bomby Pardubicím způsobily. Na autorovi je především znát, že ho spíše zajímá průběh letecké války a typ letounů, než její důsledky.

Jelikož nálety v Pardubicích na vlastní kůži Jiří Rajlich nezažil, není se ani čemu divit, že k popisu náletů přistupoval z vojenského hlediska. Knihy *Mustangy nad protektorátem* je v případě bombardování Pardubic pouze stručným výtahem z knihy *Jindřichův Hradec*.

¹¹¹ Zdeněk BIČÍK, *Letecké nálety na Pardubice za druhé světové války*. Pardubice: PKO a KMVČ, ročník 1984.

¹¹² Zdeněk BIČÍK, *Letecké nálety na Pardubice v roce 1944*. s. 189.

7.3 Michal Plavec – Smrtonosná oblaka

Třetí autorem, jenž ve své publikaci zpracoval letecké nálety na Pardubice v roce 1944, je regionální historik Michal Plavec. V současné době Michal Plavec působí jako novinář a kurátor leteckých sbírek Národního technického muzea. V roce 2002 mu vyšla kniha Smrtonosná oblaka, která se jako řada jeho knih věnuje letecké válce a bombardování českých měst během druhé světové války. Publikaci autor věnoval zesnulému pardubickému archiváři Zdeňku Bičíkovi, což svědčí o tom, že Zdeněk Bičík byl v tomto oboru uznávaným historikem: „*Věnováno památce Zdeňka Bičíka, dlouholetého pardubického archiváře, který přímo zažil bombardování v roce 1944 a jako první se rozhodl téma náletů na Pardubice zpracovat z historického hlediska.*“¹¹³

Autor pro zpracování náletů použil řadu odborných publikací a využil kromě českých archivů i archiv německý, britský a americký. Jako jediný z autorů si dal práci s tím, že u všech tří náletů zaznamenal osudy osádek zřícených anglických a amerických letounů. Kromě vzpomínek Zdeňka Bičíka využil i výpovědi jiných pamětníků pro přiblížení atmosféry, která po náletech panovala.

Občas se mezi jednotlivými autory objevují rozdíly v informacích, které jsou uvedeny již v předešlých kapitolách.

8 Vzpomínky pamětníků

8.1.1 Jaroslav Papák

Jaroslav Papák se narodil v roce 1927, v době náletu mu tedy bylo 17 let. Při zpovědi se rozpomínal kromě náletů i na přátelství s dnes již zemřelým Zdeňkem Bičíkem. V současné době je jedním ze členů Klubu přátel Pardubicka, jehož posláním je šířit vlastivědné znalosti o Pardubicku. Pamětník v době náletu žil v malém domku zvaném „munička“ poblíž Semtína. Domek obýval společně s rodiči a mladší sestrou.

První nálet proběhl v noci 22. července. Jaroslav Papák si vzpomíná, jak jeho rodiče s mladší sestrou už dávno spali a on si pro nespavost četl knihu. Když sirény oznámily leteckou výstrahu, běžel svoji rodinu okamžitě vzbudit. Otec pomáhal sestře se obléci a matka utíkala do kuchyně připravit něco k jídlu. „*Máti pamatovala velmi dobře první světovou válku, a tak ji poplach nikterak nezaskočil. Všichni jsme měli připravené útekové tlumoky.*

¹¹³ Michal PLAVEC, *Smrtonosná oblaka*. s. 4.

V nich jsme měli vždy upečenou piškotku, kterou matka balila kvůli plynu do celofánu, pak jsme tam měli malou slivovičku na zahřátí, nějaký ty obklady, kdyby se nám něco stalo, a trochu peněz.“ Nejprve se všichni běželi schovat do veřejného krytu, který se nacházel poblíž pamětníkova domu. Jelikož ale mezi lidmi panovaly názory, že je velmi nebezpečné schovávat se v podzemí, rozhodla se rodina pana Papáka z krytu odejít. Společně se sousedy vyrazili do nedalekého lesa táhnoucího se od Rosic až k Doubravicím. *„Všichni jsme seděli a mlčky jsme poslouchali zvuk motorů letadel. Najednou se rozsvítila světla a bylo jak ve dne. Světlo bylo do zelenavé barvy a padalo na takových padáčích. No vypadalo to jako vánoční stromky. Když pak začal být slyšet rachot od padajících bomb, tak všichni lidi, co tam byli, ať už to byl komunista nebo nekomunista, se začali hlasitě modlit.“* Když hluk přestal, nikdo si nebyl jist návratem domů. Mnoho lidí v lese tvrdilo, že se bude bombardování za chvíli opakovat. Rodina Papáková se proto rozhodla raději odejít ještě dál od města a vydala se do blízké obce Srch. Domů se nakonec vrátili okolo 4. – 5. h. ranní. Oblast, kde rodina žila, naštěstí zasažena nebyla.

Tři dny poté byla zahájena v Pardubicích „juniorka.“ Jaroslav Papák v té době pracoval na zámku ve velkoobchodě skladu a porcelánu. *„Když jsem šel do práce, zastavovali mě rodiče těch dětí a chtěli po mně vědět, kde vlastně byl ten nálet a co všechno zničil. Není se ani čemu divit, vždyť to byl první nálet v protektorátě.“* Pamětník si též vzpomíná, jak se šel s otcem pár dnů po náletu podívat na veřejný pohřeb, který se konal na Pernštýnském náměstí. Propaganda se snažila lidem ukázat, jak je západ zlý, a tak na pódiu byla vystavena těla těch nejmladších obětí.

První nálet se vysvětloval různými způsoby. Lidé se snažili přijít na to, proč Spojenci bombardovali civilní obyvatelstvo. Někteří tvrdili, že za všechno mohl vítr. Ten zanesl osvětlovací pumy místo nad rafinérii na východní část města. Jiní byli přesvědčeni, že shoení bomb na vilovou čtvrť u Kostelíčka zavinily skleníky zahradnictví. Ty se táhly podél Dašické ulice a další se nacházely ve Wintrově ulici. Nezakryté skleníky prý v záři světlic připomínaly střechy továrních hal. Poslední verze byla protiněmecká. Na Hůrkách v kasárnách se nacházel flak, a když Němci viděli na nebi letět britské bombardéry, vystřelili z něho. *„Já konkrétně jsem byl zastáncem první verze, která, jak jsem později četl, se i potvrdila. Matka měla z dalších možných náletů velký strach. Ačkoliv ji většina lidí ujišťovala, že „muničky“ se během náletů nebombardují,¹¹⁴ rozhodla se ze Sementína odstěhovat. Celá rodina se tak*

¹¹⁴ „Muničky“ se nebombardovaly, neboť zásah by způsobil vír, který mohl letadla z oblohy strhnout.

prestěhovala asi na pět měsíců do nedaleké obce Neratov. Odtud každý den jezdil pan Papák na kole do práce. Vzpomíná, jak se někdy musel při cestě do Pardubic i dvakrát vracet domů, jelikož mu praskla pneumatika u kola.

Druhý nálet zažil pamětník poblíž místa bombardování. V tu chvíli byl na náměstí Legií, kde se nacházela hlavní budova firmy, v níž pracoval. V domě firmy bydlel jeho šéf, který měl sklep vyztužený trámy, a tak po vyhlášení poplachu se do něj celá jeho rodina a místní pracovníci běželi schovat. Jaroslav Papák byl velmi zvědavý, jak to venku vypadá, a tak společně se svým přítelem vylezli z krytu a šli se podívat ven. Na obloze viděli krásné malé stříbrné hvězdičky uspořádané do útvarů. *„Najednou se ozvala rána jako z děla, tak jsme rychle utíkali zpět do sklepa. Jak jsme letěli po těch schodech, tak jsme byli jako na moři. Celá ta zem včetně těch schodů se s námi houpala.“* Pamětník vzpomíná na spolupracovníci z Holic, která se ve sklepe tak rozklepala, že ji museli dva muži podepírat. S úsměvem dále vyprávěl, že klepání dívčiny bylo až tak silné, že se s ní klepali i ti, co ji drželi. Když nálet skončil, všichni vylezli z krytu a běželi ven zjistit, co bylo při bombardování zasaženo. Přímý zásah dostala Nerudova, Jungmannova a Havlíčkova ulice. Tlaková vlna způsobila, že se většina domů zřítla. Všichni společně došli až k nádraží, které bylo úplně zničeno. Vzpomíná, jak hlavní budova nádraží byla dříve celá prosklená a od dnešní budovy se značně lišila. Do Neratova, kde na něj už netrpělivě čekala maminka s tatínkem, se vrátil až pozdě večer. Rodiče ho přivítali se slzami v očích a ptali se, co se v Pardubicích konkrétně stalo. Další dny po náletu byly velmi horké, avšak kvůli černému kouři valícímu se ze zasažené rafinérie bylo téměř nedýchatelno. Pan Papák druhý den nastoupil opět do práce, jako by se nic nestalo. Na co ale vzpomíná dodnes, je cesta z práce následujícího dne. *„U dnešního zdymadla nás zastavilo nákladní auto, z něhož vyskočili asi tři muži, kteří nám nařídili jít vykládat. Zpočátku mě vůbec nenapadlo, co po nás dotyční muži chtějí, ale když jsem přišel blíže k autu a uviděl v něm rakve, bylo mi to už zcela jasné.“* Rakve museli nosit k bráně dnešního sportovního stadionu, kde jednu po druhé skládali vedle sebe k případné identifikaci obětí. Pamětník vzpomíná na sladký zápach z těl mrtvých a na jejich bílou barvu. Podle jeho slov připomínaly oběti spíše sochy z pískovce než skutečné lidi¹¹⁵. *„Mám takový jeden hrozný moment, který jsem tam viděl. V rakvi leželo tělo asi tříleté holčičky a vedle ní byla zvlášť položená její hlavička.“* Pana Jaroslava Papáka tato událost velmi šokovala.

¹¹⁵ Těla obětí byla bílá od sutin a prachu, kterého bylo po bombardování ve vzduchu plno.

O posledním náletu se pamětník zmiňuje nejméně. Na nebi se podle jeho výpovědi objevilo několik letadel, která rafinérii přesně zasáhla. Celé to trvalo ani ne 15 minut.

Když jsem se ho zeptala, co si myslí o hledání bomb v roce 2013, jen se zasmál a řekl, že mu to přijde zbytečné, jelikož se bomby hledaly už v 60. letech, a nic se nenašlo.¹¹⁶

8.1.2 Paní Jana

Dalším pamětníkem, kterého se mi podařilo vyzpovídat, je dnes již 78 letá paní, která si nepřála uvést celé své jméno, budu ji v následující výpovědi nazývat paní Janou.

Paní Jana se narodila a válku prožila v Pardubicích, kde žije i dnes. V době války bydlela v malé kolonci nedaleko obce Rybitví. Malý domek obývala společně se svojí maminkou, tatínkem a se dvěma mladšími sestrami. Kolem kolonky se rozprostíral les, sahající až k městečku Lázně Bohdaneč. Otec pracoval v nedalekém chemickém závodě, ležícím poblíž dnešní chemické továrny zvané Synthesia. Maminka, stejně jako většina žen v blízkém okolí, nepracovala a starala se o domácnost a děti. I přesto, že své dětství prožila paní Jana za války, vzpomíná na něj s úsměvem ve tváři.

V roce 1933 začala navštěvovat nedalekou Základní školu v Rybitví. Vzpomíná, jak si velmi rozuměla s dětmi sousedů, s nimiž chodívala přes pole do školy. Dnes se na místě školy nachází Muzeum bratřanců Veverkových. „*Ve škole s námi bydlel pan ředitel a náš třídní učitel. No, nebyla to škola, jak ji znáte teďka. Tělocvičnu nebo školní jídelnu jsme vůbec neměli. Třídy byly malé a nijak dokonale vybavené. I přesto nás tam však naučili vše potřebné.*“ Dokud se nestaly terčem bombardování Pardubice, měly děti nálety docela rády. Po vyhlášení poplachu poslali učitelé své žáky domů bez ohledu na to, kde dotyčné dítě bydlelo. Především kluci se radovali z ukončení výuky a z představy volného dne. „*Žili jsme sice chudě, ale měli jsme všechno, co jsme potřebovali, ne jako teďka.*“ Paní Jana se rozpovídala o tom, jak v celé kolonii nebyl žádný lékař a jak ke koupi oblečení bylo zapotřebí mít oděvní lístky. Doprava v roce 1944 byla úplně nesrovnatelná s dopravou dnešní. Když se člověk chtěl dostat do města, nezbývalo mu nic jiného, než vyrazit pěšky nebo využít koňského spřežení. V celé kolonii vlastnil automobil pouze jeden člověk. Majitelem nebyl nikdo jiný než místní řezník. Ani zkouška na řidičský průkaz se neskládala, a tak se každý, kdo měl v čem jezdit, učil řídit sám. „*Nezapomenu na to, jak se učila řídit řezníkova žena. Toho dne bylo jasné počasí, a tak jsem si s dětmi hrála nedaleko silnice. Najednou jsme*

¹¹⁶ rozhovor s panem Jaroslavem Papákem

všichni uslyšeli zvuk motoru a zanedlouho na to se na silnici objevila mladá žena řídící jeho naleštěný automobil. Nikdo z nás ani chvilku neváhal a za rozjetým autem se okamžitě rozeběhl a hlasitě nezkušenou řidičku povzbuzoval.“ Trochu více dostupným dopravním prostředkem bylo pro lidi kolo. Kdo jej vlastnil, ten byl pán.

Na co si paní Jana dobře vzpomíná, je povinné zatemňování oken. *„Jakmile se jen trochu venku setmělo, vytáhla maminka ručně ušitou tmavou záclonu a připevnila ji na všechna okna domu. Tatínek občas vyšel ven na zahrádku zkontrolovat, zda maminka přidělala závěsy opravdu poctivě.*“ Pro všechny obyvatele kolonie byla zatemňovací povinnost samozřejmostí, neboť nikdo nechtěl světlem na sebe nepřítele upozornit.

V době prvního náletu byli všichni doma a spokojeně spali. Ze spánku je vyrušilo houkání sirén oznamující letecký nálet. Alarmy v roce 1944 v Pardubicích byly téměř na denním pořádku, a tak se není čemu divit, že je obyvatelé brali často na lehkou váhu. Maminka rychle pospíchala do kuchyně zabalit s sebou nějaké jídlo a otec pomáhal dětem se obléci. Všichni se pak společně běželi schovat do nedalekého lesa, kde celý nálet bezpečně přečkali. V okolí neexistoval žádný veřejný kryt, protože lidé do té doby stavbě úkrytů nevěnovali příliš velkou pozornost. Z lesa potichoučku pozorovali na noční obloze barevná světýlka nad rafinérií a poslouchali hlasité modlení některých lidí. V lese rodina zůstala až do doby, kdy sirény oznámily konec náletu. To se pak všichni přítomní sbalili a odebrali se zpět do svých domovů. Následné dny probíhaly, jako by se nic nestalo. Jen tatínek dostal od maminky za úkol ze sklepa domu vybudovat úkryt. Strop podepřel silnými trámy a dětem tam vystavěl palandy.

„Při druhém náletu panovalo ohromné vedro. Otec byl dopoledne v práci a já pomáhala matce s obědem. Kolem poledne přijel do osady hasič a oznámil nám leteckou výstrahu. Krátce na to se naštěstí domů vrátil tatínek.“ Celá rodina se v klidu odebrala do sklepa, kde setrvala až do ukončení poplachu. I přesto, že byl srpnový nálet nejohroživější, rodina paní Jany ho prožila bez sebemenšího problému.

O posledním prosincovém náletu jsem se od paní Jany nedozvěděla vůbec nic. Není se čemu divit, ze všech tří byl nejkratší a nejpřesnější.

I přesto, že paní Janě bylo v roce 1944 pouhých devět let, na zvuk sirény a motorů letadel si živě pamatuje ještě dnes. *„Válku už bych nechtěla nikdy zažít a nepřála bych nikomu si ji na vlastní kůži vyzkoušet. Sice jsme během náletu nepřišli o nikoho blízkého ani*

o majetek, ale i tak mě ta úzkost z případného bombardování psychicky poznamenala. Ten strach v očích lidí, kteří byli během prvního bombardování schováni s námi v lese, si budu pamatovat až do smrti.“¹¹⁷

Velmi zajímavé je sledovat, jak prožívali bombardování lidé, kteří se nacházeli v době náletu poblíž postižených částí města, a jak lidé, jichž se ani jeden z náletů nedotkl. Paní Jana ani dnes přesně nevěděla, kdo nálety na Pardubice provedl, ani co všechno bomby zničily. Chybou zcela jistě nebyla pouze omezená dopravní situace v té době, ale i špatná informovanost obyvatelstva.

8.1.3 Eva Bittnerová

Do třetice se mi povedlo vyzpovídat dnes již 80 letou paní Evu Bittnerovou. V době náletů bylo paní Evě 10 let. Bydlela s rodiči a dvěma sestrami v Pardubicích v Labské ulici, kde žije stále. Tatínek pracoval jako úředník na poště a maminka se starala o domácnost. Ačkoliv nálety zažila jako malé dítě, živě si je pamatuje ještě dnes.

První noční nálet si paní Eva pamatuje velmi dobře. Vzpomíná, jak 21. července asi dvě hodiny před půlnocí začaly houkat sirény v Pardubicích a celá její rodina se utíkala schovat do domovního sklepa. Ten byl do té doby využíván jako prádelna, a tak nebyl nikterak připraven na neočekávaný útok. Ve sklepe s nimi byly ještě další tři rodiny. „*Jakmile jsme do úkrytu doběhli, začaly padat a vybuchovat bomby. Bylo to podle zvuku hodně blízko.*“ V krytu seděli na obrácených neckách, děti plakaly a dospělí se modlili. Jak dlouho nálet trval, si již paní Eva nepamatuje. Její rodina naštěstí náletem nebyla nikterak poškozena. Druhý den ráno v blízkosti řeky Chrudimky uviděla velký kráter po bombě. Mezi lidmi se povídalo, že si letadla spletla směr a místo rafinérie „Fantovky“ bombardovala jinou část města – Židov a dnešní Slovany. „*Při tomto nočním náletu byly vypouštěné světlice, takže nebe bylo osvětlené jako ve dne.*“ Pamětnice si též pamatuje na to, jak se konala na Pernštýnském náměstí tryzna za padlé, při níž byly na pódiu vystaveny rakve s oběťmi bombardování. Toho dne se sloužila mše v kostele.

Při druhém náletu, 24. srpna, bylo nádherné počasí. Paní Jana si to dopoledne hrála venku s dětmi, když se najednou rozezvučela siréna oznamující leteckou výstrahu. Paní Eva si vzpomíná, že otec byl to dopoledne v práci, ale kam se během náletu ukryl, si již nepamatuje. Než pamětnice stihla doběhnout domů, spatřila na nebi svazy letounů, které se v tom slunci třpytily jak stříbrní ptáci. Maminka vzala v kuchyni již připravené doklady a nějaké potraviny.

¹¹⁷ rozhovor s paní Janou

Než se však ukryly, dívaly se chvíli z okna a viděly z oblohy padat třpytivé proužky staniolu. Všichni se pak běželi schovat do sklepa, který už byl po posledním náletu na další bombardování lépe připravený. Opět se zde sešly s dalšími rodinami z domu. Když nálet skončil a vylezly ven, uviděly černý kouř valící se z „Fantovky.“ Otec se chvíli na to vrátil a maminka si oddychla. Třetí nálet si pamětnice již nevybavuje.¹¹⁸

8.2 Publikované vzpomínky pamětníků

8.2.1 Červencový nálet

Ve fondu Literární pozůstalost Zdeňka Bičíka byla uvedena výpověď Ctirada Beneše o prvním pardubickém náletu. Ctirad Beneš několik let po válce přispěl k jeho objasnění i svými vzpomínkami. V noci 22. července 1944 opět zahoukaly v Pardubicích sirény. Velkou pozornost jim rodina nevěnovala, neboť již byla na zvuk sirén zvyklá a věděla, že dosud jejich tón zaznamenával pouze jen přelet letadel na důležitější cíle v Čechách. Tentokrát to však bylo úplně jinak. „*Bylo těsně po půlnoci, když mě přišel vzbudit otec se slovy: Je to špatné, jsou slyšet letadla, podle zvuku motorů rozhodně ne německá, a již se svrhují osvětlovací rakety nad západní částí města, tzn. nad Fantovku.*“ Rodina v Pardubicích žila ve čtvrti Spořilov, odkud bylo možné dobře pozorovat barevné světlice. Ctirad vyběhl ven před dům a viděl na nebi letět mnoho větších letadel. V tu chvíli se ozvala strašná rána a on se utíkal schovat do sklepa. Ve sklepě už na něho čekali rodiče strachy bez sebe, kde tak dlouho je. Nálet brzo skončil, ale až ráno rodina Benešova viděla, co vše bylo bombami zasaženo.¹¹⁹

Velmi podrobně zaznamenal první nálet i Karel Líbal v kronice obce Svítkov. Když se poplachové sirény 22. července 1944 varovně rozezvučely, byli lidé probuzeni z klidného spánku. „*V mžiku oblečený vybíhám na dvorek. Neobvyklý shon, hvězdnatá noc a měsíc svítí, slyším hlomoz motorů a lidé běží do polí. Pojednou silná detonace vzduch proráží a z výšin stromky světél klesají k zemi. Doma u nás nikdo nezůstal, vše spěchá do polí, jen syn pana domácího ke mně přišel.*“ Ani jeden z nich se neutíkal schovat do okolních skrýší, ale jen mlčky zvědavě seděli na dvoře a čekali, co se bude dít. Najednou se ozval zvuk, jako by někdo na střechy házel kamení a zdálky byla slyšet střelba. Rachot se stále více zvětšoval a na nebi neustále kroužila letadla. Najednou se na obzoru objevila červená raketa a hukot ustal. Obec Svítkov naštěstí zasažena nebyla. V Pardubicích hned, co byl vyhlášen poplach,

¹¹⁸ rozhovor s paní Evou Bittnerovou

¹¹⁹ Východočeské muzeum Pardubice, fond Literární pozůstalost Zdeňka Bičíka.

každý hledal nějakou skrýš. Po silnici k obci Srnojedům, Čivicím a Čepí se valily proudy lidí, kteří chtěli uniknout z blízkosti rafinérie.¹²⁰

Svědkiem večerního náletu se stal i pan Přemysl Coufal. Ten si z osudné noci vzpomíná, že jeho starší bratr držel v době náletu noční hlídku ve škole v Chrudimi. Hlídku ve školách drželi i studenti v Pardubicích. Pamětníkovi v té době bylo sedmnáct let. Jakmile se ve městě rozezvučely sirény, běžel Přemysl Coufal do školy v Dašické ulici. Cestou ho tlaková vlna přitiskla na kovovou roletu Beranova obchodu a kolem hlavy mu prolétla vrtulka¹²¹ bomby. Podle svištění, které vrtulka při svém odšroubování vydávala, ji už na dálku lidé poznali. Svědek viděl, jak u sousedova domu spadla bomba do studny a explodovala v ní. Střepiny z bomby vlétly na střechu domu a celou ji rozmlátily. Další puma dopadla těsně za plot jejich zahrady. Tam se nacházelo zahradnictví. Díky tomu, že u plotu byl navršen kompost a bomba dopadla do měkkého, tak nevybuchla. Ráno ji pak pyrotechnici převezli k Sezemické ulici, kde ji spustili do hlubokého kráteru. Místo kolem zabezpečili, aby po odpálení nemohly střepiny nikomu ani ničemu ublížit. Když se domů z Chrudimi vrátil Přemyslův starší bratr, byl v šoku, jaké škody dokázali Britové přes noc napáchat.¹²²

8.2.2 Srpnový nálet

V knize *Všední život na Pardubicku* jsou uvedeny vzpomínky Mirka Šuhájka, který hovoří o požáru „Fantovky“ a o smrti šesti Feuerschutzmanů. Mírek Šuhájek byl nasazen k hasičům města Pardubice. Po vyhlášení poplachu se mu podařilo ukrýt v malém výklenku vedle továrny. Zde společně s ostatními lidmi celý nálet přečkal. Když poprvé spatřil zasaženou rafinérii, viděl pouze mohutný oheň a valící se černý kouř. Když však přišel k Fantovým závodům blíže, jeho druhý dojem byl už mnohem horší. Všude byl chaos a hrozný zmatek. Plameny hořícího parafínu sálaly a ukrutné vedro vysušovalo již vodními proudy zalitou zem. Poté, co obešel úplně rozbitou budovu, ocitl se v blízkosti skupinky Feuerschutzpolicie, jejíž členové se snažili ochladit jednu z nádrží, která každou chvíli mohla vybuchnout. Najednou se ozval hlasitý výbuch a všech šest členů Feuerschutzmanů zmizelo

¹²⁰ SOkA Pardubice, fond Archiv města Svítkov, Pamětní kniha obce svítkovské 1851 - 1952. s. 339.

¹²¹ Vrtulky byly poměrně malé a lehké a lidé je často po náletech sbírali. Vrtulky tvořily pojistku, aby bomba neexplodovala při transportu v letadle. Po svržení se tlakem vzduchu vrtulka odšroubovala a tím bombu odjistila.

¹²² Karla JARÁ a kol., *Všední život na Pardubicku v období nacistické okupace a druhé světové války*. s. 109.

v moři plamenů. Tři z nich zemřeli za nepředstavitelných bolestí přímo na místě, jeden byl ihned mrtvý a dva podlehlí svým zraněním při cestě do nemocnice.¹²³

Nálet na Fantovu rafinérii zažil i pan Utíkal, který se svojí rodinou žil v hospodářském dvoře „Fantovky,“ neboť jeho rodiče byli v rafinérii zaměstnáni. V ten den se pan Utíkal učil u živnostníka pana Viléma Vajsara. Když se kolem půl dvanácté rozezvučela nad městem siréna a objevila se na nebi první letadla, stihl se s dalšími lidmi schovat do krytu a celý nálet zde v bezpečí přečkat. Když pak bombardování utichlo a on vylezl z krytu, byli všichni okolo něho celí černí od kouře a koukaly jim pouze oči a bílé zuby. To, co však spatřili, jim téměř vyrazilo dech. Z veškerých obytných domů zbyly pouze trosky a v dálce bylo vidět hořící rafinérii. Přes zahradu viděli zničenou výrobu perníku s názvem Kapo, v níž zahynulo mnoho zaměstnanců (viz příloha 9). Pan Utíkal si ničeho příliš nevšímal, jelikož se jeho myšlenky obracely směrem k rafinérii, kde pracovali jeho rodiče. Asi po hodině ohlásil svému zaměstnavateli panu Vajsarovi, že jde domů. Daleko se však nedostal, neboť byl u zásobárny zastaven celým kordonem vojáků Wehrmachtu, kteří na všechny, co se snažili dostat do „Fantovky,“ křičeli „zurück“ (zpět). Nezbyvalo mu nic jiného, než se tedy vrátit do dílny a doufat. V 17.00 h. se objevili jeho rodiče. Všichni měli ohromnou radost ze společného shledání. Později se od rodičů dozvěděl, že celý nálet prožili pod viaduktem nad tratí do Rosic, kam stačili doběhnout. Noc pak přečkali u maminy sestry na Skřivánku a druhý den se vrátili domů. Pan Utíkal dále vzpomíná na to, jaké bylo jeho překvapení, když uprostřed dvora spatřil několik velkých otvorů od spadlých bomb a pobořenou stáj. V celém domě prý panovala velká nervozita a strach z dalších náletů. Všichni po čtyři dny neustále sledovali hořící továrnu a mizející vodu z rybníka, která nakonec zmizela úplně. Když se pak po dvou dnech pan Utíkal vrátil na své pracoviště, bylo mu panem Vajsarem sděleno, že všichni učňové mají možnost odejít.¹²⁴ Nakonec se všichni jako kolektiv dohodli, že zůstanou a panu Vajsarovi pomohou při odklizení škod.¹²⁵

¹²³ Karla JARÁ a kol., *Všední život na Pardubicku v období nacistické okupace a druhé světové války*. s. 116 - 118.

¹²⁴ Dům pana Vajsara byl natolik zničený, že v něm nebylo možno dále vyučovat.

¹²⁵ Pardubický deník, 23. 7. 2007. s. 7, č. 169, r. 16.

8.3 *Vzpomínky Zdeňka Bičíka*

Zdeněk Bičík patří k nejvýznamnějším rodákům města Pardubice. Někteří sportovci sice Zdeňka považují za průkopníka sportu v Pardubicích, ale většina z nás ho zná jako významného regionálního historika a archiváře. Díky jeho deníku, který si začal od roku 1941 vést, se můžeme dozvědět, jak právě on prožíval všechny tři letecké nálety.

8.3.1 Červencový nálet

V noci z 21. na 22. červenec zažila rodina Bičíkova první nálet na Fantovu továrnu v Pardubicích. Zdeněk na to vzpomíná ve svém deníku takto: *„V noci krátce po půlnoci mne vzbudilo vzdálené houkání sirény z letiště, vylétl jsem z postele a vzbudil ostatní. Bleskurychle jsem na sebe navlékl krátké manšestrové kalhoty, tričko, naboso jsem si navlékl tenisky, do kapsy strčil průkazku a modrou pásku s nápisem Melder. To se již rozeřvala siréna elektrárenská, ani ne za 5 minut spěchám do školy“*.¹²⁶

Ještě mnoho let po náletu měl Zdeněk v živé paměti hukot motorů několika letadel. Na křižovatce do školy byl zastaven německým polním četníkem a musel se legitimovat. Sotva ho četník propustil, dal se do běhu. Neuběhl ani pár desítek metrů, když přímo nad rafinérií explodovalo několik osvětlovacích bomb. Celá obloha se rozzářila jasným načervenalým světlem a jemu bylo hned jasné, že po světlicích přijde bombardování. Zdeňkovi se naštěstí podařilo skrýt v jednom slušně upraveném krytu. Než si vůbec stačil vydechnout a uklidnit se, ozvala se série explozí a všem přítomným bylo hned jasné, že nálet na Pardubice byl zahájen. V tomto krytu on i ostatní lidé celý nálet bez vážných zranění přečkali. Hned, co poslední bomby dopadly na město, vylezl Zdeněk z krytu a okamžitě si začal ověřovat první zprávy. Podle předběžných informací přišlo při náletu o život 40 lidí a 60 jich bylo těžce zraněno. Až druhý den, 23. července 1944, však bylo teprve vidět, co všechno noční nálet způsobil. Na nárožích úředních domů byly vylepeny tyto vyhlášky: *„Obyvatelstvo se vyzývá, aby nalezené předměty během 24 hodin odevzdalo vlastníkům anebo na policejním úřadě v Pardubicích. Drancující budou bez odkladu zastřeleni.“*¹²⁷

Zdeněk se tento den šel projít po zničených oblastech. To, co kolem sebe viděl, na něj velmi smutně zapůsobilo. Nejvíce to odnesla oblast kolem elektrárny, čtvrt' Židov a vážně zasažena byla i marmeládovna na Ležánkách. V okolí za gymnáziem bylo možno vidět v poli šest kráterů, do kterých by se s přehledem vešlo i celé osobní auto. Lidé byli náletem doslova

¹²⁶ SOkA Pardubice, Bičík Zdeněk, inv. č. 3, kart. 1, rk 3, Deník 1943-12-29/1946-12-29.

¹²⁷ Tamtéž.

šokování. Všude panovala ještě nervozita a velký smutek ze ztrát blízkých osob. Podle předčasných zpráv bylo náletem více poškozeno civilní obyvatelstvo než vojenské budovy. Následovala tryzna za nevinné oběti, která se uskutečnila v úterý 25. července. Krátce na to, 16. srpna, přišla Zdeňkovi obsílka od městského úřadu, ve které stálo, že se má 17. srpna dostavit na radnici. Tam mu bylo sděleno, že je nasazen k Luftschutzfeuerdienst Pardubice.¹²⁸ Zdeněk se tedy odhlásil ze školy a můžeme říci, že od toho dne začala Zdeňkovi vojna.¹²⁹

8.3.2 Srpnový nálet

V polovině srpna Zdeněk obdržel obsílku, aby se 17. srpna dostavil na radnici do kanceláře č. 60 na velitelství protiletecké obrany. Na radnici, kam přišel se svým přítelem Ladislavem Grodlem, jim bylo sděleno, že jsou v rámci opatření totálního nasazení určeni k Požárnímu sboru města Pardubice. Po vyřízení formalit s doklady se Zdeněk stal oficiálně příslušníkem požárního sboru. Poté, co mu byla přidělena zelená plátěná uniforma, přilba a opasek se sekýrou, začal se pozvolna seznamovat s příslušníky sboru. První týden proběhl ve fázi základního požárního výcviku.¹³⁰

Ve čtvrtek 24. srpna 1944 byl na město Pardubice uspořádán druhý nálet. Tento den Zdeněk obdržel druhou obsílku, aby se ihned dostavil na úřad práce. Tam mu bylo sděleno, že byl přidělen na práci do rafinérie minerálních olejů firmy David Fanto. V tu chvíli ho ani v tom nejhorším snu nenapadlo, že by „Fantovka“ za krátkou dobu již nemusela existovat.

Zdeněk tedy odešel za svým mužstvem na stadion. Před stadionem mu malé děvčátko oznámilo, že hasiči již odsud odešli, jelikož bylo sirénami vyhlášeno letecké nebezpečí. Zdeněk se tedy bezstarostně odebral za nimi do zbrojnice. V 11.50 h. se rozezněly sirény a vozy vyjely na svá stanoviště. První četa dojela k výstavišti, kde vozy zastavily mezi stromy a zábradlím. Všichni si sedli na trávu a odpočívali. Na ulicích bylo pusté ticho, slunce pražilo a nebe bylo bez mráček. Tento den spíše lákal ke koupání, než ke službě v uniformě. Najednou zdálky zazněly motory letadel. Jednalo se o výzvědnou hlídku, která obletěla dvakrát město a zmizela. To již všichni vyklidili trávník a odebrali se do krytu pod schody u rybníčku. Mužstvo bez jakéhokoliv strachu sedělo v klidu v krytu a vesele mezi sebou klábosilo. Vtom velké množství letounů proletělo nad krytem a začalo město bombardovat. Jakmile bombardování přestalo, obdrželo mužstvo přes motocyklovou spojkou rozkaz dostavit

¹²⁸ Luftschutzfeuerdienst byla protiletecká služba, kterou přiřadili k Požárnímu sboru města Pardubice.

¹²⁹ SOkA Pardubice, Bičík Zdeněk, inv. č. 3, kart. 1, rk 3, Deník 1943-12-29/1946-12-29.

¹³⁰ Zdeněk BIČÍK, *Vzpomínky na srpnový nálet na Pardubice*. In ZKPP, ročník 1979. s. 172.

se k rafinérii. Zdeněk si nasadil helmu a snažil se dostat co nejbliže ke stojícím automobilům. V tu chvíli však začalo bombardování druhé vlny, které bylo tak intenzivní, že se všichni raději odebrali zpět do krytu. Když pak po 8 minutách bombardování přestalo, vydalo se mužstvo na nový rozkaz k „Fantovce“, z níž se valil hustý dým. Cestou hasiči viděli Linhartův dům v troskách, hořící střechu cukrovaru a mnoho poškozených domů. Dodatečně se pak všichni dozvěděli, že v krytu v Linhartově domě zahynulo 27 osob. Všude se válely cihly, rozbité tašky a polámané stromy. Trať byla poškozena jen místy, ale zato z „petrolky“ se neustále valily mocné chuchvalce černého kouře. Družstvo Zdeňka Bičíka bylo nasazeno přímo na záchranné práce v rafinérii. Svá auta zaparkovali u kapličky svaté Trojice a ihned byli odesláni k železničnímu mostu do Rosic, kde měli za úkol vyprostit z krytu skupinku zasypaných dělníků. Po usilovné práci se jim podařilo všech 13 dělníků z trosek zachránit. Ti kromě povrchových škrábanců neutrpěli žádná vážnější zranění. Kolem 14. hodiny se Zdeněk přesunul k hořícímu cukrovaru. Ten se jim však nedařilo uhasit, jelikož čerpadla jejich stříkaček velmi těžko vytahovala vodu ze studní vedle cukrovaru. Teprve až za pomoci hasičského sboru z Heřmanova Městce se podařilo oheň porazit. V 19.00 h. nastoupil jako záloha k „Fantovce.“ Společně se svými spolupracovníky polehávali na náspu železniční trati a sledovali hořící rafinérii. Večer byl podle výpovědi Zdeňka teplý a obloha zasypaná hromadou hvězd. Před půlnocí vybuchla ještě jedna nádrž. Ta stála život devět hasičů od „VorbeugendePolizei“ z Pardubiček. Druhý den, 25. srpna 1944, odjeli do zbrojnice, kde čistili materiál a zaslouženě odpočívali. Nálet městu způsobil těžké škody. O život přišlo velké množství lidí. Zemřel Zdeňkův fotbalový přítel Horeha, spolupracovník Fristl a také bývalá láska jeho strýce Rádi.¹³¹

8.3.3 Prosincový nálet

Jak jsem již uvedla výše, o třetím náletu existuje nejméně zmínka, ani pamětníci o něm příliš nehovoří. Dokonce ani Zdeněk Bičík se ve svém deníku o prosincovém náletu příliš nerozepsal. Dne 28. prosince 1944 bylo město naposled podrobeno náletu, při němž američtí letci svrhli pumy na oblast rafinérie olejů Fanto - Werke.

„Když se 28. prosince okolo 11:50 ozvaly sirény a vyhlásily již po třinácté v tomto měsíci poplach, napadlo málokoho, že bychom mohli být opět navštíveni cizími letci.“ V 13.25 h. dostal Zdeněk s mužstvem rozkaz odjet do „Fantovky.“ Na konci Pražské ulice spatřili první důsledky náletu. Četa nejprve napravila situaci za tratí a pak srovnala sjezdovou

¹³¹ SOkA Pardubice, Bičík Zdeněk, inv. č. 3, kart. 1, rk 3, Deník 1943-12-29/1946-12-29.

cestu do „petrolky.“ Dalším jejich úkolem bylo uhasit ohně v okolí rafinérie. Následující dny pak pomáhali lidem odklízet škody na jejich domech.¹³²

Výpovědi pamětníků se ve všech základních informacích shodovaly s příslušnou literaturou. Svědci si vzpomínají na červencovou tryznu konanou na Pernštýnském náměstí, na zasažené stavby po bombardování i na atmosféru, jež po náletech panovala. Téměř nikdo však nebyl schopen přesně vypovědět, v kolik hodin bombardování započalo ani kdy skončilo. To se dozvídáme jen díky příslušným publikacím a pramenům. O třetím náletu se pamětníci zmiňují nejméně, ani literatura se jím příliš nezabývá.

9 Jak se chovat při náletu

Obavy z náletů vedly k posílení prevence, k zvyšování informovanosti obyvatel ohrožených lokalit. „*V letecké válce není již žádného bezpečného zázemí. Každý je ve dne v noci letecky ohrožen, každého může, ne - li dnes, tedy zítra postihnout nebezpečí. Tu platí zásada býti připraven.*“¹³³ Nálety způsobily městu velké materiální škody a ztráty na životech. Po prvním náletu si obyvatelé města velmi dobře uvědomili, že jsou jejich domovy jak ve dne, tak i v noci neustále ohroženy. I když dobře věděli, že případným náletům nemohou nikterak zabránit, snažili si následkům bombardování alespoň čelit. Důležité tedy bylo nebezpečí poznat a patřičně se proti němu postavit. Vyučující orgány protiletecké obrany (policie, vedoucí domovních družstev, vedoucí svépomocných obvodů) měly za úkol obyvatelstvu poskytnout rady, jak se mají v takové situaci zachovat. Zastavme se proto alespoň u základní brožury, kterou měli mít občané k dispozici.

Bylo nezbytné dokonale rozlišovat protiletecké signály, neboť se používaly hned čtyři. Trojnásobné opakování stejnozvukného tónu po patnácti sekundách upozorňovalo občany na blížící se nebezpečí. Tento tón varoval před možným útokem, ale nijak nezastavil hospodářský ani dopravní život. Na spojenecká letadla a možnost náletu upozorňoval i rozhlas. Stoupající a klesající tón sirény, trvající jednu minutu, označoval bezprostřední letecký útok. Každý musel ihned zabezpečit svůj dům a odebrat se do krytu. Letecký poplach býval často vyhlášen ihned po veřejné protiletecké výstraze. Stejný tón jako první signál měl i třetí protiletecký signál. Ten označoval předběžné skončení leteckého poplachu. Hlavní část

¹³² SOkA Pardubice, Bičík Zdeněk, inv. č. 3, kart. 1, rk 3, Deník 1943-12-29/1946-12-29.

¹³³ *Svépomoc před bombardování a po něm*. Praha: Oskar Kuhn and Co., 1944. s. 3.

nepřátelských letadel už odlétla, ale muselo se ještě počítat s přítomností jednotlivých stojů nad varovaným územím. Konec leteckého poplachu oznamoval vysoký tón sirén trvajících asi jednu minutu. Letecké nebezpečí již minulo a neočekávalo se nové. Stále však hrozilo nebezpečí požáru a nevybuchlé pumy.¹³⁴

Obyvatelé měli mít každý den naplněny koupelnové vany vodou a připravený písek, kterým by hasili případný požár. Kdo vodu neměl včas napuštěnou, po vyhlášení poplachu ji už nedotočil. Plynové masky se nepoužívaly pouze proti plynovým útokům, ale bylo možné je dobře využít i k ochraně proti dýmu a prachu ze sutin. Těm, kdo plynovou masku doma neměl, bylo doporučeno v případě nebezpečí udušení si uvázat vlhký šátek přes nos i ústa.¹³⁵

V době ohrožení měl v každém domě rozhodující slovo vedoucí domovního družstva. Toho museli všichni obyvatelé domu bez sebemenších námitek poslouchat. Kdo jeho rozkazy neuposlechl, nejen že jednal ke škodě svých sousedů, ale dopustil se tím trestného činu. Po vyhlášení poplachu měli lidé především zachovat klid. U vstupních dveří si měli vyzvednout předem připravené zavazadlo a odebrat se co nejrychleji do krytu. Dveře za sebou měli zavřít, nikoliv uzamknout a klíč nechat trčet v zámku. Do protileteckého zavazadla bylo lidem doporučeno si vzít jen to nejnutnější.¹³⁶ Při rozhovorech s pamětníky jsem se dozvěděla, že ve skutečnosti téměř nikdo připravené zavazadlo neměl.

Kryty byly budovány již od počátku války. Než však došlo k prvnímu leteckému bombardování, byla jejich podoba silně nedostačující. Není se proto čemu divit, že první nálet přechkali obyvatelé Pardubic v provizorních budkách nebo v nedostatečně vybavených sklepech bez jakýchkoliv výztuží. Teprve až potom se začaly budovat skutečné kryty.¹³⁷

Do krytu bylo možné brát jen slepecké a služební psy s náhubkem. Ostatní domácí mazlíčci zůstali ponecháni vlastnímu osudu. Dopad zápalných pum nebyl v protileteckém krytu často zpozorován, a proto osoby, které určil vedoucí domovního družstva, v krátkých časových intervalech konaly pravidelné kontrolní pochůzky domem. Při každé kontrolní pochůzce se musely prohlédnout všechny místnosti v domě a půda. Jestliže by v domě byl

¹³⁴ *Svépomoc před bombardování a po něm*. Praha: Oskar Kuhn and Co., 1944. s. 5, 6.

¹³⁵ Tamtéž. s. 4 – 8.

¹³⁶ Každý večer měl mít člověk u bytových dveří připravené zavazadlo do protileteckého krytu. V krytech bylo doporučeno nechávat hrnec na vaření, jídelní přístroje, osobní a především dětské prádlo a nouzové osvětlení.

¹³⁷ *Východočeský kraj*, 4. 2. 1944.

zjištěn požár, bylo povinností hlídek uhasit ho. Proto bylo důležité znát dokonale svůj dům a umět se i po tmě dostat do sklepa a půdy.¹³⁸

Jelikož světlo přitahovalo nepřítele, bylo proto velmi důležité okna na noc zatemňovat. Pokyny pro zatemnění byly hlášeny obyvatelům rozhlasem a vycházely i tiskem. Vždy byl přesně uveden čas, od kolika hodin je zatemňovací povinnost vyhlášena. Většinou se jednalo o dobu od 18.00 h. večer do 5.00 – 6.30 h. ráno. Nedostatečné zatemnění se zpočátku trestalo pouze napomenutím, později za něj hrozily sankce v podobě vysokých pokut a trestů. Velmi často se zapomínaly zatemňovat zadní místnosti, toalety, koupelny a místnosti ústící do světlíků. Ženy měly na starost nějaké zatemnění vytvořit. Většinou se k tomu využívaly těžké závěsy nebo tmavý, především černý, popřípadě tmavomodrý tvrdý papír. Ten se upevnil napínáčky na dřevěné okenní rámy. Každý večer se musela okna zatemnit a ráno opět odtemnit. Pro urychlení času se začaly vymýšlet celé rámy z tenkých latí pokrytých již trvale papírem. Takto upravený rám se jen přiložil na okno a zachytil se pomocí hřebíku nebo skob. Občanům bylo doporučeno vždy po zatemnění vyjít z domu a zkontrolovat, zda světlo okny neprosvítá. Speciální pokyny musely dodržovat restaurace, kina a další podniky, kde se předpokládalo časté otevírání hlavních dveří. Od zatemňovací povinnosti nebyly ušetřeny ani veškeré dopravní prostředky. Reflektory osobních i nákladních aut, motocyklů, ale i jízdních kol musely být na noc přelepeny černým papírem, aby uprostřed zůstal pouze úzký proužek světla. Aby nedocházelo k dopravním nehodám, byly okraje chodníků natřeny bílou barvou. Velkým nebezpečím pro řidiče se staly stromy a sloupy veřejného osvětlení. Ty proto byly označeny bílým, dobře viditelným pásem nesmývatelné barvy ve výši jednoho metru nad zemí. Při leteckém poplachu před opuštěním bytu musela být zhasnuta všechna světla, neboť pokud by došlo k vysklení oken, mohl by se byt stát cílem leteckých pum. I při kontrolní pochůzce po bytě prováděné po vyhlášení poplachu bylo doporučeno mít už světla zhasnuta. Není se čemu divit, že města v noci vypadala jako vylištěná. Nedbalost se netrestala jenom pokutou, nýbrž provinilec i jeho soused by za ni mohli zaplatit ztrátou veškerého majetku, ba často i životem.¹³⁹

Asi největší strach u lidí vyvolávaly zápalné pumy s tekutou náplní. Tento typ bomb vybuchl ihned po dopadu a rozstříkl svůj obsah hořlavého oleje, zápalné hmoty a malé části fosforu do okolí. Fosfor obsažený v části zápalných pum byl jedovatý, proto lidem bylo

¹³⁸ *Svépomoc před bombardování a po něm.* s. 10.

¹³⁹ Východočeský kraj, 29. 11. 1940. TÝŽ Rozhovor s Vlastou Kratochvílovou. TÝŽ Karla JARÁ a kol., *Všední život na Pardubicku v období nacistické okupace a druhé světové války.* s. 109.

nařízeno ihned poskytnout každému zraněnému laickou pomoc. Při zranění nebo popálení fosforem bylo nutné z kůže seškrabat pod vodou zápalnou hmotu. Pro očištění rány bylo nejlepší přidat do vody lžičku jedlé sody. Jedovatý fosfor se při styku s vodním roztokem změnil na jednoduchý fosfát. Zraněný fosforem i jinak těžce zraněný člověk musel být ihned dopraven na záchrannou protileteckou stanici. Nikdy nebyli ranění nejprve posíláni do nemocnice, neboť nebylo zcela jisté, zda by jim tam dokázali pomoci. O obsazení nemocnic rozhodoval místní vedoucí protiletecké služby.¹⁴⁰

Při náletu se mohlo též stát, že se domy zřítily a všechny východy z protileteckých krytů zůstaly zasypány. V tomto případě měli všichni přítomní v krytu hlasitě bouchat na dveře, aby povolané pomoci dali jasně najevo, že jsou živi a zdraví. Mohla nastat i situace, kdy dům nebyl ohrožen ohněm ani zřícením, a přesto by jej lidé museli opustit. Jednalo by se o situaci, kdy by v blízkosti domu dopadly nevybuchlé tříštivé pumy nebo pumy dlouhodobě časované. Všichni obyvatelé domu by se museli neprodleně odebrat na nejbližší stanici osob bez přístřeší. V Pardubicích existovalo hned deset takových shromaždišť. Jedním z nich byl například Husův sbor či hotel U Zelené žáby. Poškozeným bylo přislíbeno, že co nejdříve budou odesláni do nouzových útulků. Ty byly pro obyvatelstvo Pardubic připraveny ve čtyřiceti pěti obcích. Na stanici osob bez přístřeší postižený obdržel průkaz o poškození náletem. Tento průkaz zaručil každému pomoc a volnou cestu k novému bydlišti. Lidé si po náletech pomáhali. Ten, kdo přišel bez své viny při bombardování o majetek, byl částečně odškodněn. Musel však oznámit způsob a rozsah škody a musel ji doložit. Malé škody na majetku si většinou obyvatelé opravovali sami. Trhliny ve zdích a střepech utěšňovali hlínou a maltou a vysklené okenní tabulky nahrazovali novými. Velmi poškozené byly především střechy domů. Pokud si na jejich opravu povolali obyvatelé domu pokrývače, byla jejich povinnost mu před prací vyprázdnit podkroví a oddělit nerozbité tašky od rozbitých. Ten, kdo využíval všeobecné nouze, aby se obohatil, byl potrestán jako zločinec.¹⁴¹

¹⁴⁰ *Svépomoc před bombardování a po něm*. s. 11 - 13. TÝŽ Rozhovor s Jaroslavem Papákem.

¹⁴¹ *Východočeský kraj*, 30. 6. 1944. s. 3. TÝŽ *Svépomoc před bombardování a po něm*. s. 13 - 15.

10 Život po náletech

Pro lidi, kteří při bombardování přišli o střechu nad hlavou, město zahájilo stavbu nouzových domků. Ty však nebyly určeny jen vybombardovaným, ale i těm, kdo doposud špatně bydlel. Například ve Valech u Přelouče bylo vybudováno šest domků.¹⁴²

Při všech náletech se lidé snažili si co nejvíce pomáhat. Společně se odklízely trosky, hledali se pohřešovaní, sousedé si poskytovali ubytování a nechyběly ani věcné a peněžní dary. Například v Rosicích nad Labem byla uspořádaná sbírka pro starostu obce J. Bartoníčka, který při náletu přišel o dům.¹⁴³ Velkým dárcem bylo Národní souručenství v Pardubicích. Souručenství městu věnovalo po prvním náletu 35 000 K. Polovina z celkové částky byla následně rozdělena mezi poškozené obyvatelstvo.¹⁴⁴

Lidé, co byli nálety postiženi nejvíce, dostávali od města speciálně označené odběrné poukázky, které jim při odběru zboží zajistily přednost před ostatními kupujícími.¹⁴⁵

Dokonce i zaměstnavatelé mohli svým zaměstnancům poškozeným náletem povolit až 14 dní volna, které nemusely následovat bezprostředně po náletu, ale zaměstnanec si je mohl vybírat střídavě. Zaměstnanci byli také povinni nahradit si pracovní dobu, kterou promeškali v době poplachů a odchodů do krytu.¹⁴⁶

Noviny nabádaly rodiče, aby poučily své děti před nebezpečím, které by mohly způsobit nevybuchlé pumy. Děti si kolem nevybuchlé munice rády hrávaly, a tak se není čemu divit, že rodiče o ně měli strach.¹⁴⁷

11 Bomby v současnosti

Nálety na Pardubice jsou dnes již dávnou historií, přesto pro nás představují důkaz, že letectvo bylo schopné hrůzy války přenést i do hlubokého zázemí daleko od fronty. V letošním roce si můžeme připomenout již 70 let, které uplynuly od doby náletů. Pardubice si zajisté na tuto událost vzpomněly už tím, že v roce 2013 bylo v okolí akciové společnosti

¹⁴² Večerní české slovo, 1. 3. 1945.

¹⁴³ Východočeský kraj, 19. 1. 1945.

¹⁴⁴ Večerní české slovo, 18. 1. 1945.

¹⁴⁵ Večerní české slovo, 15. 1. 1945.

¹⁴⁶ Večerní české slovo, leden – únor 1945.

¹⁴⁷ Večerní české slovo, 9. 1. 1945.

Paramo v souvislosti se sanační prací zahájeno hledání nevybuchlých leteckých pum, které zde mohly zůstat po bombardování města. Kdo o náletech do té doby nic nevěděl, média se zaručeně postarala o to, aby si každý svoji představu o nich rozšířil.

11.1 Výkopové práce v okolí Parama

Firma Paramo se během druhé světové války stala terčem hned tří leteckých náletů Spojenců. Byl to tehdy velice významný strategický závod pro ustupující německá vojska. Jelikož na budovu dopadlo několik desítek leteckých pum, lze tedy předpokládat, že pod rafinérií zůstává dodnes mnoho nevybuchlých bomb. Dne 31. května roku 1965 byla při výkopových pracích ve společnosti Paramo a.s. nalezena nevybuchlá letecká bomba. Tehdy se jednalo o americkou 500 liberní bombu, kterou na Pardubice svrhli američtí letci při jednom ze dvou amerických denních náletů. Za přísných bezpečnostních opatření byla 1. června téhož roku řízeným výbuchem nedaleko Pardubic zlikvidována.¹⁴⁸

V roce 2012 byly připraveny stavební práce jak v areálu chemičky, tak i v jejím blízkém okolí. Celkem byly naplánovány hned tři stavební akce. První akcí byla sanace ekologických zátěží, kterou mělo provádět samo Paramo, druhou byla výstavba nové výrobní haly v areálu rafinérie a třetí, poslední akcí, bylo rozšíření světelné křižovatky. Podle odborníků však existovala velká pravděpodobnost, že při výkopových pracích by mohla být nalezena nevybuchlá letecká puma z druhé světové války, a proto byla přijata maximální bezpečnostní opatření, která by v případě nálezu zajistila místním obyvatelům bezpečí. Město před zahájením stavebních prací vypracovalo plán případné evakuace a snažilo se obyvatele na možnou situaci co nejlépe připravit. Sanační prací v okolí podniku byla pověřena brněnská společnost Geotest. Podle znalců zůstalo v zemi po leteckých náletech z roku 1944 až 130 leteckých pum, z nichž by se většina měla vyskytovat právě v areálu podniku Paramo.¹⁴⁹

Rafinérie Paramo se nachází v těsném sousedství výkopových prací, a je tedy zcela na místě tvrdit, že by byla nejvíce při nálezu pumy ohrožena. V závodu pracuje v současné době velké množství zaměstnanců. Konkrétní počet evakuovaných osob by závisel na tom, zda by k evakuaci došlo při dopolední či odpolední směně. Mluvčí chemického závodu Mikuláš Drda v rozhovorech pro televizi uvedl, že by se jednalo maximálně o 140 osob. Zaměstnancům by trvalo asi 30 minut, než by bezpečně ukončili provoz a než by odešli. Při odchodu by dostali za úkol vyplnit evakuační lístek, kde by zaškrtnuli, zda jdou domů

¹⁴⁸ Pardubický deník, 8. 9. 2012. s. 8, č. 203, r. 21.

¹⁴⁹ Pardubický deník, 1. 12. 2011. s. 3, č. 280, r. 20.

nebo do evakuačního střediska. Několik lidí by však v prostoru muselo zůstat. Paramo tak vytvořilo takzvanou černou listinu těch, kdo chemičku neopustí. Těchto deset statečných by mělo zabezpečit její následný chod. Museli by se starat například o kotelnu či o provozy, které by nešlo ukončit ihned. Tento seznam pracovníků firma předala do rukou složkám integrovaného záchranného systému. Konkrétně se jednalo o zaměstnance, kteří měli speciální připojištění. Pokud by ale došlo k nějaké bezprostřední hrozbě či k výbuchu, ani oni by v továrně nezůstali a v rámci možností by ji opustili. Právo vyhlásit evakuaci dostal tedy kromě hasičů i generální ředitel firmy.¹⁵⁰

Vedení rafinérie případnou evakuaci nebralo na lehkou váhu. O tom se ještě před zahájením sanačních prací přesvědčili přímo její pracovníci. Dne 30. prosince 2012 přibližně v 16.00 h. se v podniku cvičně rozezvučely sirény a podnikový rozhlas. Zaměstnanci i vedení podniku mělo tak jedinečnou možnost si pravděpodobný scénář vyzkoušet. Cvičná evakuace podniku nejen že připravila pracovníky rafinérie na případnou evakuaci, ale prokázala i funkčnost mechanismů evakuačního plánu. Zároveň značně posílila spolupráci hasičů s dispečinkem a ostrahou. Hasiči si taktéž vyzkoušeli, jak by řešili případnou reálnou situaci. Po vyhlášení poplachu všichni zaměstnanci zajistili a opustili svá pracoviště a odebrali se na místo shromáždění, kterým bylo pro chemičku Paramo určeno parkoviště před areálem. Tam zaměstnanci vyčkávali do té doby, než celý poplach skončil. Aby nevznikl zmatek v tom, kdo podnik opustil a kdo zůstal uvnitř, připravilo vedení pro všechny zaměstnance již výše zmíněné evakuační lístky, které měli možnost poprvé vyzkoušet zaměstnanci odpolední směny. Před opuštěním budovy každý z nich na vrátnici odevzdal evakuační lístek, čímž prokázal opuštění podniku. Celé námětové cvičení s modelovou situací nálezu pumy se obešlo bez sebemenších problémů. Tím se potvrdila funkčnost současného evakuačního plánu vytvořeného pro závod Paramo i fakt, že by složky integrovaného záchranného systému dokázaly bezpečně evakuovat všechny osoby z rizikové zóny.¹⁵¹

Podle plánu měly výkopové práce začít na počátku podzimu roku 2012. Radnice města sice požádala o povolení zahájit je již dříve, ale kvůli námitkám Správy železniční dopravy to nebylo možné. Mezi obyvateli panoval strach, že by mohli vánoční svátky, popřípadě Nový rok prožít v evakuačních centrech. Díky Magistrátu města Pardubic si však oddechli. Oproti původnímu plánu bylo rozhodnuto přesunout výkopové práce až na začátek příštího roku.

¹⁵⁰ Pardubický deník, 31. 1. 2013. s. 1, č. 26, r. 22.

¹⁵¹ Pardubický deník, 31. 10. 2012. s. 3, č. 255, r. 21.

Obyvatelé města tak měli jistotu, že svátky i příchod nového roku prožijí v klidu ve svých domovech.¹⁵² Přesto, že povolení na provedení sanačních prací mělo město již od poloviny listopadu, bylo rozhodnuto kvůli organizačním i technickým problémům práce odsunout. Zahájení sanačních prací tak bylo stanoveno na 7. leden 2013. Ale ani toto datum nebylo zcela pevné. Firma Geotest uvedla v rozhovoru pro Pardubický deník: „*V případě nepříznivých klimatických podmínek však může být termín zahájení ještě posunut.*“ Nakonec byl termín opravdu posunut, ale ne vinou klimatických podmínek, ale díky vyhlášení 1. a 2. kola prezidentských voleb.¹⁵³

11.1.1 Zahájení, průběh a výsledek sanačních prací

Zahájení sanačních prací bylo tedy stanoveno, jak je již výše uvedeno, na 7. leden 2013, avšak na pátek a sobotu 11. a 12. ledna bylo vyhlášeno první kolo prezidentských voleb. Druhé kolo pak bylo naplánováno o dva týdny později, na 25. a 26. leden. Práce byly kvůli této skutečnosti nakonec posunuty téměř o celý měsíc, a to konkrétně na 28. leden. Nikdo nechtěl riskovat, že by k nálezu pumy došlo v době voleb. V případě, že by byla bomba objevena například 26. ledna, musely by kromě lidí žijících v zónách ohrožení být evakuovány i volební místnosti, a postiženým obyvatelům by tak bylo znemožněno jít k volbám. Podle expertů byla pravděpodobnost nálezu bomby poměrně vysoká, a proto Magistrát města Pardubice sanační práce raději odložil.¹⁵⁴

28. ledna 2013 brzo ráno byly podle plánu nedaleko rafinérie zahájeny dlouho očekávané stavební práce. Na místo dorazila těžká technika a celá oblast se uzavřela. Při sanačních pracích se kopalo do hloubky 10 metrů. Bylo potřeba vytvořit dva velké příkopy. Jeden měl být dlouhý přes devadesát metrů a druhý měl měřit třiatřicet metrů. Největší pravděpodobnost nálezů pumy měla být podle odborníků hned na začátku výkopových prací. Firma zajišťující tyto práce se s městem dohodla na tom, že kopat bude pouze ve všední dny od 7.00 h. do 17.00 h.¹⁵⁵

Policejní prezidium nařídilo sondovat zeminu speciálně upraveným bodcem, a to centimetr po centimetru. Jinak to dle informací ani nešlo. Všechny přístroje a sondy, které se obvykle pro tuto práci používají, v tomto případě selhaly. V zemi se nacházely kabely, stará vedení a napájení pro vlaky. Ty způsobily, že sondy všechny informace hodnotily zkresleně.

¹⁵² Pardubický deník, 21. 11. 2012. s. 1, č. 272, r. 21.

¹⁵³ Tamtéž.

¹⁵⁴ Pardubický deník, 21. 1. 2013. s. 1, č. 17, r. 22.

¹⁵⁵ Pardubický deník, 28. 1. 2013. s. 8, č. 23, r. 22.

Nezbývalo tedy nic jiného než využít ruční práci. Postup práce objasnil pyrotechnik Michal Zázvorka. „Speciálním bodcem propíchávám zeminu, prohlídnu ji a dělníci ji pak odtěží. Postupujeme po půl metru. Je to bezpečnější než provádět vrty. Kdybychom vrátili sondy, hrozilo by, že porušíme bombu.“¹⁵⁶

I přesto, že mnoho médií i historiků tvrdilo, že při sanačních pracích bude alespoň jedna bomba objevena, opak byl pravdou. V úterý 14. května 2013, po čtyřech měsících, ukončila společnost Geotest výkopové práce, které probíhaly za stálého pyrotechnického dohledu. Dvě desetimetrové šachty své hloubky dosáhly, ale bomby nebyly nalezeny. Tím nejen že skončilo možné riziko nálezu nevybuchlé pumy z druhé světové války, ale i případná evakuace velké části Pardubic. Celá akce tak skončila šťastně.

I když bomby nebyly během výkopových prací nalezeny, neznamená to, že se nemohou nacházet v místech, kde se nekopalo. Dokončovací práce na likvidaci ekologických zátěží pokračovaly až do června roku 2013, ale to už se dle očekávání obešlo bez rizika. Probíhaly pouze betonářské práce a instalace technologií. Nevybuchlé pumy však zřejmě i v budoucnosti budou Pardubicím působit problémy. Město totiž plánuje budování rozsáhlé zemní komunikace v této lokalitě.

11.1.2 Evakuační plán

Pokud by došlo k nálezu nevybuchlé pumy, místní obyvatelé by byli informováni prostřednictvím sirén a místního rozhlasu. Nejprve by došlo ke spuštění tónu všeobecné výstrahy, tedy kolísavého tónu v délce 140 vteřin. Hned po vyhlášení poplachu by se v zónách určených k evakuaci pohybovaly složky integrovaného záchranného systému, pracovníci magistrátu a úřadů městských obvodů, kteří by obyvatelům poskytovali další informace a rady. Ty by byly též vysílány veřejnoprávními médii, zejména ČT1, ČT24, Českým rozhlasem 1 – Radiožurnálem a dalšími rozhlasovými stanicemi. K nálezu bomby by byl okamžitě povolán policejní pyrotechnik.

Pardubický krizový štáb proto připravil největší evakuační plán od konce 2. světové války (viz příloha 10). Ten počítal s vyklizením oblasti v okruhu 600 metrů a následně v okruhu 1100 metrů od místa nálezu. V prvním případě by se jednalo o evakuaci 200 lidí, v případě druhém, mluvíme tedy o zóně 1100 metrů, by se počet evakuovaných přiblížil až ke dvěma tisícům. Bezpečnostní pásmo by tak dosahovalo k centru města nebo na sídliště

¹⁵⁶ Pardubický deník, 11. 2. 2013. s. 1, č. 35, r. 22.

Dukla. Do více než kilometrového okruhu kolem nalezené bomby by se tak vešel i pardubický Dopravní podnik či železniční koridor.¹⁵⁷

V případě, že by v zemi byla bomba opravdu objevena, museli by obyvatelé opustit evakuační zóny na osm až dvanáct hodin. Pokud by však byla nalezena puma s nestabilním chemickým zapalováním, mohla by se její likvidace prodloužit až na celý den.

Evakuace obyvatelstva byla rozdělena do třech fází. První fáze by proběhla bezprostředně po nález a týkala by se oblasti vytyčené zónou 600 metrů. Druhá fáze by nastala za předpokladu, že by pyrotechnik celou situaci vyhodnotil jako vysoce nebezpečnou a rozhodl by o evakuaci osob v okruhu až 1100 metrů.¹⁵⁸ Při této fázi by také došlo k evakuaci mateřských a základních škol. Rodiče se tak od učitelů svých dětí předem dozvěděli, do jakého zařízení by v případě ohrožení bylo jejich dítě evakuováno. V případě, že by se dítě nemohlo ze školského zařízení vrátit domů,¹⁵⁹ nebylo by mu umožněno školu opustit. V ní by muselo zůstat až do ukončení evakuace, nebo dokud by si ho sami rodiče ze zařízení nevyzvedli. Mohla by však nastat i situace, kdy by se sirény rozezvučely během návratu dítěte ze školy. Pro tento případ doporučil Magistrát města Pardubice děti předem seznámit s možnou situací a vysvětlit jim, jak se v tomto případě zachovat. Pokud by se jednalo o dítě starší, nebylo by od věci se s ním už předem domluvit, na jaké místo mimo zónu ohrožení má odejít. Další informace k evakuaci se lidé měli možnost dozvědět na telefonním čísle Magistrátu města Pardubic nebo na jeho e - mailové adrese. Třetí a poslední fáze by se týkala už převozu a likvidace nevybuchlé pumy.¹⁶⁰

11.1.3 Průběh evakuace

Možná evakuace vyvolávala u lidí velké znepokojení a obavy. Většina si ani nedokázala představit, jak by se po vyhlášení poplachu měla zachovat. Není to nijak neobvyklé, neboť od druhé světové války uplynulo mnoho času a obyvatelům Pardubic, kromě dopravních havárií či drobných výbuchů Semtína, nic nehrozilo. Město se proto snažilo své občany na možnou situaci s předstihem připravit. Bylo uspořádáno několik besed, při nichž zástupci policie i města informovali obyvatele o chystané akci. První beseda

¹⁵⁷ MF DNES, 24. 8. 2012. s. B12, č. 148, r. 23.

¹⁵⁸ Pardubický deník, 1. 12. 2013. s. 3, č. 280, r. 20.

¹⁵⁹ Jednalo by se o případ, kdy by se dům dítěte nacházel v místě ohrožení.

¹⁶⁰ Radniční zpravodaj města Pardubice, 2012. s. 14, 15, č. 9.

proběhla v pardubickém klubu ABC Na Olšinkách, kam dorazilo přes dvě stě lidí. Dostatečné množství informací bylo občanům sdělováno i prostřednictvím tisku.¹⁶¹

Podle všech pokynů se lidé měli zachovat následovně: Po rozezvučení sirén by měli vypnout všechny nepotřebné spotřebiče, stáhnout okenní žaluzie a dům po jeho opuštění pečlivě uzamknout. Pro tuto situaci byly možné dva způsoby evakuace. Buď by se lidé mohli evakuovat samostatně, tedy například odjet vlastním autem ke svým známým, kteří bydlí mimo stanovenou zónu ohrožení, anebo by podle pokynů využili evakuace organizované. To znamená, že by využili předem připravené autobusy. Ty by je následně odvezly do evakuačních středisek, kterými se kromě základních škol stal i zimní stadion.¹⁶²

I přesto, že se od války mnoho úkrytů proměnilo na skladiště nebo restaurace, je ve městě stále asi 30 funkčních úkrytů pro civilní obyvatelstvo. Zde by se v případě potřeby schovaly až tři tisíce osob.¹⁶³ Město je kromě zajištění varování o evakuaci povinné lidem zajistit i nouzové přežití a případné ukrytí před působením nebezpečných látek nebo radiace. V případě nouze by došlo k vybudování improvizovaných úkrytů z vyřazených stálých úkrytů, v nichž by našlo úkryt dalších deset tisíc lidí. S těmito vyřazenými úkryty je počítáno v případě, že by hrozily nějaké vojenské konflikty. Ovšem i při této příležitosti nebylo na ně opomenuto. „V majetku města je 7 objektů s celkovou kapacitou 2078 míst. Největší je pod střední školou v ulici U Josefa (799 míst) sloužící zároveň jako sklad materiálu civilní ochrany a jako střelnice. Dva úkryty jsou připravené pro nouzové ubytování osob (115 míst), 19 úkrytů je součástí obytných domů (3205 míst) a dalších 65 vyřazených poskytuje 8350 míst. 40 úkrytů je v průmyslových objektech (7150 míst), dalších 43 je vyřazených (6721 míst).“¹⁶⁴

Lidé by v evakuačních střediscích mohli setrvat až do té doby, dokud by jim nebylo umožněno se bezpečně vrátit domů. V případě zájmu by byly městem pro obyvatele zajištěny autobusy, které by je odvezly do lokalit, kde mají svá bydliště. Do evakuačních středisek by ovšem neměli možnost uchýlit se jen ti, co využili organizovanou dopravu, ale i ti, kdo měli bydliště v zóně ohrožení, a buď využili vlastní dopravu, anebo se o evakuaci dozvěděli například v zaměstnání nebo ve škole. Samozřejmě by nebylo povinné v něm zůstat po celou dobu. Kdykoliv by zařízení mohli opustit a zase se do něj vrátit, podle potřeb každého jedince. Vstup do evakuačních středisek by byl však umožněn výhradně osobám

¹⁶¹ Pardubický deník, 10. 10. 2012. s. 3, č. 237, r. 21.

¹⁶² Pardubický deník, 11. 9. 2012. s. 1, č. 213, r. 21.

¹⁶³ Radniční zpravodaj města Pardubice, 2012. s. 14, 15, č. 9.

¹⁶⁴ Radniční zpravodaj města Pardubice, 2012. s. 10, č. 10.

z evakuovaných oblastí, eventuálně i osobám zajišťujícím jejich doprovod. Celá evakuace by se však netýkala pouze zdravých a mladých lidí, a proto se město organizačně připravilo i na evakuaci imobilních nebo téměř imobilních osob, které by se nebyly schopny samy dostavit na místo shromaždiště. Předem byly vytvořeny seznamy lidí v zónách evakuace, na nichž byl kromě věku uveden i jejich zdravotní stav či zdravotní omezení. V nejrizikovější zóně 600 metrů dokonce obdrželi obyvatelé dotazník s žádostí o uvedení speciální potřeby v případě hendikepu. V souvislosti s tím byl sepsán i seznam osob, na které je nutné brát větší ohled. Tito lidé by při evakuaci nebyli odvezeni do evakuačního střediska, nýbrž do Pardubické krajské nemocnice nebo do LDN v Rybitví či do Domova pro seniory na Dubině. Speciálně vyškolený personál by se o ně postaral až do doby, kdy by se opět mohli vrátit do svých domovů.¹⁶⁵

Evakuovaným obyvatelům bylo doporučeno vzít si s sebou evakuační zavazadlo, které by podle rad odborníků mělo obsahovat především doklady totožnosti, nezbytné léky a zdravotnické pomůcky, přiměřenou finanční hotovost a platební karty. Nutné by bylo vzít si i základní trvanlivé potraviny a nealkoholické nápoje alespoň na jeden den. Rodiče by neměli zapomenout ani na své děti, kterým by do zavazadla měli přibalit věci na odpočinek a pro zábavu. Zavazadlo by pak následně označili celým jménem a adresou. Rodičům bylo též doporučeno vložit dětem například do náprsní kapsy svoji jmenovku, kdyby se při evakuaci ztratily. Pokud by však k evakuaci došlo v době, kdy by byli v práci nebo mimo místo svého bydliště a neměli v tom případě při sobě své evakuační zavazadlo, bylo by jejich povinností tuto skutečnost oznámit evakuačnímu středisku. V případě, že by v průběhu evakuace došlo jakýmkoliv způsobem k rozdělení rodiny, bylo by dobré tuto skutečnost oznámit pracovníkům evakuačního střediska zajišťujícím jeho provoz. Ti by se o nastalou situaci měli postarat.¹⁶⁶

Za střežení majetku by v případě evakuace odpovídala dle platných právních předpisů Policie ČR. Přibližně více než sto policistů by mělo celý prostor uzavřít a střežit. Majitelé opuštěných domů by tedy nemuseli mít strach, že během poplachu bude jejich dům či byt vykraden.¹⁶⁷

Mnoho otázek vyvolal i zákaz vzít si s sebou do evakuačních center své domácí mazlíčky. V pokynech pro evakuaci bylo jasně uvedeno, ať se lidé před opuštěním bydliště

¹⁶⁵ Radniční zpravodaj města Pardubice, 2012. s. 10, č. 10. TÝŽ Radniční zpravodaj města Pardubice, 2012. s. 15, č. 9.

¹⁶⁶ Radniční zpravodaj města Pardubice, 2012. s. 14, 15, č. 9.

¹⁶⁷ Pardubický deník, 30. 10. 2012. s. 3, č. 254, r. 21.

postarají také o domácí zvířata, ale ať je ponechají zavřená doma. Zvíře bylo povoleno jen těm, kdo by se z místa ohrožení evakuoval samostatně a neuchýlil se do evakuačního střediska. Výjimku by tvořili pouze speciálně vycvičení asistenční a doprovodní psi. Lidem byl tento zákaz vysvětlen tak, že není možné z hygienických důvodů zvířata brát s sebou, jelikož by se možná evakuace týkala velkého množství lidí. Též jim bylo vysvětleno, že by se zvířatům nemělo doma nic stát, pokud je před odchodem dostatečně nakrmí.¹⁶⁸

11.1.4 Likvidace bomby

Způsob, jakým se bude v případě nálezu bomby postupovat, dostalo na starost Krajské ředitelství policie Pardubického kraje, ale také Hasičský záchranný sbor a Zdravotnická záchranná služba Pardubického kraje se zástupci Magistrátu města Pardubice.

V době zahájení výkopových prací byla na Centrální požární stanici Pardubice přesunuta zásahová technika ze Záchraného útvaru Hlučín. Právě ten by v případě potřeby bombu naložil a převezl k likvidaci. O tom, jaká evakuace by byla vyhlášena, by rozhodl až samotný nález pumy. Pokud by bombu našel komerční pyrotechnik, celou akci by převzal policejní pyrotechnický tým. Ten by na místě rozhodl, jakým způsobem pumu zlikviduje.¹⁶⁹

Důležitou roli by hrál typ bomby, její stav, poloha, hloubka a její zapalovač. Vrchní komisař pyrotechnické služby Pavel Studený však v rozhovoru s novináři uvedl, že se není čeho obávat, jelikož Spojenci na Pardubice shazovali pouze bomby s mechanickým zapalovačem, které jsou mnohem bezpečnější než pumy se zapalovačem chemickým. Při likvidaci bomby by mohly nastat hned tři varianty. Nejlepší možnou variantou by samozřejmě bylo deaktivovat bombu přímo na místě. Pokud by to však nebylo možné, bylo by nutné bombu ze země vyzvednout a odvézt ji na předem určené místo k řízenému odpalu. Hasiči pro převoz bomby měli připravený, řečeno s nadsázkou, naprosto bezpečný stroj. V případě nevyužití jeřábu by se převozu nevybuchlé pumy ujmula Tatra 815 8x8 VVN, označovaná v řadě novinových článků jako „papamobil“.¹⁷⁰ Celkový vzhled a vybavenost stroje popsala mluvčí záchranného hasičského sboru Vendula Horáková: „*Nákladní vozidlo Tatra je upraveno pro přepravu pumy. Korba vozidla je zesílena rámem. Za kabinou jsou*

¹⁶⁸ Radniční zpravodaj města Pardubice, 2012. s. 14, 15, č. 10.

¹⁶⁹ Pardubický deník, 11. 2. 2013. s. 1, č. 35, r. 22.

¹⁷⁰ Pardubický deník, 26. 10. 2012. s. 1, č. 251, r. 21.

*umístěny pytle s pískem k ochraně posádky. Na samotné korbě nákladního vozidla je naložen písek, do kterého se bomba uloží. Tím je zajištěna proti případným otřesům při převozu.*¹⁷¹

V případě převozu bomby na místo zneškodnění by musela být zabezpečena také cesta, kterou by byla puma odvážena. Nejprve se počítalo s tím, že pokud se bude bomba likvidovat mimo areál nálezů, bude převezena do katastru obce Čepí.¹⁷² Nakonec však bylo rozhodnuto, že munice bude na likvidaci odvezena ke Starému Mateřovu. Samotná obec je od Parama vzdálená přibližně sedm kilometrů. Policisté by odkláněli osobní dopravu a zastaven by musel být i provoz na hlavní železniční trati vedoucí přes Pardubice. Trasa nebezpečné kolony měla vést přes areál mezinárodního letiště, zejména přes jeho ranveje. Využití leteckých ranvejí by umožnilo nepřevážet nevybuchlou pumu po hlavní silnici. Pro tento případ byl vytvořen pro letiště evakuační plán. Letiště by se o převozu bomby však muselo dozvědět minimálně s 24 hodinovým předstihem, aby stihlo z dráhy odstavit všechna letadla. Celá akce by neměla narušit pravidelné přílety či odlety letadel. Letiště by se snažilo, aby nejprve letadlo odlétlo či dosedlo a pak teprve by mohl být nebezpečný náklad převezen.¹⁷³

Omezení provozu by se netýkalo pouze letiště, ale také městské hromadné dopravy. Na stránkách Dopravního podniku města Pardubic byl od zahájení sanačních prací vyvěšen seznam změn v hromadné dopravě, které by nastaly v případě vyhlášení evakuace. Změna při evakuaci zóny I, tedy okruhu 600 metrů, by se týkala linky č. 8 a č. 88, které by byly ze Svítkova vedeny odklonovou trasou, a to Teplého ulicí. Tou by jely i spoje linek číslo 10, 15 a 23. Kdyby však došlo k vyhlášení evakuace zóny II, tedy okruhu 1100 metrů, došlo by dokonce k ukončení provozu některých linek. Konkrétně by byla ukončena linka číslo 14, 15, 23, 24, 25 a 26. Ostatní linky by jezdily s drobnými změnami.¹⁷⁴

Asi nejhorší možná varianta by nastala v případě, kdy by pyrotechnici nebyli schopni bombu ze země vytáhnout. To by bohužel nezbyvalo nic jiného, než ji odpálit přímo v místě nálezů. I pro tento případ byl pyrotechnickou službou připraven scénář, jak by celá situace probíhala. Tlakovou vlnu, způsobenou odpalem by se pyrotechnici snažili směřovat co nejvíce do volného prostoru, aby došlo k co nejmenším škodám na majetku. Zmírnit tlakovou vlnu by podle odborníků pomohla i sláma. Naskládáním velkého množství slámy kolem bomby nejen

¹⁷¹ Pardubický deník, 29. 1. 2013. s. 1, č. 24, r. 22.

¹⁷² Pardubický deník, 26. 10. 2012. s. 1, č. 251, r. 21.

¹⁷³ Tamtéž.

¹⁷⁴ Pardubický deník, 30. 1. 2013. s. 1, č. 25, r. 22.

že tlakovou vlnu zmírní, ale zabrání i rozletu střepin. O tom, že se s nálezem nevybuchlé pumy, již nepůjde převézt ani deaktivovat, počítalo, svědčila skutečnost, že pardubické hasičské sbory zajistily tuny slámy.¹⁷⁵

11.2 Bomby v roce 2014

11.2.1 Falešný poplach

Nevybuchlé pumy v Pardubicích na sebe nenechaly dlouho čekat. I přesto, že při výkopových pracích prováděných v roce 2013 nebyla nalezena žádná letecké munice, odborníci správně předpověděli, že bomby v budoucnu Pardubicím ještě způsobí problémy.

Bomby způsobily komplikace již 14. února 2014 přibližně po půl čtvrté odpoledne. Dělníci při rozšiřování silnice na Chrudim v zemi objevili neznámý předmět připomínající bombu. Policisté okamžitě uzavřeli silnici I/37 od křižovatky u Parama po křižovatku od Hradce Králové a byla přerušena železniční doprava v úseku zastávky Pardubice hl. nádraží – Medlešice. Kolem 16.15 h. na místo dorazil pyrotechnik. Kvůli hrozícímu nebezpečí se v sídle Krajského ředitelství policie sešla bezpečnostní rada kraje i Magistrátu města Pardubic. Městská policie uzavřela širší okruh místa nálezu a povolala do stavu pohotovosti všechny své dostupné příslušníky. Svoláni byli i příslušníci státní policie, kteří dostali za úkol zabezpečit celou oblast proti vstupu nepovolaných osob. Nakonec se však zjistilo, že dělníci nevykopali bombu, nýbrž pouze tlakový uzávěr, který svým tvarem velmi připomínal nevybuchlou leteckou municí. Všechna opatření okolo nálezu byla co nejdříve ukončena a provoz na silnici i železnici byl znovu kolem 17.00 h. obnoven.¹⁷⁶

11.2.2 Výstava - Bomby nad Pardubicemi

V letošním roce připravuje Východočeské muzeum Pardubice při příležitosti 70. výročí náletu na Pardubice výstavu. Jelikož nálety nepostihly pouze průmyslové objekty, ale zničily a vážně poškodily i civilní domy, bylo rozhodnuto výstavu zaměřit především na každodenní život obyčejných obyvatel města.

Muzeum již před mnoha lety připravilo výstavu k 40. výročí náletů na Pardubice, ale byla spíše zaměřena na rok 1944 z vojenského hlediska. Výstavu navštívilo velké množství lidí, jejím návštěvníkem byl dokonce i americký veterán p. Richard R. Woodard. Ten se jako jednadvacetiletý účastnil druhého leteckého náletu na Pardubice.

¹⁷⁵ Pardubický deník, 26. 10. 2012. s. 1, č. 251, r. 21.

¹⁷⁶ Pardubický deník: Poplach pro Pardubice odvolán. Nebyla to bomba, ale potrubí. [cit. 2014-02-27]. Dostupné z: http://m.denik.cz/pardubicky_denik/c/poplach-pro-pardubice-odvolan-nebyla-to-bomba-ale-potrub-20140214.html

Po návratu domů zaslal muzeu dopis, ve kterém napsal: „24. srpen 1944 – to byl den! A doufám, že už nikdy neuvidím, čeho jsem byl svědkem při dnešním útoku. Při této akci jsme ztratili šest korábů, doufejme, že Bůh s námi zůstane na dalších čtyřiceti zbývajících akcích. Tato akce trvala osm hodin, ale zdálo se mi, že byla devadesátkrát delší.“¹⁷⁷

Bližší informace o plánované výstavě jsem se dozvěděla na schůzce s Mgr. Renatou Tetřevovou, kurátorkou celé expozice.

Paní Tetřevová se snaží výstavu zaměřit především na dopad na civilní obyvatelstvo, ale samozřejmě nevynechá ani vojenskou stránku. Výstava tedy bude vyvážená a pozoruhodné informace v ní najdou jak milovníci vojenství, tak i běžní obyvatelé.

Většina exponátů patří Východočeské muzeu Pardubice. Jedná se především o dobové oděvy, předměty každodenní potřeby a užitého umění, numismatiku, plakáty či fotografie a podobně. Muzeum navázalo spolupráci i s technickými muzei a armádou. Konkrétně mají zápůjčky především z Národního technického muzea, Technického muzea v Brně, Vojenského historického ústavu v Praze a čerpají i ze soukromé sbírky leteckého archivu.

Výstavu budou doprovázet přednášky Michala Plavce, archeologa Vladislava Buriana a Jiřího Chládky. Přednáška Michala Plavce se bude týkat náletů na Pardubice. Vladislav Burian se ve své přednášce zaměří především na leteckou bitvu nad Jindřichovým Hradcem a Jiří Chládek bude přednášet o pyrotechnickém výzkumu, jenž v současné době v Pardubicích probíhá. Celkem se tedy uskuteční tři přednášky, které proběhnou v květnu, červnu a v září. Výstavní sál bude v průběhu přednášek otevřený. Paní Tetřevové se též podařilo zajistit od pana Pohorelce, soukromého sběratele z leteckého archivu, tři komentované prohlídky.

Celá výstava je propagována a anoncována prostřednictvím regionálního tisku, Českým rozhlasem Pardubice, plakáty i články na internetu.

Společně s paní Tetřevovou jsem měla možnost nahlédnout do připravovaného výstavního sálu. Celá plocha je přepažena tak, aby návštěvník neviděl z jedné části do druhé, čímž chtějí organizátoři navodit tíživou atmosféru před náletem a po náletu. V první části se nachází velkoplošná fotografie s pohledem na ulici v protektorátních Pardubicích. Prozatím prázdné vitríny budou následně vyplněny drobnými předměty používanými k protiletecké

¹⁷⁷ Zdeněk BIČÍK, *K srpnovém náletu na Pardubice*. In ZKPP, ročník 1985. s. 164.

ochraně a předměty pro každodenní potřebu. V rohu místnosti bude podle plánu naaranžováno palebné postavení z pytlů a protiletecký kulomet včetně pozemního světlometu a sirény. V sále se též nachází i replika protileteckého krytu, který bude dodatečně vybaven. Na druhé straně sálu jsou sestavené trosky cihlového domu, zamlžovací pec a bomby položené v písku. Asi největší zajímavostí budou pro návštěvníky trosky letounu Flying Fortress, které kvůli nedostatku místa budou vystaveny v přednáškovém sále vedle sálu výstavního.

Výstava bude zpřístupněna od 25. 4. 2014 do 12. 10. 2014 ve výstavním sále na velkém nádvoří pardubického zámku.¹⁷⁸

¹⁷⁸ rozhovor s Renatou Tetřevovou

12 Závěr

Nálety na Pardubice jsou dnes již dávnou historií, přesto pro nás představují důkaz, že letectvo bylo schopné hrůzy války přenést i do hlubokého zázemí daleko od fronty. Nejen že mělo za úkol ničit protivníkův průmysl, ale dařilo se mu až k smrti děsit obyvatelstvo. V té době však bylo prioritou dovést válku k vítěznému konci, a tudíž nám nepřísluší postoj letectva nikterak soudit.

Během druhé světové války bylo téměř 35 tisícové město Pardubice průmyslovým centrem celých východních Čech, nacházel se zde důležitý komunikační uzel a sídlilo tu mnoho úřadů. Silná německá vojenská posádka a letiště podtrhovaly strategický význam města.

Poté, co se Spojencům podařilo získat absolutní nadvládu ve vzduchu, začaly svými těžkými nálety ničit nepřítelovo území. Hlavními cíli se stala především centra výroby pohonných hmot a průmyslu. Bojem příliš nepoznamenané Pardubice se staly bohužel prvním českým městem, které bylo za války bombardováno.

Na město byly uspořádány během šesti měsíců hned tři velké nálety. První, červencový nálet, který provedlo britské Královské letectvo, přivodilo škody spíše civilnímu obyvatelstvu, než německému průmyslu. Obyvatelům východní části města vzaly bomby střechy nad hlavou a naneštěstí i blízké osoby. Atmosféra po náletech byla hrozná. Lidé se obávali dalšího útoku, čehož využila německá propaganda, která se snažila obyvatele města proti Spojencům poštvat. Na co si téměř každý pamětník v Pardubicích vzpomíná, je tryzna za oběti konaná na Pernštýnském náměstí. O té se též zmiňují všechny publikace, které jsem k tomuto tématu přečetla.

Druhý nálet na Pardubice dostalo pod taktovku americké letectvo. Tento nálet byl z hlediska zásahů cíle mnohem úspěšnější, ale také i mnohem krvavější. O život při bombardování přišli nejen obyvatelé Pardubic, ale i blízkých vesnic. Není se proto čemu divit, že druhý nálet zůstal ve vzpomínkách pamětníků zaryt nejhlouběji. I autoři publikací věnovali srpnovému útoku největší pozornost.

Poslední nálet byl ze všech tří náletů nejzdařilejší. Pardubická rafinérie byla zcela vyřazena z provozu a škody na civilistech byly minimální. Asi proto se o něm autoři i pamětníci zmiňují nejméně.

V letošním roce si připomeneme velmi smutné 70. výročí katastrofických náletů. Pardubice si na tuto událost vzpomněly už tím, že v lednu 2013 bylo v okolí akciové společnosti Paramo v souvislosti se sanačními pracemi zahájeno hledání nevybuchlým leteckých pum, které zde zůstaly po bombardování města. Kdo o náletech do té doby nic nevěděl, měl možnost získat spoustu informací z médií.

I dnes mezi námi najdeme mnoho historiků, kteří o bombardování města nejen píší, ale navíc o nich konají i přednášky. Téma je pro milovníky vojenství stále velmi zajímavé i aktuální. Nevybuchlých pum se dle názorů odborníků v Pardubicích nachází velké množství, a tak mohou kdykoliv obyvatelé Pardubic nemile překvapit.

O tom, že nálety na Pardubice jsou stále žhavým tématem, svědčí i fakt, že se Východočeské muzeum Pardubice rozhodlo uspořádat k jejich výročí výstavu nazvanou Bomby nad Pardubicemi.

I přesto, že kolem nás stále žijí pamětníci, kteří si hrůzy pardubických náletů dodnes živě pamatují, pro mladou generaci je válka a vše, co s ní souvisí, těžko představitelná. Naštěstí se o pardubických náletech dochoval dostatek archivních materiálů, do kterých můžeme bez problémů nahlédnout. Existuje i množství literárních publikací. Velké uznání si zaslouží především archivář Zdeněk Bičík, který nejen že nálety v Pardubicích osobně prožil, ale především zanechal a zpracoval dostatek informací prostřednictvím svých deníků a publikací.

Doufejme, že tyto události zůstanou uloženy navždy již jen v archivních sbírkách, ve vzpomínkách a v paměti národa, a to nejenom pro nás, ale i pro budoucí generace. Tato historická událost by se měla stát fatální výstrahou, abychom si uvědomili, co všechno se může stát, když se lidé chopí zbraní. Aby mohl jednou pojem válka ze slovníků vymizet, mělo by lidstvo změnit své myšlení, chování a své skutky. Spisovatel John Steinbeck to vyjádřil slovy:

„My musíme na válku zapomenout, nebo ještě lépe, nesmíme už nikdy dovolit, aby se podobný vražedný nesmysl opakoval.“

13 Zdroje

PRAMENY

Státní okresní archiv Pardubice

- Bičík Zdeněk, inv. č. 3, kart. 1, rk 3, Deník 1943-12-29/1946-12-29.
- Bičík Zdeněk, inv. č. 14, kart. 1, rk 14, Zápisní kniha klubu mladého hlasatele Bobří 1939-09-27/1941-04-27.
- fond Archiv města Svítkov, Pamětní kniha obce svítkovské 1851 - 1952.
- fond Okresní úřad Pardubice, fasc. Situační zprávy 1945. č. kart. 66.
- kart. č. 66, Lageberichte 1944, Hlášení četnické stanice Dražkovice z 21. září 1944 okresnímu hejtmanovi v Pardubicích.

Východočeské muzeum Pardubice

- fond Literární pozůstalost Zdeňka Bičíka.

LITERATURA

ČLÁNKY

- Ctirad BENEŠ, *Snad již naposledy o náletech na Pardubice*. In ZKPP, ročník 2001.
- František DOSOUDIL, *28. prosince 1944*. In ZKPP, ročník 2000.
- Ivan LADÝŘ, *Největší nálet na Pardubice*. In Pardubický deník, 2009. r. 18, č. 200.
- Jana SLÁDKOVÁ, *Zdeněk Bičík (1926 – 1990)*. Pardubice, 2008. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice. Fakulta filozofická.
- Pavel PETR, *Historie letiště v Pardubicích*. In ZKPP, ročník 2000.
- Petr BÖSERLE, *Američtí letci nad Pardubicemi*. L+K 16/94 , 17/94, 18/94.
- Zdeněk BIČÍK, *Americké stíhačky nad Pardubicemi při náletu na 24. srpna 1944*. In ZKPP, ročník 1984.

- Zdeněk BIČÍK, „*Falešná“ Fantovka*. In ZKPP, ročník 1974.
- Zdeněk BIČÍK, *K srpnovém náletu na Pardubice*. In ZKPP, ročník 1985.
- Zdeněk BIČÍK, *Letadla ztracená při prvním náletu na Pardubice*. In ZKPP, ročník 1978.
- Zdeněk BIČÍK, *Letecká válka nad českými zeměmi 1939 - 1945*. Pardubice, ročník 1981.
- Zdeněk BIČÍK, *Letecké nálety na Pardubice v roce 1944*. In Východočeský sborník historický. Pardubice: Východočeské muzeum Pardubice, Historický klub, Muzejní spolek v Pardubicích, 1991.
- Zdeněk BIČÍK, *Letecké nálety na Pardubice za druhé světové války*. Pardubice: PKO a K MVČ, ročník 1984.
- Zdeněk BIČÍK, *Nálety na Pardubice 1944*. In ZKPP, ročník 1980.
- Zdeněk BIČÍK, *Noční nálet na Pardubice objasněn*. In ZKPP, ročník 1974.
- Zdeněk BIČÍK, *Nové poznatky k nočnímu náletu na Pardubice*. In ZKPP, ročník 1987.
- Zdeněk BIČÍK, *Prosincový nálet na Pardubice*. In Sborník prací východočeských archivů, ročník 7, 1990.
- Zdeněk BIČÍK, *Protiletecká ochrana v Pardubicích 1939 – 1945*. In ZKPP, ročník 1979.
- Zdeněk BIČÍK, *První útok na Pardubické letiště 1942*. In ZKPP, ročník 1973.
- Zdeněk BIČÍK, *Útok na pardubické letiště 24. srpna 1944*. In ZKPP, ročník 1975.
- Zdeněk BIČÍK, *Vzdušný boj nad Pardubicemi při náletu 24. srpna 1944*. In ZKPP, ročník 2000.
- Zdeněk BIČÍK, *Vzpomínky na srpnový nálet na Pardubice*. In ZKPP, ročník 1979.
- Zdeněk BIČÍK, *Záhada semínského letadla*. In Pochodeň 1973. č. 100.

MONOGRAFIE

- František DOSOUDIL, *Kniha obětí nacistického násilí a druhé světové války z okresu Pardubice (léta 1938 – 1946)*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 2005. ISBN 80 – 86046 – 80 – X.
- Karla JARÁ a kol., *Všední život na Pardubicku v období nacistické okupace a druhé světové války (15. 3. 1939 - květen 1945)*. 1. vyd. Pardubice: Krajská knihovna v Pardubicích, 2012. ISBN 978 – 80 – 86934 – 15 – 0.
- Michal PLAVEC, *Smrtonosná oblaka (Letecká válka mezi Labem a Orlickými horami 1938 – 1945)*. 1. vyd. Cheb: Svět křídel, 2012. ISBN 978 – 80 – 87567 – 17 – 3.
- Miloš CHARBUSKÝ, Josef KMONÍČEK, *Život v zatmění (Kapitoly z let 1938 – 1945 ve východních Čechách)*. 1. vyd. Hradec Králové: Kruh, 1980.
- Jiří RAJLICH, *Jindřichův Hradec*. 1. vyd. Praha, Litomyšl: Paseka, 1998. ISBN 80 – 7185 – 147 - 7 .
- Jiří RAJLICH, *Mustangy nad protektorátem*. 1. vyd. Praha: Publishing House MBI, 1991. ISBN 80 – 902238 – 1 – 8.
- *Svépomoc před bombardování a po něm*. Praha: Oskar Kuhn and Co., 1944.
- Václav NĚMEČEK, *Vojenská letadla*. 1.vyd. Praha: Naše vojsko, 1961.

PERIODIKA

- MF DNES 2012
- Národní práce 1944.
- Pardubický deník 2007, 2011 – 2013
- Radniční zpravodaj města Pardubice 2012
- Večerní české slovo 1943 – 1945
- Východočeský kraj 1944

PAMĚTNÍCI

- Eva Bittnerová – obyvatelka Pardubic
- Jaroslav Papák – obyvatel Pardubic
- Vlasta Kratochvílová - občanka Pardubic, nálet zažila v 10 letech
- paní Jana – obyvatelka Pardubic
- Renata Tetřevová - kurátorka výstavy k 70. výročí náletů na Pardubice, pracovnice Východočeského muzea

INTERNETOVÉ ZDROJE

- Pardubický deník: Poplach pro Pardubice odvolán. Nebyla to bomba, ale potrubí. [cit. 2014-02-27]. Dostupné z: http://m.denik.cz/pardubicky_denik/c/poplach-pro-pardubice-odvolan-nebyla-to-bomba-ale-potrubí-20140214.html
- Oficiální web obce Staré Jesenčany. Výtah z kroniky Staré Jesenčany. [cit. 2014-01-27]. Dostupné z: <http://www.starejesencany.cz/index.php?nid=479&lid=cs&oid=1563016>.
- Oficiální web Českého rozhlasu. Rozhovor s historikem Mgr. Janem Tetřevem, pracovníkem Východočeského muzea. [cit. 2014-02-27]. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/pardubice/ohlednuti/zprava/dil-12-nalety-na-pardubice-za-druhe-svetove-valky--761817>
- Oficiální web České televize. Na konci války udělali Američané z Kralup trosky. [cit. 2014-02-28]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/84489-na-konci-valky-udelali-americane-z-kralup-trosky//>
- Google mapy: satelitní mapa Pardubic. [cit. 2014-02-27]. Dostupné z: <https://www.google.cz/maps/place/Pardubice/@50.0346914,15.7581704,16356m/data=!3m2!1e3!4b1!4m2!3m1!1s0x470dc94b239307b5:0x12d59894ccf624ae>

14 Přílohy

Příloha 1: Mapa Pardubic

Příloha 2: Města, kde se v roce 1944 zpracovávalo 40 % nacistické produkce

Příloha 3: Účastníci prvního náletu na Pardubice

Příloha 4: Pietní akce na Pernštýnském náměstí

Příloha 5: Účastníci druhého náletu

Příloha 6: Bombardování rafinérie a letiště při srpnovém náletu

Příloha 7: Budova pardubického nádraží po náletu 24. srpna 1944

Příloha 8: Oběti druhého náletu ve Svítkově

Příloha 9: Firma KAPO

Příloha 10: Evakuační plán města Pardubice

Příloha 1: Mapa Pardubic¹⁷⁹

¹⁷⁹ Google mapy: satelitní mapa Pardubic. [cit. 2014-03-27]. Dostupné z: <https://www.google.cz/maps/place/Pardubice/@50.0346914,15.7581704,16356m/data=!3m2!1e3!4b1!4m2!3m1!1s0x470dc94b239307b5:0x12d59894ccf624ae>

Příloha 2: Města, kde se v roce 1944 zpracovávalo 40 % nacistické produkce¹⁸⁰

1. Misburg, Německo
2. Rhenania Harburg, Německo
3. Rhenanina Grasbrock, Německo
4. Bremen Oslebhausen, Německo,
5. Salzbergen, Německo
6. Ebano Harburg, Německo
7. Eurotank Hamburg, Německo
8. Lobau, Rakousko
9. Floridsdorf, Rakousko
10. Pardubice, protektorát
11. Kolín, protektorát
12. Bratislava, Slovensko
13. Csepel, Maďarsko
14. Almásfüzitő, Maďarsko
15. Szöny, Maďarsko
16. Pernis, Holandsko

¹⁸⁰ Michal PLAVEC, *Smrtonosná oblaka* s. 150.

Příloha 3: Účastníci prvního náletu na Pardubice ¹⁸¹

<i>Bombardovací křídlo</i>	No. 231 Wing RAF	No. 236 Wing RAF	No. 240 Wing RAF	No. 330 Wing RAF	No. 2 Wing SAAF
<i>1. letecká perut'</i>	Wellington Mk.X No. 37 Sq. RAF	Wellington Mk.X No. 40 Sq. RAF	Liberator B. Mk.VI No. 178 Sq. RAF	Wellington Mk.X No. 142 Sq. RAF	Liberator Mk No. 31 Sq. SAAF.VI
<i>2. letecká perut'</i>	Wellington Mk.X No. 70 Sq. RAF	Wellington Mk.X No. 104 Sq. RAF	Halifax Mk.II No. 614 Sq. RAF	Wellington Mk.X No. 150 Sq. RAF	Liberator Mk.VI No. 34 Sq. SAAF

¹⁸¹ Jiří RAJLICH, *Jindřichův Hradec*. s. 27 – 31.

Příloha 4: Pietní akce na Pernštýnském náměstí¹⁸²

¹⁸² MF DNES, 21. 3. 2012. s. B/12, č. 148, r. 23.

Příloha 5: Účastníci druhého náletu¹⁸³

B- 24 Liberator	čtyřmotorový bombardér, 13 kulometů, maximální dolet 3200 km, rychlost 450 km/h., nosnost 9000 kg, posádka 10 mužů
B – 17 Flying Fortress	čtyřmotorový bombardér, 11 kulometů, maximální dolet 4000 km, rychlost 498 km/h., nosnost 4363kg, posádka 10 mužů
P- 38 Lightning	jednomístná dvoumotorová stíhačka, 1 kanón a 4 kulomety, maximální dolet 1760 km, rychlost 682 km/h.
P- 51 Mustang	jednomístná jednomotorová stíhačka, 6 kulometů, maximální dolet 1800 km, rychlost 680 km/h.

¹⁸³ Václav NĚMEČEK, *Vojenská letadla*. 1.vyd. Praha: Naše vojsko, 1961.

Příloha 6: Bombardování rafinérie a letiště při srpnovém náletu¹⁸⁴

¹⁸⁴ Pardubický deník, 6. 9. 2012. s. 9, č. 209, r. 21.

Příloha 7: Budova pardubického nádraží po náletu 24. srpna 1944¹⁸⁵

¹⁸⁵ Pardubický deník, 27. 8. 2012. s. 8. č. 200. r. 21.

Příloha 8: Oběti druhého náletu ve Svítkově¹⁸⁶

Ve Svítkově při srpnovém náletu přišel o život:

Dvořáková Věra č. p. 31
Nováková Marie č. p. 111
Polívka Emil č. p. 31
Dittrich V. s manželkou Marií č. p. 196
Lebdušková Albína a syn Václav č. p. 31
Slavík Vilém, Růžena a Emil č. p. 152
Němec František č. p. 310
Kašparová Anna a syn Jaroslav č. p. 299
Vrba Václav č. p. 243
Capicarová Barbora a syn Oldřich č. p. 245
Plimlová Marie č. p. 301
Kmoníčková Marie č. p. 98
Polívková Pavlína č. p. 31
Rezler Václav č. p. 326
Balada Jaroslav č. p. 316

Těžce zraněn byl:

Kasalová Anežka č. p. 126
Houdková Marie č. p. 13
Medek Ladislav č. p. 23
Kakrdová Marie č. p. 345
Brychtová Anastázie č. p. 296
Polívka Emil a manželka č. p. 31
Švarc Boh č. p. 432
Doskočil Zdeněk, který na zranění zemřel č. p. 88.

¹⁸⁶ SOkA Pardubice, fond Archiv města Svítkov, Pamětní kniha obce svítkovské 1851 - 1952. s. 339.

Příloha 9: Firma KAPO¹⁸⁷

Pardubická firma Kapo, byla původně židovská firma, která se v roce 1939 dostala pod německou nucenou správu. V roce 1941 byla dokonce prodána německému podnikateli R. Sturmovi. Židovští majitelé firmy byli umučeni v koncentračním táboře v Osvětimi. Při srpnovém náletu byla zcela zničena. O život přišlo přibližně 23 zaměstnanců, z nichž většina byly ženy a mladá děvčata. Při náletu zemřela například:

Baladová Božena

Čermáková Marie

Holá Emílie

Hrachovinová Marie

Chromčiak Josef

Kasalová Hana

Kmoníčková Marie

Kotková Žofie

Kubíková Marie

Nováková Marie

Srbová Anna

Šanda Rudolf

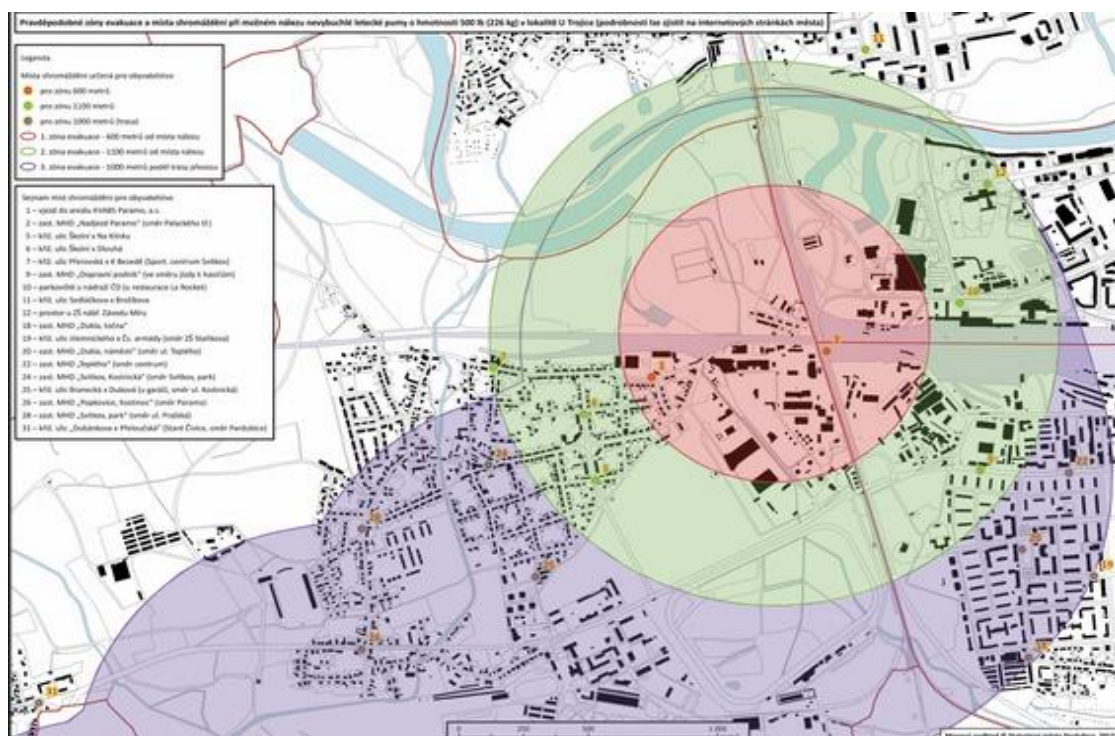
Tichá Emílie

Vondráková Marie

Voženílková Marie

¹⁸⁷ František DOSOUDIL, *Kniha obětí nacistického násilí a druhé světové války z okresu Pardubice*.

Příloha 10: Evakuační plán města Pardubice¹⁸⁸

¹⁸⁸ Pardubický deník, 2. 2. 2013. s. 1, č. 28, r. 22.